

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ, ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА
КАФЕДРА ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ТОРГІВЛІ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Рівня вищої освіти «Магістр»

на тему: **“СТАН ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ
ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ”**

Виконав: студент VI курсу, групи Птб-61
спеціальності 076 «Підприємництво,
торгівля та біржова діяльність»
(шифр і назва спеціальності)
МАРЧЕНКО Олександр Михайлович
(прізвище, ім'я, по-батькові)

Керівник к.е.н., доц. Володимир КРУПА
(наук. ступінь, вчене звання, ім'я та прізвище)

Рецензент: Володимир КОРУД
(ім'я та прізвище)

ДУБЛЯНИ 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ, ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА
КАФЕДРА ПІДПРИЄМНИЦТВА, ТОРГІВЛІ ТА БІРЖОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Освітній ступінь «Магістр»
Спеціальність 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
Підприємництва, торгівлі та
біржової діяльності

(підпис)
проф. Юрій ГУБЕНІ
(ім'я та прізвище)
« » _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу студенту
Марченку Олексію Михайловичу

(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи: «Стан та шляхи вдосконалення зовнішньої торгівлі послугами у Львівській області»

Керівник роботи к.е.н., доц. Крупа В.Р.
(науковий ступінь, вчене звання прізвище та ініціали)

Затверджена наказом ЛНУП _____

2. Строк подання студентом кваліфікаційної роботи до "08" січня 2024 р.

3. Вихідні дані для кваліфікаційної роботи: Дані Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Львівській області, Департаменту агропромислового розвитку Львівської ОВА, навчальна та наукова література

4. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібно розробити)

Розділ 1. Теоретико-методологічні основи організації зовнішньої торгівлі послугами

1.1. Економічна сутність, значення та чинники розвитку зовнішньої торгівлі послугами

1.2. Організаційно-економічне та інституційне забезпечення зовнішньої торгівлі послугами

1.3. Методика дослідження зовнішньої торгівлі послугами

Розділ 2. Оцінка тенденцій розвитку та результатів зовнішньої торгівлі послугами у Львівській області

2.1. Загальна характеристика регіональних умов розвитку зовнішньої торгівлі послугами у контексті глобальних та національних тенденцій

2.2. Аналіз секторальної та географічної структури експорту та імпорту послуг на регіональному рівні

2.3. Оцінка результативності зовнішньої торгівлі послугами у Львівській області

- Розділ 3. Шляхи вдосконалення зовнішньої торгівлі послугами у регіоні
- 3.1. Оцінка перспектив, можливостей та загроз для розвитку зовнішньої торгівлі послугами
- 3.2. Адаптація регіонального ринку послуг до змін умов зовнішньоекономічної діяльності України в умовах ПВЗВТ
- 3.3. Обґрунтування заходів щодо розв'язання проблем зовнішньої торгівлі послугами, спричинених російсько-українською війною
5. Перелік графічного матеріалу: Схеми

6. Дата видачі завдання “ 07 ” березня 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Відмітка про виконання
1)	Отримання завдання. Вивчення рекомендованої літератури по темі КР. Написання теоретичної частини роботи	до 01.08.2023 р.	
2)	Вивчення об'єкту. Аналіз існуючого стану. Збір статистичних матеріалів. Написання аналітичного огляду.	до 25.11.2023 р.	
3)	Розробка перспективного рішення та його обґрунтування (написання перспективної частини; виготовлення планової основи для основного варіанту роботи).	до 25.12.2023 р.	
4)	Розробка та обґрунтування пропозицій щодо реалізації роботи.. Кінцеве редагування та оформлення кінцевого варіанту роботи. Здача кваліфікаційної роботи керівнику виправлення його зауважень	до 08.01.2024 р.	
5)	Кінцеве оформлення дипломної роботи (перевірка на плагіат, здача кваліфікаційної роботи на рецензування; кінцеве оформлення ілюстративних матеріалів, таблиць).	до 15.01.2022 р.	
6)	Написання доповіді й погодження її з керівником кваліфікаційної роботи Пробний захист на випускній кафедрі Підготовка до захисту перед екзаменаційною комісією.	до 20.01.2024 р.	

Студент

Олексій МАРЧЕНКО

(підпис)

(ім'я та прізвище)

Керівник роботи:

к.е.н., доц. Володимир КРУПА

(підпис)

(наук.ступ., вчене звання, ім'я та прізвище)

УДК: 339.54:338.48

Кваліфікаційна робота: 86 с. текстової частини, 13 таблиць, 16 рисунків, 54 літературних джерел.

Марченко О.М. Стан та шляхи вдосконалення зовнішньої торгівлі послугами у Львівській області. Кваліфікаційна робота. Кафедра підприємництва та торгівлі. Дубляни, ЛНУП, 2024.

У кваліфікаційній роботі висвітлені теоретико-методологічні та прикладні засади організаційно-економічного та інституційного забезпечення зовнішньої торгівлі послугами на регіональному рівні. Здійснено комплексний аналіз організаційно-економічних умов та результативності зовнішньої торгівлі послугами у Львівській області.

Визначено стратегічні напрями розвитку зовнішньої торгівлі послугами у регіоні та обґрунтовано комплекс заходів щодо розв'язання проблем її організації, спричинених російсько-українською війною.

АНОТАЦІЯ

Марченко О.М. Стан та шляхи вдосконалення зовнішньої торгівлі послугами у Львівській області.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню тенденцій, проблем та результатів зовнішньої торгівлі послугами на регіональному рівні та розробці пропозицій щодо поліпшення її організаційно-економічного забезпечення в сучасних умовах.

Розкрито економічну сутність, значення та особливості розвитку зовнішньої торгівлі послугами, дано характеристику способів її здійснення. Визначено основні чинники, які впливають на організацію зовнішньої торгівлі послугами, а також методи та інструменти її регулювання. Описано методику дослідження результативності даного сегменту зовнішньоекономічної діяльності.

Дано загальну характеристику регіональних умов розвитку зовнішньої торгівлі послугами у Львівській області; проаналізовано динаміку показників експорту та імпорту послуг та встановлено причини їхніх змін. Проаналізовано секторальну та географічну структуру експорту та імпорту послуг на регіональному рівні. Здійснено оцінку результативності зовнішньої торгівлі послугами, визначено порівняльні переваги Львівщини у експорті та імпорті окремих видів послуг.

Визначено бар'єри на шляху експорту окремих видів послуг до Європейського Союзу та розроблено рекомендації щодо їх подолання. З використанням методу SWOT-аналізу оцінено перспективи, можливості та загрози для подальшого розвитку зовнішньої торгівлі послугами у регіоні. Обґрунтовано заходи щодо розв'язання проблем зовнішньої торгівлі послугами, спричинених російсько-українською війною.

Ключові слова: зовнішня торгівля, послуги, організація торгівлі, експорт послуг, імпорт послуг, зовнішньоекономічна діяльність.

ANNOTATION

Marchenko O. State and Ways of Improvement of External Trade in Services in Lviv Region

This qualification work is dedicated to the study of trends, problems, and outcomes of external trade in services at a regional level, and to the development of suggestions for improving its organizational and economic support under current conditions.

The economic essence, significance, and peculiarities of the development of external trade in services are revealed, and the methods of its implementation are characterized. The main factors influencing the organization of external trade in services, as well as methods and tools for its regulation, are identified. The methodology for researching the effectiveness of this segment of foreign economic activity is described.

A general characterization of the regional conditions for the development of external trade in services in the Lviv region is provided; the dynamics of service export and import indicators are analyzed and the reasons for their changes are established. The sectoral and geographical structure of service exports and imports at the regional level is examined. The effectiveness of external trade in services is evaluated, and Lviv region's comparative advantages in the export and import of certain types of services are determined.

Barriers to the export of certain types of services to the European Union are identified, and recommendations for overcoming them are developed. Using the SWOT analysis method, the prospects, opportunities, and threats for further development of external trade in services in the region are assessed. Measures to solve the problems of external trade in services, caused by the Russo-Ukrainian war, are substantiated.

Keywords: *external trade, services, trade organization, service exports, service imports, foreign economic activity.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ.....	10
1.1. Економічна сутність, значення та чинники розвитку зовнішньої торгівлі послугами	10
1.2. Організаційно-економічне та інституційне забезпечення зовнішньої торгівлі послугами	18
1.3. Методика дослідження зовнішньої торгівлі послугами.....	28
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	38
2.1. Загальна характеристика регіональних умов розвитку зовнішньої торгівлі послугами у контексті глобальних та національних тенденцій	38
2.2. Аналіз секторальної та географічної структури експорту та імпорту послуг на регіональному рівні	47
2.3. Оцінка результативності зовнішньої торгівлі послугами у Львівській області.....	62
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ У РЕГІОНІ.....	69
3.1. Оцінка перспектив, можливостей та загроз для розвитку зовнішньої торгівлі послугами.....	69
3.2. Адаптація регіонального ринку послуг до змін умов зовнішньоекономічної діяльності України в умовах ПВЗВТ	77
3.3. Обґрунтування заходів щодо розв'язання проблем зовнішньої торгівлі послугами, спричинених російсько-українською війною.....	84
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.....	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	93

ВСТУП

Актуальність проблеми. Помітною тенденцією розвитку глобальної системи зовнішньоторговельної діяльності останнього десятиліття є зростання ролі торгівлі різними видами послуг: інфраструктурними, медичними, освітніми, інформаційними, фінансовими, туристичними, консалтинговими та іншими. Цьому сприяв швидкий прогрес інформаційних та комунікаційних технологій, що значно розширив спектр послуг, якими можна торгувати у міжнародній сфері. У підсумку зовнішня торгівля послугами стала важливою частиною міжнародної комерції. Для багатьох країн світу вона є сьогодні одним із ключових чинників зростання ВВП, виробничого потенціалу, валютних надходжень, підвищення конкурентоспроможності економіки, а також катализатором інновацій у різних її сферах.

Глобальний тренд зростання зовнішньої торгівлі послугами до початку російського вторгнення спостерігався і в Україні. Так, за період з 2014р. по 2021р. обсяги експорту послуг України зросли на 25,6%, що лише на 0,8% менше від експорту товарів. З огляду на свій потенціал, Україна навіть в умовах війни має можливості нарощування експорту комп'ютерних, інформаційних та бізнес-послуг, а також освоювати нові сегменти цього ринку. Однак, цей напрям економічної діяльності у складних умовах сьогодення потребує належного організаційно-економічного забезпечення та адаптації до змін експортно-імпортного режиму, спричинених воєнним станом. Цим і обумовлена актуальність теми кваліфікаційної роботи.

Проблематика організації зовнішньої торгівлі послугами України знайшла своє відображення у працях багатьох науковців: В. Бойка, А. Вірковської, В. Грановської, О. Кваші, Ю. Кирилова, В. Крикунової, Д. Мангушева, К. Нечипорук, О. Приступи, Р. Розанова, Н. Танасієнко, Г. Швеця, А. Шершуна та ін. Проте, незважаючи на значний науковий доробок, регіональні аспекти організації зовнішньої торгівлі послугами в умовах трансформаційних змін геополітичної ситуації не знайшли належного висвітлення у науковій літературі.

Окрім того, загострення конкуренції на міжнародному ринку послуг, динамічні зміни його структури та кон'юнктури, а також фактор російсько-української війни зумовлюють необхідність подальших досліджень цієї сфери економіки.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження тенденцій, проблем та результатів зовнішньої торгівлі послугами на регіональному рівні та розробка пропозицій щодо поліпшення її організаційно-економічного забезпечення в сучасних умовах.

Виходячи із означеної мети. у кваліфікаційній роботі передбачено вирішення наступних завдань:

- розкрити економічну сутність зовнішньої торгівлі послугами, описати їх структуру відповідно до міжнародно визнаної системи класифікацій;
- охарактеризувати особливості організації та нормативно-правового забезпечення зовнішньої торгівлі послугами;
- описати систему показників для оцінки результатів зовнішньої торгівлі послугами;
- здійснити загальну оцінку ситуації на регіональному ринку послуг у контексті тенденцій міжнародної торгівлі ними;
- проаналізувати зміни товарної та географічної структури експорту та імпорту послуг на регіональному рівні;
- оцінити вплив угоди про асоціацію з Європейським Союзом на основні параметри регіональної торгівлі послугами із його членами;
- виявити перелік проблем для розвитку зовнішньої торгівлі послугами у досліджуваному регіоні в умовах воєнного стану та обґрунтувати заходи щодо їх подолання;
- оцінити перспективи, можливості та загрози для розвитку зовнішньої торгівлі послугами.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні та практичні засади зовнішньої торгівлі послугами в сучасних умовах.

Об'єкт дослідження – процес розвитку зовнішньої торгівлі послугами у Львівській області.

Методи дослідження. Дослідження сучасного стану та тенденцій розвитку

зовнішньої торгівлі послугами у Львівській області здійснене із використанням методів: діалектики, абстрагування, наукового узагальнення, системно-структурного, статистичного та графічного аналізу, балансового, порівняння, а також історичного та системного підходів. Зазначений комплекс методів забезпечив всебічний аналіз причинно-наслідкових зв'язків між процесами та чинниками зовнішньої торгівлі послугами у регіоні; оцінку динамічних і структурних змін експорту та імпорту послуг; належне обґрунтування заходів щодо вдосконалення організації міжнародної торгівлі послугами.

Інформаційну базу дослідження сформували різноманітні нормативно-правові акти з питань міжнародної економічної діяльності, наукова та спеціальна література, дані з офіційних веб-сторінок Державної служби статистики України, та Головного управління статистики у Львівській області, експертні оцінки та аналітичні матеріали з відкритих інтернет джерел.

Практичне значення кваліфікаційної роботи полягає у розробці та економічному обґрунтуванні заходів, спрямованих на вдосконалення розвитку міжнародної торгівлі послугами на регіональному рівні в умовах трансформації зовнішньоекономічної політики України.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ

1.1. Економічна сутність, значення та чинники розвитку зовнішньої торгівлі послугами

Перехід розвинених країн світу на рубежі ХХ-ХХІ століть до постіндустріальної моделі розвитку, що став можливим завдяки бурхливому науково-технічному прогресу, глобалізації та лібералізації економічних відносин, ознаменувався динамічним зростанням сфери послуг та міжнародної торгівлі ними. Сьогодні ж спостерігається зворотній ефект мультиплікативного характеру – торгівля послугами стала одним із найважливіших чинників економічного зростання, міждержавного співробітництва та розвитку окремих галузей економіки в багатьох країнах світу.

Поняття «послуги» як економічної категорії зводиться до певної діяльності, яка виконується для задоволення чийось потреб, господарчих або інших зручностей, що надаються будь-кому» [43, 32]. Іншими словами послуга є певною вигодою, яка може бути запропонована однією стороною іншій і не призводить до заволодіння чим-небудь.

За твердженням Н.Королеко та О.Крекової, послуга – це виконання, згідно з договором, однією стороною (виконавцем) за завданням другої сторони (замовника) певних дій або здійснення певної діяльності, що споживаються в процесі їхньої реалізації [13, с.47]

Головним критерієм віднесення тієї чи іншої діяльності до сфери послуг є нематеріальний характер виробленого в цій сфері продукту [37, с.77]. Тому попри те, що послуги мають всі ознаки товару (є результатом трудової діяльності, створюються для споживання іншими), вони мають особливу споживну вартість, яка реалізується безпосередньо у момент їх створення і відображається у певному одномоментному корисному ефекті для покупця.

У зовнішньоекономічній діяльності послуги є економічними відносинами між двома сторонами - резидентами та нерезидентами [25, с. 150]. З огляду на це Н.Танасієнко визначає міжнародну або зовнішню торгівлю послугами як систему міжнародних товарно-грошових відносин між суб'єктами різних країн із приводу купівлі-продажу послуг [37, с.78].

Зростання ринку послуг у міжнародному масштабі пояснюється дематеріалізацією виробництва, інтелектуалізацією праці, інформатизацією господарських відносин, що збільшує споживання різних видів послуг [27, с.51].

Зовнішня торгівля послугами за своїми організаційними особливостями якісно відрізняється від зовнішньої торгівлі товарами. Це передусім зумовлено відмінностями у базових характеристиках товарів та послуг як об'єктів міжнародних економічних відносин (табл. 1.1).

Таблиця 1.1. - Відмінні особливості товарів та послуг, як об'єктів міжнародної торгівлі

Товари	Послуги
За фізичними характеристиками є відчутними, видимими, придатними для зберігання.	За фізичними характеристиками є невідчутними, невидимими, непридатними для зберігання.
Процес торгівлі товарами не пов'язаний безпосередньо із їх виробництвом, тобто виробництво і споживання можуть бути значно розмежовані в часі	Процес реалізації послуг та їх споживаються відбувається безпосередньо у момент їх виробництва (надання)
Експорт товарів означає вивезення їх за межі митної території країни і, відповідно – перетин кордону	Експорт послуг означає надання їх нерезидентам, навіть за умови їх перебування на митній території країни-експортера
Розвиток світового товарного ринку, а також ринків капіталів та робочої сили сприяє зростанню міжнародного попиту та пропозиції різноманітних послуг	Зовнішня торгівля послугами на тісно корелює з процесами міжнародного руху капіталу та міграції робочої сили
Зовнішня торгівля товарами менше залежить від врахування заздалегідь визначених вимог споживача і умов виконання робіт	Для торгівлі послугами характерним є врахування заздалегідь визначених вимог споживача (замовника послуг) і конкретних умов виконання робіт, пов'язаних із їх наданням
Міжнародна торгівля товарами часто здійснюється на засадах фритредерства («вільної торгівлі»)	Міжнародна торгівля послугами передбачає більший, порівняно з обігом товарів, рівень захисту державою від іноземної конкуренції, а тому супроводжується різними протекціоністськими перешкодами (митними бар'єрами, ліцензіями)
Практично усі придатні для широкого залучення в міжнародну торгівлю	Частина послуг не придатна до широкого залучення в міжнародну торгівлю (побутові, комунальні)

**Узагальнено автором*

З урахуванням зазначених особливостей можна констатувати, що торгівля послугами на міжнародному рівні тісно пов'язана із торгівлею товарами, оскільки процес руху останніх супроводжується різноманітними супутніми послугами – аналізом ринків збуту, транспортно-логістичним обслуговуванням, фінансовими розрахунками, страхуванням, технічним обслуговуванням реалізованої продукції тощо. Через одночасність виробництва і споживання послуг, у цій сфері малопоширеними є посередницькі види діяльності. Також сфера послуг більше захищена державою від зовнішньої конкуренції порівняно зі сферою товарного виробництва, а велика частина послуг освітнього-наукового, оздоровчого, транспортного та іншого спрямування безпосередньо створюється чи контролюється державними структурами.

Зовнішня торгівля послугами має велике значення для глобальної економіки і розвитку окремих країн. Це проявляється у наступних аспектах:

1) Економічне зростання: зовнішня торгівля послугами може сприяти збільшенню ВВП країн. Коли компанії та фахівці надають свої послуги за кордон, вони отримують гроші, які потім можуть витратити на споживання чи інвестування у свій країні. Це сприяє збільшенню споживчого та інвестиційного попиту, товарообороту, створенню нових робочих місць і зростанню доходів;

2) Залучення іноземних інвестицій - послуги можуть бути важливим стимулом для приваблення іноземних інвестицій. Наприклад, якщо країна має розвинутий сектор інформаційних технологій або медичних послуг, це може привернути іноземні компанії, які хочуть використовувати ці послуги або інвестувати в них;

3) Підвищення конкурентоспроможності - зовнішня торгівля послугами спонукає компанії ставати більш конкурентоспроможними на світовому ринку. Перспектива зростання доходів від виходу на зовнішній ринок заохочує їх до інновацій, підвищення якості послуг і ефективності, застосування сучасних інструментів маркетингу щоб привернути іноземних клієнтів;

4) Розширення можливостей - зовнішня торгівля послугами дозволяє країнам отримати доступ до послуг, які можуть бути недоступними або

обмеженими у їх власних межах. Наприклад, іноземні студенти можуть навчатися в престижних університетах, а пацієнти можуть отримувати високотехнологічну медичну допомогу, яку не можуть отримати в своїй країні;

5) Розвиток міжнародної співпраці - зовнішня торгівля послугами сприяє налагодженню міжнародній співпраці та обміну знаннями, інформацією і досвідом між країнами. Це дозволяє розвивати нові технології, кращі практики господарської діяльності і збільшувати суспільний добробут;

б) Розвиток людського капіталу - зовнішня торгівля послугами може сприяти розвитку людського капіталу шляхом надання можливостей для навчання та професійного зростання. Люди, які працюють у секторі послуг, часто отримують нові навички і знання, що сприяє підвищенню їх потенціалу на ринку праці.

Однак, важливо зазначити, що успіх зовнішньої торгівлі послугами залежить від розумного регулювання, захисту інтелектуальної власності, дотримання вимог щодо якості та безпеки, умов міжнародного співробітництва а також сприятливої геополітичної ситуації.

Закономірності розвитку сфери послуг науковцями вбачаються у поступовому залученні окремих країн до світового ринку послуг, переплетенні їхніх економічних інтересів у цій галузі, динамізмі розвитку національних ринків послуг, що проявляється у зростанні обсягів надання послуг [37, с. 78].

Динамічний ріст ринку послуг у міжнародному масштабі передусім пов'язаний із такими глобальними процесами як дематеріалізація виробництва, інтелектуалізація праці, інформатизація господарських відносин, які збільшують споживання різних видів послуг. Загалом, у сучасних умовах господарювання послуги водночас можна вважати як предметом торгівлі на світовому ринку, так і потужним чинником динамічного розвитку останнього, який щораз більше визначає його параметри, тенденції і характер взаємодії суб'єктів.

Аналіз численних наукових праць, присвячених дослідженню передумов та закономірностей розвитку глобального ринку послуг дозволив ідентифікувати низку факторів, які визначають тенденції розвитку зовнішньої торгівлі послугами (рис. 1.1).

КЛЮЧОВІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ

Науково-технічний прогрес, революційні зміни в окремих секторах економіки та поява нових видів діяльності. Передусім з'являються нові послуги, засновані на «цифрових» та комунікаційних технологіях. Також, завдяки зростанню цих технологій сервісні компанії чи фрілансери можуть легко надавати свої послуги дистанційно, що розширює можливості експорту послуг

Технологічна реструктуризація матеріального виробництва – відбулося зростання потреб промислових компаній у високоякісних ділових послугах, необхідних для забезпечення їхньої реструктуризації та розвитку (модернізації, автоматизації, удосконалення систем управління та збуту тощо)

Лібералізація сфери зовнішньої торгівлі – зростання відкритості ринків і зниження тарифних бар'єрів дозволяє сервісним компаніям легше проникати на зовнішні ринки і збільшувати свою присутність за кордоном

Зростання гуманізації життя і значення людського фактора, процеси культурної адаптації - питання суспільного добробуту і соціалізації економічних відносин стають головними цілями економічної політики розвинутих країн. У міру зростання якості життя зростають потреби людей у відпочинку, дозвіллі, якій освіті та медицині. Сервісні компанії за цих умов змушені адаптувати свої послуги до культурних особливостей та потреб споживачів у країнах-партнерах

Розвиток комп'ютерної техніки, засобів зв'язку, інноваційних продуктів – усуваються перешкоди та бар'єри на шляху консалтингових, туристичних та інших послуг. Реалізація інноваційних проєктів потребує залучення відповідних фахівців. Сервісні компанії, що пропонують високоякісні та інноваційні послуги, зазвичай здатні залучати клієнтів з-за кордону, що сприяє розвитку зовнішньої торгівлі

Глобалізація - зростання глобалізації сприяє інтеграції ринків і збільшує попит на міжнародні послуги, такі як консалтинг, логістика, фінансові послуги тощо.

Динамічний розвиток сфери матеріального виробництва – ініціює появу вторинного (похідного) попиту у сфері послуг (транспортні, інжинірингові послуги)

Міжнародні домовленості - укладення міжнародних торгових угод та домовленостей створює правову базу для обміну послугами між країнами і знижує бар'єри для входження на зовнішні ринки

Доступ до фінансування - забезпечення фінансової підтримки для послугових компаній, які прагнуть розширити свою діяльність за кордоном, може значно підвищити їх шанси на успіх у зовнішній торгівлі послугами

Освіта та навички - забезпечення належного рівня освіти та розвитку необхідних навичок у робочій силі допомагає забезпечити високу якість послуг і конкурентоспроможність на міжнародних ринках

Конкуренція - здорова конкуренція стимулює послугові компанії до пошуку нових ринків та ефективних стратегій для розвитку зовнішньої торгівлі послугами.

Рис. 1.1 – Ключові фактори розвитку зовнішньої торгівлі послугами

**Узагальнено автором*

Серед першочергових – це науково-технічний прогрес, який формує різноманіття послуг. Сьогодні сфера послуг, як і глобальна економіка загалом, розвивається під впливом глибокої технологічної революції, що характеризується цифровізацією економіки, тобто зростанням ролі сервісних інформаційно-мережових технологій у розвитку економіки і суспільства. Технологічні досягнення двох останніх десятиліть спричинили великий вплив на новачі в галузі послуг – від нових видів продуктів до нових технологій сервісного обслуговування клієнтів [12, с. 29].

Переведення бізнес-процесів сфери матеріального виробництва на цифрову основу, їх автоматизація часто потребує тотальної перебудови організаційно-виробничої структури підприємства, налагодження складного обладнання, встановлення програмного забезпечення та його адаптації під потреби компанії. Це досить складні завдання, які потребують залучення кваліфікованих фахівців спеціалізованих сервісних організацій, оскільки працівники підприємства самостійно вирішити їх практично не в змозі. Можна впевнено говорити про трансформацію індустріальної економіки у сервісну, де послуги займають центральне місце, і динамічно перетворюються на рушійну силу економічного розвитку.

Лібералізація зовнішньої торгівлі послугами забезпечується через зниження обмежень і бар'єрів, що перешкоджають наданню послуг у міжнародному аспекті. Вона передбачає створення сприятливих умов для підприємств та фахівців, щоб надавати та отримувати послуги за кордоном і охоплює такі аспекти як: 1) зниження митних тарифів і немитних бар'єрів (ліцензій, дозволів); 2) розширення доступу до ринків послуг; 3) гармонізацію правил і стандартів; 4) розширення рамок дії угод про вільну торгівлю; 5) забезпечення захисту прав інтелектуальної власності.

Особливістю послуг є те, що вони стають об'єктами міжнародної торгівлі за умови, що їх виробники і споживачі (фізичні та юридичні особи) є резидентами різних країн незалежно від місця здійснення операцій купівлі-продажу послуг. Той факт, що міжнародна торгівля послугами, на відміну від товарного обміну, не

вимагає фізичного перетину кордону країни, визначає способи її здійснення. Фахівцями загалом виокремлюються чотири способи зовнішньої торгівлі послугами:

1) транскордонна торгівля – при ній виробник (резидент) і споживач (нерезидент) послуги не перетинають межі кордонів, тобто послуги надаються дистанційно через засоби комунікації (телефонний зв'язок, інтернет, відео конференції). Таким способом надаються зазвичай різного роду консалтингові та освітні послуги, продаж програмного забезпечення, патентів та ліцензій тощо;

2) споживання послуги за кордоном - за цього способу відбувається купівля послуги резидентом (покупцем) однієї держави на території іншої держави. Прикладом є туристичні послуги; послуги з обслуговування техніки в іноземних сервісних компаніях; виїзд громадян в іншу країну на лікування, відпочинок чи навчання. На відміну від попереднього способу, послуга тут не перетинає кордону, однак це робить її споживач.

3) комерційна присутність надавача послуги в країні, де знаходяться її споживачі . Цей спосіб передбачає перетин компанією-надавачем послуг кордону і відкриття за межами країни філії або дочірньої фірми, через які здійснюється пропонування послуги (фінансові, освітні, лікувальні, юридичні послуги).

4) тимчасова присутність фізичних осіб – надавачів послуг (нерезидентів) на території країни їх споживачів. Це, зокрема приїзд в країну найманих працівників, фахівців чи самостійно зайнятих осіб – для виконання певних робіт, проєктів; надання освітніх, медичних, консалтингових, будівельних чи технічних послуг, укладання контрактів тощо.

Узагальнену схему способів зовнішньої торгівлі послугами ілюструє рис. 1.2.

Сучасні тенденції розвитку зовнішньої торгівлі послугами тісно пов'язані із процесами глобалізації, регіональної інтеграції та інтернаціоналізації господарського життя. Сьогодні послуги щораз більше стають об'єктами спеціалізації транснаціональних корпорацій або невід'ємною складовою їх виробничої діяльності. Часто послуги надаються у комплексі із товарними поставками, що зумовлює методологічні труднощі їх обліку, оскільки ціну товару

важко відокремити від ціни послуги (наприклад – продаж комп'ютерів із встановленим програмним забезпеченням). Тому, абсолютна вартість послуг, що відображається у статистичній звітності, може бути істотно заниженою.

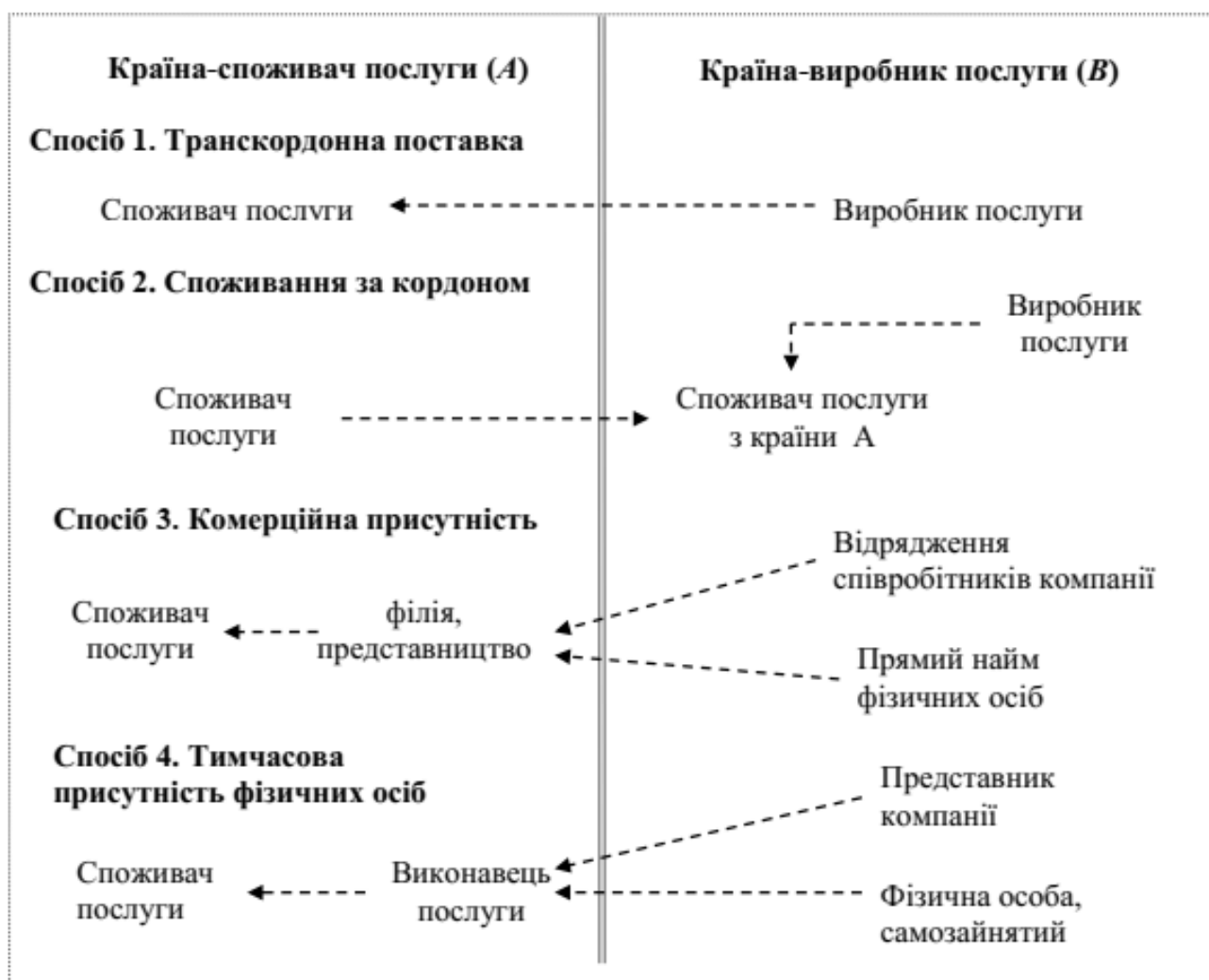

Рис. 1.2 – Способи зовнішньої торгівлі послугами [26]

Ускладнює облік зовнішньої торгівлі послугами і відсутність єдиної методології їх класифікації. Зокрема, підхід до класифікації послуг Міжнародним валютним фондом передбачає їх поділ на чотири групи: фрахт (морські перевезення), інші транспортні послуги; туризм, інші види послуг.

За класифікацією Організації з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), послуги класифікуються за наступними сферами: фінансові, будівельні та проектно-конструкторські; послуги зв'язку, транспортні послуги, комерційні, професійно-ділові (медичні, освітні, юридичні), туристичні, аудіовізуальні [31].

Класифікація Світової організації торгівлі (СОТ) виокремлює 12 груп послуг: ділові, комунікаційні, послуги з охорони довкілля, будівельні та супутні із ними послуги, фінансові послуги, туризм, послуги оздоровчого характеру та соціальні, культурні, рекреаційні, спортивні, транспортні та інші.

Згідно класифікації Міжнародного банку та Організації економічного співробітництва, послуги поєднані у наступні групи: споживчі (туризм, готельні послуги); виробничі (консалтинг, інжиніринг, фінансово-кредитні послуги); соціальні (освіта, медицина); розподільні (транспортні, торгові, фрахтові).

Розвиток систем комунікацій значно розширив можливості надавачів послуг, підвищив продуктивність та ефективність їхньої праці та вивів процес міжнародної торгівлі певними видами послуг на якісно новий рівень.

1.2. Організаційно-економічне та інституційне забезпечення зовнішньої торгівлі послугами

Необхідною умовою ефективного розвитку та диверсифікації міжнародної торгівлі послугами є наявність певної системи організаційно-економічного забезпечення експортно-імпортних операцій у сфері послуг та інституційних механізмів їх регулювання, адаптованих до сучасних умов.

Організаційно-економічне забезпечення зовнішньої торгівлі послугами є важливою складовою успішної діяльності компаній, які пропонують свої послуги на міжнародному ринку. Основні аспекти організаційно-економічного забезпечення включають:

- 1) Маркетингове забезпечення і дослідження ринку. До початку зовнішньої торгівлі послугами, компанія має ретельно проаналізувати потенційні ринки, вивчити конкурентів та потреби цільової аудиторії, визначити найбільш вигідну ринкову нішу для своїх послуг. Наступним кроком є вибір стратегії просування послуг та розробка ефективного маркетингового плану, що базується передусім на визначенні унікальних особливостей та переваг своїх послуг;

2) Фінансове забезпечення – передбачає розробку фінансового плану та збалансованого бюджету для стабільної та рентабельної діяльності на зовнішньому ринку, встановлення конкурентоспроможних цін на послуги з урахуванням місцевих ринкових умов та валютних ризиків, формування механізмів залучення інвестицій та пошук джерел коштів для фінансування поточної (операційної) діяльності надавача послуг;

3) Логістичне забезпечення – передбачає формування раціональних способів надання послуг замовникам або доставку засобів для їх надання у країні нерезидента, створення ефективних каналів комунікації, управління ланцюгами постачань;

4) Юридичне забезпечення – формування належної нормативно-правової бази для належної організації, швидкого і якісного надання послуг. Охоплює: аналіз міжнародних правових норм у сфері торгівлі послугами, укладання договорів з їх урахуванням; контроль за дотриманням міжнародних торгових правил, митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності, розробку ефективних механізмів урегулювання господарських спорів, ліцензійну та патентну діяльність тощо;

5) Управлінське забезпечення – передбачає залучення нових партнерів та клієнтів через рекламу, маркетингові заходи та презентації; управління ризиками, пов'язаними з міжнародною торгівлею послугами, та впровадження заходів їх зменшення (страхування, укладання контрактів); управління якістю надаваних послуг, контроль за виконанням зобов'язань; Регулярний аналіз результатів торгівельної діяльності та вдосконалення стратегії зовнішньої торгівлі з урахуванням змін ринкової кон'юнктури та вимог клієнтів.

6) Інфраструктурне забезпечення - включає всі необхідні ресурси, системи та умови, які допомагають компанії успішно взаємодіяти з зарубіжними партнерами та клієнтами, надавати свої послуги на міжнародному ринку та ефективно конкурувати. Особливе значення в сучасних умовах має розвиток цифрових платформ для надання послуг.

7) Кадрове забезпечення – наявність висококваліфікованого персоналу компаній, здатного забезпечувати високу якість надання послуг на міжнародному ринку, система його підготовки.

Вказані складові організаційно-економічного механізму торгівлі послугами на міжнародному рівні тісно переплітаються та взаємно доповнюються. Багато в чому це спричинено особливостями послуг: невідчутністю, нездатністю до збереження, невіддільністю від джерела надання та мінливістю. Для прикладу, маркетингове забезпечення торгівлі послугами невіддільне від управлінського та кадрового забезпечення.

На відміну від класичного, товарного, маркетингу, де наявні лише дві складові маркетингу – внутрішній та зовнішній – у маркетингу сфери послуг діють 3 складові – внутрішній, зовнішній та інтерактивний маркетинг. Останній демонструє взаємовідносини та взаємодію персоналу фірми та клієнтів (споживачів) фірми [39, с. 11]. У зв'язку з цим, комплекс маркетингу послуг складається не з чотирьох традиційних елементів (product, price, place, promotion), а з семи (додатково ще: process – процес надання послуги, people – люди (персонал та споживачі), physical evidence – матеріальне (фізичне) середовище надання послуги).

Відповідно, виробник послуг повинен особливу увагу приділяти таким маркетинговим складовим як:

- зміцнення іміджу;
- якомога більша візуалізація послуг (рекламні буклети, ролики, плакати, що наочно демонструють послугу, її характеристики;
- залучення до рекламних та інших акцій відомих людей, які мають авторитет серед споживачів;
- посилення в процесі просування послуги на ринок роз'яснювальної складової (акцент на вигодах споживача від придбання послуги);
- встановлення диференційованих цін на послуги з метою регулювання попиту на них;

Поліпшення якості сервісу і підтримка іміджу потребує й управлінських та кадрових заходів:

- встановлення чітких стандартів якості надання послуг та відповідних вимог до кваліфікації персоналу (комунікативні навички – вміння спілкуватися, знання мов; технічна кваліфікація – професійна обізнаність у послугі, яка надається);
- застосування ефективного механізму мотивування персоналу до поліпшення якості обслуговування, а також контролю щодо дотримання працівниками стандартів надання послуги;
- організація навчання персоналу та підвищення його кваліфікації;
- залучення до процесу надання послуги самих споживачів (продаж через сервіси самообслуговування).

Важливим каталізатором зростання глобального ринку послуг у ХХІ ст. став розвиток цифрових технологій та цифрової інфраструктури. Проникнення цих технологій практично у всі сфери економіки та розширення засобів комунікації (електронна пошта, месенджери, сервіси відео зв'язку) забезпечило не лише швидше і якісніше надання послуг, але й значно розширило їх спектр завдяки появі нових форм торгівлі. Передусім – це міжнародний комерційний обмін інформацією, надання послуг щодо її зберігання та обробки. Тобто об'єктом зовнішньої торгівлі стали бази і банки даних (технології Big Data), хмарні сервіси, програми для управління бізнес-процесами тощо. Через пандемію Covid-19 значно розширився перелік дистанційних освітніх послуг, можливостей для дистанційної роботи, у галузі туризму – з'явилися інтерактивні екскурсії тощо. Значно розширилася сфера банківських та фінансових послуг, вони набули глобального масштабу.

Інтернаціоналізація виробництва та споживання товарів і послуг призвела до формування транснаціональних корпорацій (ТНК), які безпосередньо спеціалізуються на виробництві і реалізації різних видів послуг. При цьому ці послуги можуть бути окремим об'єктом торгівлі, призначеним для задоволення потреб виробничого та невиробничого секторів (страхування, туризм,

комп'ютерні послуги) або супроводжувати продаж товарів (транспортування, монтаж, налаштування обладнання, технічне, гарантійне та післяпродажне обслуговування).

При цьому стрімкі технологічні зміни, інтелектуалізація праці, інформатизація соціально-економічних відносин спричиняє випереджальні темпи зростання міжнародної торгівлі послугами, порівняно із товарною торгівлею. Відбувається збільшення обсягів супутніх послуг у процесі виробництва та експорту багатьох науко- та капіталомісних товарів (логістика, програмне забезпечення, інжиніринг, маркетингові послуги, дизайн, тощо). Зростає частка готельних, рекламних, консалтингових, страхових, фінансових, агентських, брокерських, ріелтерських, адвокатських та лізингових послуг, торгівлі ліцензіями та патентами на наукові розробки тощо.

Організаційне, економічне, юридичне, інформаційне, кадрове та інші складові забезпечення зовнішньої торгівлі послугами формують основу для її регулювання. Можна виділити два ключові рівні регулювання зазначеної сфери торгівлі – національний та міжнародний.

Національний рівень регулювання охоплює сферу державної зовнішньоекономічної політики, яка здійснюється Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України; Національним банком України; Міністерством економіки України; Державною митною службою України, Державною службою експортного контролю України та іншими органами виконавчої влади.

Політика регулювання зовнішньої торгівлі послугами на національному рівні передусім регламентує порядок укладання торговельних угод, заснування та функціонування компаній нерезидентів, запровадження певних обмежень щодо торгівлі послугами, руху робочої сили, інформації, товарів, капіталу, які необхідні для створення послуг, введення квот на імпортовані послуги, встановлення інших обмежень. Мотиви державного втручання в у сферу зовнішньої торгівлі послугами визначаються не лише цілями економічного розвитку, але й соціальними та політичними причинами, а також необхідністю гарантувати економічну безпеку країни.

Засобами регуляторного впливу на зовнішню торгівлю послугами є передусім законодавчі та інші нормативно-правові акти з питань встановлення правил торгівлі, тарифного і нетарифного регулювання торговельних операцій, видані державними виконавчими органами в межах їхньої компетенції.

До засобів регулювання зовнішньоекономічної діяльності можна віднести й передбачені законами України економічні заходи оперативного регулювання (фінансово-кредитного, валютного тощо), а також різного роду міжнародні угоди, що укладаються між державами та суб'єктами ЗЕД, які не суперечать законодавству України.

Серед методів державного регулювання зовнішньої торгівлі послугами домінуюча роль належить економічним, адміністративним та правовим. В сучасних умовах лібералізації та глобалізації міжнародної торгівлі послугами перевага, безумовно, надається економічним методам регулювання, які передбачають застосування опосередкованих інструментів впливу на діяльність суб'єктів господарювання (податків, кредитів, митних тарифів, субсидій та пільг (рис. 1.3).

Митні тарифи, які є основним інструментом регулювання зовнішньої торгівлі товарами, не мають прямого впливу на торгівлю послугами, адже як було зазначено послуги у міжнародній торгівлі не переміщуються через митну територію. Однак, обсяг тих видів послуг, які супроводжують торгівлю товарами, напряму залежить від масштабів товарообороту, який в свою чергу пов'язаний з кінцевою ціною товарів, складовою якої є мито. Передусім, йде мова про транспортно-логістичні послуги.

Митні процедури та перевірки є найбільш значущими перешкодами для надання логістичних послуг, основними цілями яких є оперативне і надійне переміщення вантажу з найменшими витратами [33, с. 13]. Це пов'язано із трудомісткістю митного оформлення товарів, контролем за їх вагою, вартістю (процедура митної оцінки) та якістю.

Великою мірою впливають на зовнішню торгівлю послугами і бар'єри адміністративного характеру (ліцензії, квоти).

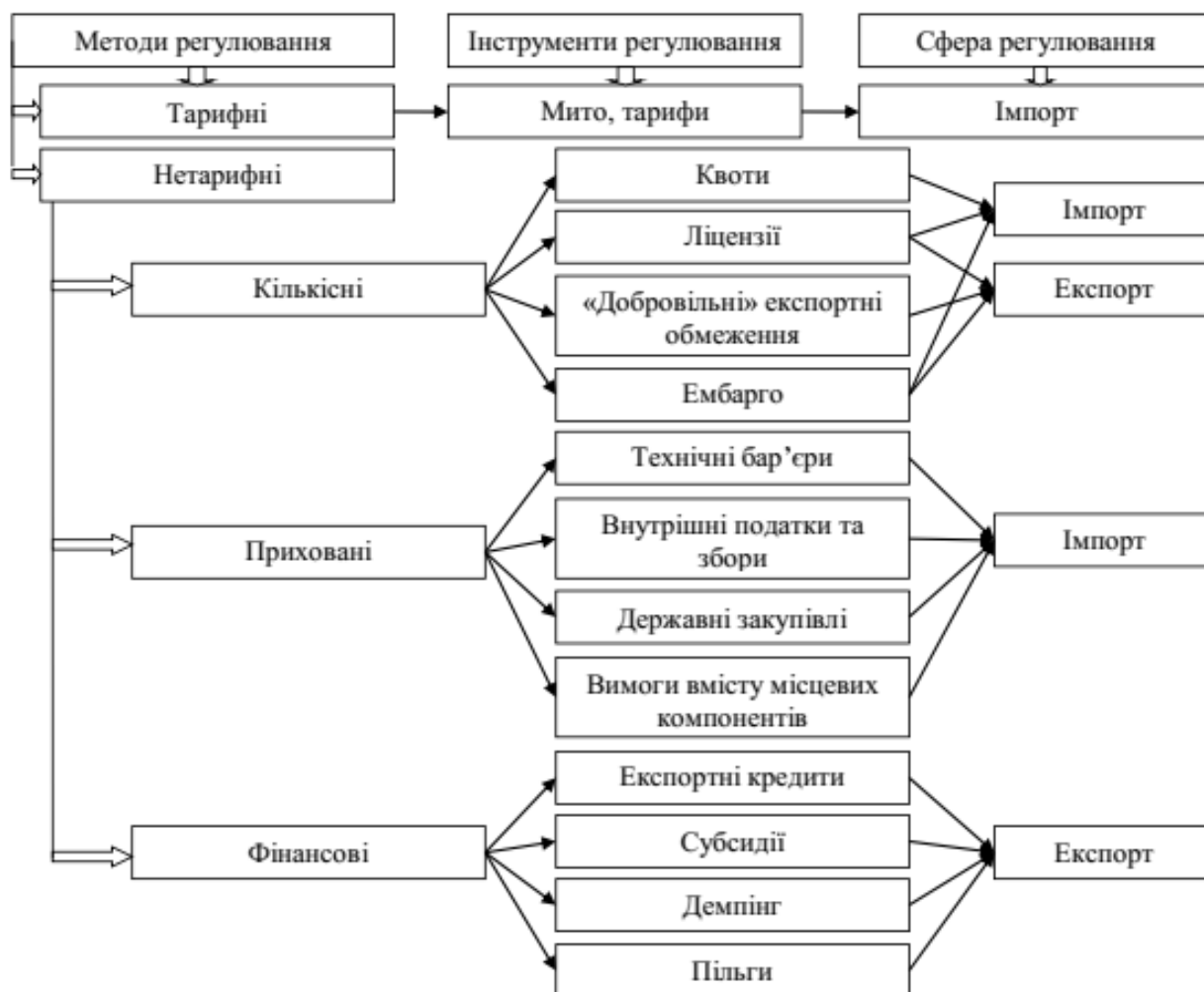

Рис. 1.3. - Методи та інструменти регулювання зовнішньої торгівлі послугами [26]

Уряди у цілях економічної безпеки також можуть лімітувати ввезення певних груп товарів, що відповідним чином вплине на обсяг послуг, який супроводжує процес реалізації. Квотування зазвичай здійснюється через видачу обмеженої кількості ліцензій на певний вид діяльності чи обсяги торгівлі.

Вимоги та процедури ліцензування можуть застосовуватися у сферах телебачення і радіомовлення, телекомунікацій, дистриб'юторських послуг, гірничодобувної промисловості, будівництва, лісозаготівлі та видобутку інших ресурсів, освітньої діяльності, банківської діяльності та фінансових послуг, пасажирських та інших перевезень, транспортування трубопроводами здійснення медичної та ветеринарної практики, тощо [8]. Варто також відзначити, що у багатьох країнах транспортні мережі контролюються державними чи приватними монопольними компаніями, які можуть

встановлювати обмеження для їх експлуатації приватними логістичними компаніями.

Міжнародний рівень регулювання зовнішньої торгівлі послугами передбачає реалізацію країнами узгоджених правил та принципів здійснення міжнародної торгівлі, які встановлені низкою спеціалізованих структурних підрозділів ООН, зокрема: UNCTAD (Конференція ООН з торгівлі і розвитку); Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO), Міжнародним валютним фондом (IMF) та ін. Проте найвпливовішою і найпотужнішою інституцією регулювання міжнародної торгівлі є Світова організація торгівлі (WTO), яка володіє досить широким спектром регуляторних механізмів. У сфері торгівлі послугами – це, передусім, Генеральна угода з торгівлі послугами (GATS) та Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS).

GATS (General Agreement on Trade in Services) - встановлює правила і принципи щодо торгівлі послугами між країнами-учасницями. Вона спрямована на гармонізацію національних норм і правил регулювання міжнародної торгівлі, сприяння лібералізації діяльності надавачів послуг, а також регламентацію вимог до них у різних країнах.

Мета GATS полягає в забезпеченні вільного і справедливого доступу до ринків послуг, сприянні розвитку та підтримці галузей із їх надання, створенні стабільних умов для інвестицій у сектор послуг та збільшенні прозорості та передбачуваності ринкового середовища.

У межах GATS країни зобов'язуються неухильно дотримуватись зобов'язань щодо рівноправного та вільного доступу іноземних суб'єктів до своїх ринків послуг, які не підпадають захисту національних інтересів. Тому головним загальним зобов'язанням угоди є дотримання режиму найбільшого сприяння. Він передбачає скорочення та усунення встановлених державою обмежень (бар'єрів), які перешкоджають вільному наданню транскордонних послуг або тією чи іншою мірою дискримінують компанії, створені за участі іноземного капіталу.

Дія правил GATS стосується усіх секторів міжнародної торгівлі послугами за винятком тих послуг, які надаються державою на комерційній основі і по яких не відсутня конкуренція з приватним сектором (послуги митниці, поліції тощо).

Правила поширюються на усі рівні державної влади (державна, регіональна, місцева), а також на неурядові організації, яким державою делеговані повноваження щодо надання певних видів послуг.

Україна, набувши у 2008 р. членства в СОТ зобов'язалася забезпечити національний режим та доступ на ринок в 11 секторах послуг:

- транспортні, професійні і комунікаційні послуги;
- будівництво та супутнє технічне обслуговування, дистрибуція;
- освіта, охорона здоров'я та соціальні послуги;
- фінансові послуги (страхування та банківська справа);
- туризм та подорожі, відпочинок і розваги;
- послуги у галузях культури і спорту;
- послуги, пов'язані із довкіллям,
- послуги в інших галузях, у тому числі послуги індустрії краси, перукарські, сра- та масажні послуги.

У зазначених секторах постачальники послуг із країн-членів СОТ, надається режим сприяння діяльності аналогічній вітчизняним послугам чи їх постачальникам. Проте, у деяких секторах послуг застосовуються обмеження щодо доступу на український ринок. Це, зокрема:

- у секторі юридичних послуг надавати нотаріальні послуги можуть лише громадяни України;
- у секторі бухгалтерських та аудиторських послуг доповіді офіційного аудиту повинні бути підтверджені українським аудитором;
- в окремих секторах поштових і кур'єрських послуг застосовується система ліцензування;
- участь іноземних постачальників дистриб'юторських послуг обмежується 30 % впродовж 5 років після входження на ринок;
- в агенціях новин частка іноземних інвестицій не може перевищувати 35%.

Міжнародна торгівля послугами зазнає регуляторного впливу також на регіональному та галузевому рівнях. Галузевий рівень передбачає участь у регулюванні торгівлі послугами у тому чи іншому секторі різноманітних міжнародних організацій. Наприклад, регулювання норм і стандартів надання послуг; вирішення юридичних, фінансових і технічних питань у сфері морських перевезень здійснює Міжнародна морська організація (ІМО), пасажирських авіаперевезень - Міжнародна організація цивільної авіації (ІСАО), туристичних послуг - Всесвітня організація туризму (UNWTO), трансферу технологій - Всесвітня організація інтелектуальної власності (WIPO).

Регулювання міжнародного ринку послуг забезпечується і регіональними інтеграційними об'єднаннями: Європейським Союзом (EU), Асоціацією країн Південно-Східної Азії (ASEAN), Північноамериканською асоціацією вільної торгівлі (NAFTA), Південноамериканським ринком (MERCOSUR), та ін. В рамках цих об'єднань запроваджується єдиний механізм регулювання ринку, усуваються перешкоди для вільної торгівлі послугами, знімаються будь-які обмеження на взаємну торгівлю між країнами-членами, але натомість можуть бути введені обмеження на здійснення торгових операцій з третіми країнами.

Але мінімізувати чи усунути такі обмеження дозволяють окремі угоди, укладені з кожною країною, що не є членом об'єднання. Яскравим прикладом є Угода про асоціацію України з ЄС, підписана у 2014 році, якою впроваджувався режим поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС (ПВЗВТ).

Угода передбачає поступову взаємну лібералізацію умов заснування підприємницької діяльності та торгівлі послугами, а також співробітництва в галузі електронної торгівлі (Глава 6 «Заснування підприємницької діяльності, торгівля послугами та електронна торгівля» Розділу IV, Додатки XVI-A - XVI-F) [38, с.4]. Таким чином, зобов'язання сторін охоплюють три основні напрями:

- Заснування підприємницької діяльності – створення комерційної присутності юридичних чи фізичних осіб в країні, де вони надають послуги (Режим 3 GATS);

- Транскордонне надання послуг – охоплює транскордонне надання послуг із території однієї країни на територію іншої країни (Режим 1 GATS) та споживання послуг за кордоном, при якому споживач послуги приїжджає до іншої країни з метою її отримання (Режим 2 GATS);

- Тимчасове перебування за кордоном фізичних осіб, які надають послуги – передбачає заходи країн стосовно в'їзду та тимчасового перебування на їхній території певних категорій фізичних осіб, які надають послуги (Режим 4 GATS) [38, с.4].

Загалом у межах ПВЗВТ ЄС значно розширив власні зобов'язання щодо лібералізації доступу українських постачальників послуг на ринок об'єднання Режимом 1, 2, 3 порівняно із такими зобов'язаннями в рамках СОТ/ГАТС.

Особливістю зовнішньої торгівлі послугами полягає є, що послуги, будучи надзвичайно різноманітними за формою і змістом, формують єдиний ринок, якому хоч і не властиві спільні риси, однак притаманні загальні тенденції, що дозволяє його аналізувати і регулювати на міжнародному рівні.

1.3. Методика дослідження зовнішньої торгівлі послугами

Об'єктивна оцінка стану та перспектив розвитку зовнішньої торгівлі послугами в Україні потребує застосування відповідного методологічного інструментарію.

За твердженням І.Кіщак, А. Огієнко та інших науковців, за базовими економічними принципами зовнішня торгівля послугами загалом не відрізняється від торгівлі товарами. Тому розроблені авторами теорії міжнародної торгівлі Е.Хекшером–Б.Оліном, Д.Рікардо, А.Смітом, П.Самуельсоном та іншими науковцями схеми організації зовнішньої торгівлі товарами можна застосувати й щодо міжнародної торгівлі послугами [24].

Проте, для належного статистичного обліку торгівлі послугами необхідні особливі методологічні підходи порівняно з торгівлею товарами. Це, передусім, пов'язано із труднощами формалізації та ідентифікації послуг, виокремлення їх в

окремий об'єкт міжнародної торгівлі. На відміну від товарів, зовнішня торгівля послугами не супроводжується проходженням останніми митного контролю і складанням вантажних митних декларацій, у яких фіксується вартість. Крім того, обсяг і структура інформації про торгівлю послугами визначаються специфікою національних і міжнародних стандартів, якими регламентується діяльність у сфері послуг. Ускладнює процес обліку і згадана раніше відсутність єдиної загальноприйнятої класифікації послуг на зразок Гармонізованої системи опису та кодування товарів (HS) [6, с .40].

Водночас, попри певну специфіку, процес дослідження зовнішньої торгівлі послугами базується на загальних методологічних засадах. Нами, зокрема, використано методи: діалектики, абстрагування, наукового узагальнення, системно-структурного, статистичного та графічного аналізу, балансового, порівняння, а також історичного та системного підходів. Зазначений комплекс методів забезпечив всебічний аналіз причинно-наслідкових зв'язків між процесами та чинниками зовнішньої торгівлі послугами у регіоні; оцінку динамічних і структурних змін експорту та імпорту послуг; належне обґрунтування заходів щодо вдосконалення організації міжнародної торгівлі послугами.

При цьому використовувалися статистичні дані з офіційних джерел торгівлі послугами міжнародними організаціями, такими як Світова організація торгівлі (СОТ) чи Євростат, дані Державної служби статистики України та її регіональних управлінь.

Процес дослідження передбачав не лише оцінку динамічних і структурних змін обсягів зовнішньої торгівлі послугами, але й порівняння показників різних країн, регіонів або галузей. Цей підхід дозволив виділити особливості та тенденції розвитку світового ринку послуг та його вплив на функціонування національної і регіональної торгівлі послугами.

Значну роль у дослідженні зовнішньої торгівлі послугами відіграє метод економіко-математичного моделювання. Використання економетричних моделей для вивчення взаємозв'язків між економічними факторами та зовнішньою торгівлею послугами. дозволяє оцінити вплив відстані, економічного розміру,

торговельних угод і т. д. на обсяги торгівлі послугами. Широко економічні моделі застосовуються для прогнозування розвитку зовнішньої торгівлі послугами в майбутньому. Ці прогнози важливі для розробки стратегій та прийняття економічних рішень.

Одним із ефективних способів дослідження торгівлі послугами є анкетні опитування компаній, які надають ці послуги на міжнародному ринку, або компаній, що ними користуються. Це дозволяє отримати інформацію про вигоди, проблеми, чинники конкурентоспроможності та інші аспекти зовнішньої торгівлі послугами з першоджерел. Процес зовнішньої торгівлі послугами І. Єріна поділяє на три етапи (рис. 1.4).

Перший етап передбачає вимірювання масштабів зовнішньої торгівлі послугами, аналіз їхньої динаміки, а також видової та географічної структури (сегментації ринку).

На другому етапі здійснюється оцінюється оцінка збалансованості експортно-імпортних операцій на ринку послуг загалом та в окремих його сегментах; порівнюється вартість послуг в окремих країнах, визначаються порівняльні переваги країни або її окремого регіону в експорті та імпорті послуг.

Третій етап дослідження передбачає оцінку інтенсивності розвитку зовнішньої торгівлі послугами відносно обсягу ВВП країни (масштабу економіки), чисельності населення (в т.ч. зайнятого), аналіз рівня концентрації експорту, еластичності зовнішньоторговельного обороту, а також визначення зовнішньоторговельної позиції країни у глобальній торгівлі послугами.

Ці три етапи оцінки поточного стану зовнішньої торгівлі послугами, на наш погляд, доцільно доповнити четвертим етапом – стратегічного аналізу, який дозволяє оцінити перспективи подальшого розвитку цього виду діяльності з огляду на теперішні зміни зовнішнього середовища та комплексний вплив внутрідержавних та глобальних чинників.

Метою такого аналізу є розробка ефективної стратегії для досягнення конкурентних переваг і підвищення результативності країни (регіону) в зовнішньоторговельній діяльності.

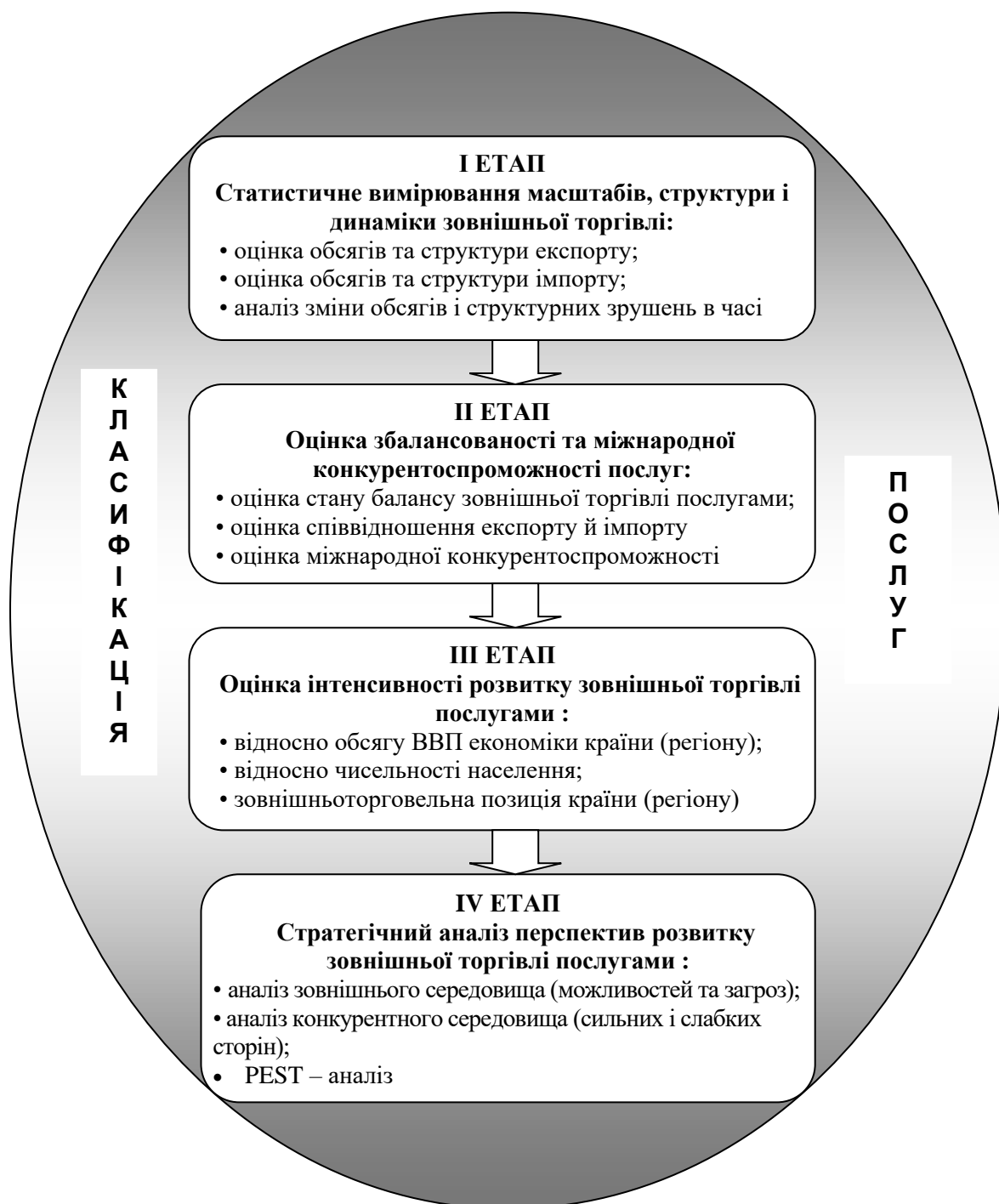

Рис. 1.4. - Етапи дослідження зовнішньої торгівлі послугами

Стратегічний аналіз дозволяє вивчити зміни у міжнародному економічному, політичному, технологічному та соціокультурному середовищі, які можуть впливати на зовнішню торгівлю послугами. Це допомагає зрозуміти можливості та загрози, з якими стикається країна чи підприємство. Також він допомагає оцінити сильні та слабкі сторони відносно інших учасників ринку (конкурентів і партнерів); наявні ресурси та компетенції, необхідні для успішного розвитку зовнішньої торгівлі послугами; визначити можливі ризики і способи їх уникнення.

Виявлення важливих змін і тенденцій у зовнішньому середовищі, що можуть створити переваги або перешкоди для торгівлі послугами на міжнародному ринку, допомагає країнам чи підприємствам підготуватися до змін, розробити адаптовані стратегії та використовувати можливості для розвитку.

Ключовими інструментами (методами) стратегічного аналізу є SWOT та PEST аналіз.

SWOT аналіз допомагає визначити сильні та слабкі сторони зовнішньої торгівлі послугами та ідентифікувати можливості та загрози, що можуть впливати на цю діяльність

PEST аналіз включає наступні аспекти:

- політичні фактори (Political) - оцінюється вплив на зовнішню торгівлю послугами таких факторів як стабільність уряду, законодавство про торгівлю, тарифи і торговельні угоди з іншими країнами, політичні ризики та можливі зміни в урядовій політиці;

- економічні фактори (Economic) - аналізуються економічні умови, такі як курси валют, інфляція, рівень безробіття, економічне зростання, торговий баланс та інші економічні показники, що впливають на зовнішню торгівлю послугами;

- соціокультурні фактори (Socio-cultural) - вивчаються соціокультурні аспекти, які впливають на попит на певні послуги на міжнародному ринку, такі як культурні переваги або обмеження, демографічні тенденції, зміни у споживацькому поведінці тощо.

- технологічні фактори (Technological) - аналізується вплив на зовнішню торгівлю послугами технологічних інновацій, таких як розвиток цифрових технологій, автоматизація процесів, інтернет-торгівля тощо.

Методологічну основу дослідження зовнішньої торгівлі послугами на кожному з зазначених вище етапів формує класифікація послуг, функціональним завданням якої є упорядкування та систематизація інформації про різні види послуг. Будучи відносно сталою, класифікація дає змогу порівнювати дані у часі та просторі. Саме класифікація є основою для міжнародних національних і систем статистичного обліку послуг, а також для здійснення макроекономічного аналізу і міждержавних порівнянь.

Державна служба статистики України при здійсненні статистичного спостереження зовнішньої торгівлі послугами та збору відповідної інформації використовує Класифікацію зовнішньоекономічних послуг (КЗЕП) адаптовану до Розширеної класифікації послуг платіжного балансу Керівництва зі складання платіжного балансу (МВФ, 2009) [11]. Останні зміни у КЗЕП були внесені у 2023 р.

Класифікація являє собою ієрархічну структуру з 12 категорій, в якій наведені коди послуг, їхня назва та опис змісту (таблиця 1.2). Елементи класифікації збігаються з класифікацією, яка використовується Євростатом, що дозволяє порівнювати тенденції зовнішньої торгівлі послугами в Україні та країнах Європейського Союзу.

Таблиця 1.2 - Структура класифікації зовнішньоекономічних послуг

КЗЕП	Найменування послуги	Економічний зміст послуги
01	Послуги з переробки матеріальних ресурсів	Включає послуги з обробки, маркування, складання й упакування товарів що здійснюються підприємствами, які не є їх власниками (переробка давальницької сировини у різних галузях промисловості)
02	Послуги з технічного обслуговування та ремонту (не віднесені до інших категорій)	Включаються роботи з технічного обслуговування і ремонту (поточного і капітального) машин і устаткування, транспортних засобів, апаратури та інструментів що здійснюються резидентами для товарів, які є у власності нерезидентів (і навпаки).
03	Транспортні послуги	Охоплюють послуги різних усіх видів транспорту по перевезенню людей та вантажів; послуги по передачі електроенергії через ЛЕП; суміжні супутні та допоміжні (транспортно-експедиційні) послуги; здавання в оренду (фрахтування) транспортних засобів з екіпажем, а також поштові послуги та послуги кур'єрського зв'язку
04	Послуги, пов'язані з подорожами	Охоплюють товари і послуги, які купують нерезиденти у країні відвідування для власного споживання чи наступної передачі третій особі. У цю групу входить широкий спектр послуг, що надаються нерезидентам під час ділових, туристичних, освітніх, оздоровчих та інших подорожей. Це, зокрема, послуги з проживання, харчування, туристичного обслуговування, транспортні (місцевого характеру), освітні, медичні, надані сезонним робітникам тощо,
05	Послуги з будівництва	Охоплюють послуги зі створення, ремонту, відновлення (реставрації), реконструкції, знесення, продовження терміну експлуатації капітальних активів (будівель, споруд, доріг, мостів, гребель); послуги з управління такими активами, а також спеціалізовані послуги (фарбування, установка електричних, водопровідно-каналізаційних, вентиляційних та інших систем; послуги з буріння, сверління

06	Страхові послуги	Включають послуги страхових компаній-резидентів по здійсненню різних видів страхування для нерезидентів і навпаки. Сюди також входять послуги з пенсійного забезпечення
07	Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	Цей розділ охоплює комплекс послуг, які надають банки та інші фінансові посередники і допоміжні організації: послуги з відкриття депозитів, видачі позик, купівлі-продажу валюти, цінних паперів, фінансового лізингу, допоміжні послуги у сфері фінансової діяльності
08	Роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності	У цей розділ входять послуги щодо використання продуктів інтелектуальної власності: послуги франшизи і використання торгової марки, ліцензійні послуги та ті, що пов'язані із патентною діяльністю.
09	Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги	Охоплюють послуги з передачі звуку та зображення, використання мереж загального користування; послуги операторів мобільного зв'язку, послуги зі створення програмного забезпечення, обробки даних, інформаційні та ін.
10	Ділові послуги	Охоплюють послуги у сфері наукових досліджень і розробок, професійні та консалтингові послуги (юридичні, бухгалтерські, рекламні, з питань управління, дослідження ринку); наукові та технічні (інженерні) послуги; послуги з усунення забруднення довкілля; послуги сільського господарства, послуги видобутку; послуги операційного лізингу, послуги пов'язані з торгівлею та посередницькою діяльністю; інші ділові послуги
11	Послуги приватним особам, культурні та рекреаційні послуги	Включають послуги, що надаються приватним особам та послуги у сфері культури та відпочинку (аудіовізувальні – створення і демонстрація фільмів, послуги журналістів та репортерів; організація та реклама видовищних заходів; інші особисті послуги
12	Державні та урядові послуги	У цю групу входять послуги, одержані або надані посольствами і консульствами, військовими частинами чи установами, що знаходяться за кордоном; державні послуги, пов'язані з діяльністю міжнародних організацій; інші державні послуги

**Узагальнено автором*

Ця класифікація періодично переглядається та змінюється, що пов'язано зі змінами структури сфери послуг, появою їх нових видів та груп.

Комплексна статистична оцінка стану і тенденцій розвитку зовнішньої торгівлі послугами відносно окремої країни (регіону) передбачає застосування відповідної системи взаємозв'язаних показників, яка складається із декількох груп (рис. 1.5). Ці групи певною мірою узгоджуються зі змістом етапів дослідження зовнішньої торгівлі послугами, наведеними на рис. 1.4.

Першу групу складають абсолютні показники обсягів експорту, імпорту та зовнішньоторговельного обороту послуг, які дозволяють оцінити масштаби

зовнішньої торгівлі країни чи окремого регіону. Оскільки послуги мають нематеріальну форму, ці показники відображаються лише у вартісному вираженні. При цьому вартість послуг розраховується у національній та інших валютах (згідно умов контракту) з наступним переведенням у долари США (для міжнародних зіставлень).

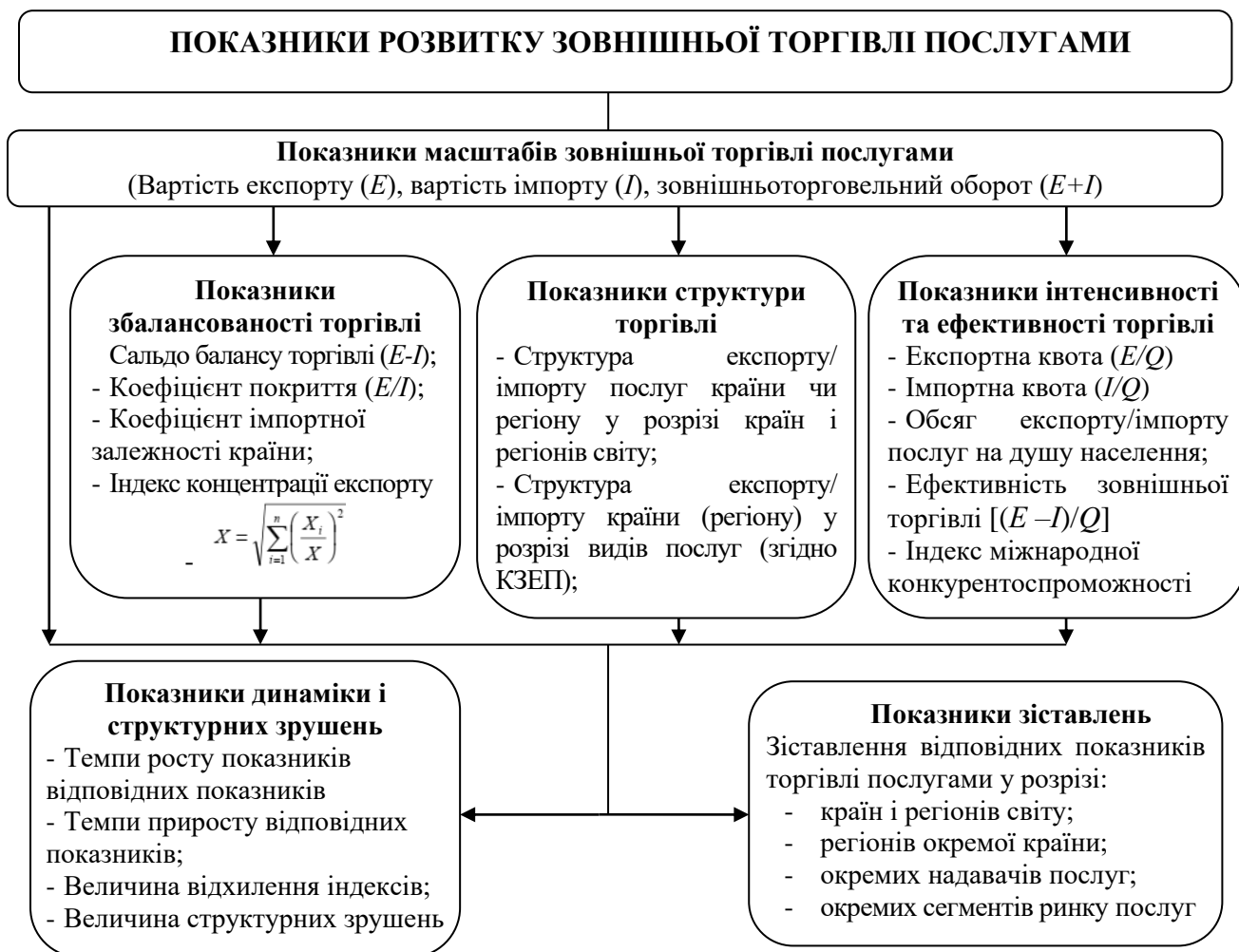

Рис. 1.5 – Показники розвитку зовнішньої торгівлі послугами*

*Узагальнено автором

У другу групу включені показники, які характеризують рівень збалансованості зовнішньої торгівлі послугами. Окремі автори називають їх результуючими [24, с. 38].

Для стабільного розвитку економіки та її окремих секторів важливо забезпечити оптимальний баланс між обсягами експорту та імпорту послуг. Основним його критерієм є покриття витрат на імпорт необхідних внутрішнім споживачам послуг доходами від експорту цього блага нерезидентам.

Відповідно, для оцінки рівня збалансованості зовнішньої торгівлі послугами використовують показники:

- сальдо торговельного балансу – розраховується як різниця між вартістю експорту та імпорту послуг. Може бути активним (додатнім) або пасивним (від’ємним);
- коефіцієнт покриття – розраховується як відношення вартості експорту та імпорту послуг. Показує, у якій мірі витрати на імпорт послуг покриваються доходами від їх експорту;
- коефіцієнт імпортової залежності країни – характеризує співвідношення імпорту послуг із обсягами їх внутрішнього споживання;
- індекс концентрації експорту - використовується для вимірювання рівня концентрації експортних доходів країни відносно декількох основних послуг. Показує широту асортименту експортованих послуг.

Показники структури торгівлі (третій блок) характеризують три основні параметри:

- співвідношення обсягу експортованих чи імпортованих послуг у розрізі окремих країн чи регіонів;
- співвідношення вартості експорту / імпорту послуг у розрізі їх видів (відповідно до статей Класифікатора зовнішньоекономічних послуг);
- частку окремих регіонів країни у загальній вартості експорту / імпорту послуг загалом та за їх окремими видами.

На основі географічної структури експорту можна оцінити регіональну спеціалізацію експорту та виділити основні зарубіжні ринки збуту послуг за кордоном, а також визначити основні країни-партнери.

Окрім цього, статистичні дані щодо розподілу окремих видів послуг за країнами - торговельними партнерами – це важливий елемент для надійної підтримки багатосторонніх переговорів у сфері торгівлі послугами, які здійснюються в рамках GATS.

Четвертий блок об’єднує показники, що дозволяють оцінити інтенсивність та ефективність зовнішньої торгівлі послугами. Передусім, це експортна та

імпортна квоти, які характеризують відношення вартості експорту/імпорту послуг до величини ВВП, а також обсяги торгівлі в розрахунку на душу населення. Експортна та імпортна квоти також характеризують рівень відкритості економіки. Ефективність зовнішньої торгівлі послугами вимірюється відношенням її сальдо до величини ВВП. У зазначену групу також входить індекс міжнародної конкурентоспроможності.

У контексті поглиблення аналізу участі країни у міжнародному поділі праці, доцільним є визначення експортних (імпортних) квот для певного виду послуг. При цьому вартість експорту співставляють з обсягом виробництва, а вартість імпорту – з обсягом споживання.

Показниками динаміки зовнішньої торгівлі послугами передусім є темпи приросту та росту показників, що характеризують її масштаби, а також абсолютні зміни величин індексів та структурних часток окремих видів послуг. Ці показники характеризують абсолютну та відносну швидкість зміни обсягів, структури та збалансованості зовнішньої торгівлі послугами впродовж певного періоду.

Різниці часток окремих видів послуг чи країн, з якими здійснюється торгівля, характеризують напрям структурних зрушень, що вкрай важливо для різних аналітичних цілей.

І, насамкінець, показники порівнюваності дозволяють співставити весь комплекс показників зовнішньої торгівлі послугами окремої країни чи регіону із відповідними показниками інших регіонів та країн світу. Це дає змогу опосередковано оцінити, наскільки ефективними та конкурентоспроможними є вітчизняні оператори ринку послуг.

При аналізі зовнішньої торгівлі послугами також досліджують еластичність динаміки експорту відносно динаміки ВВП. Її доцільно розраховувати за умови односпрямованого зростання вказаних показників

Дослідження часових рядів будь-яких абсолютних показників зовнішньої торгівлі послугами дозволяє аналітично описати траєкторію їх динаміки та визначити прогностичні параметри.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1. Загальна характеристика регіональних умов розвитку зовнішньої торгівлі послугами у контексті глобальних та національних тенденцій

В останні роки міжнародна торгівля послугами, як і глобальна економіка загалом, зазнає глибоких трансформацій, зумовлених, передусім, проникненням цифрових технологій у всі сфери суспільного життя. На ринку послуг з'являються не лише нові види продуктів та нові технології обслуговування клієнтів, але й відбуваються значні структурні зрушення у напрямі збільшення частки послуг, що створюються висококваліфікованою творчою працею.

Крім того, під впливом лібералізації торгівлі та глобалізаційних процесів в більшості країн світу відбувається масштабування сфери послуг як для внутрішнього споживання, так і для експортно-імпортних операцій. Особливо це стосується країн з розвинутою економікою [5]. Саме цією групою країн забезпечується 73% експорту послуг.

Загалом, впродовж останнього десятиріччя світовий ринок послуг розвивається досить динамічно (рис. 2.1). Різкий спад мав місце у 2020 р., під часу піку пандемії Covid-19, який склав 17,6%.

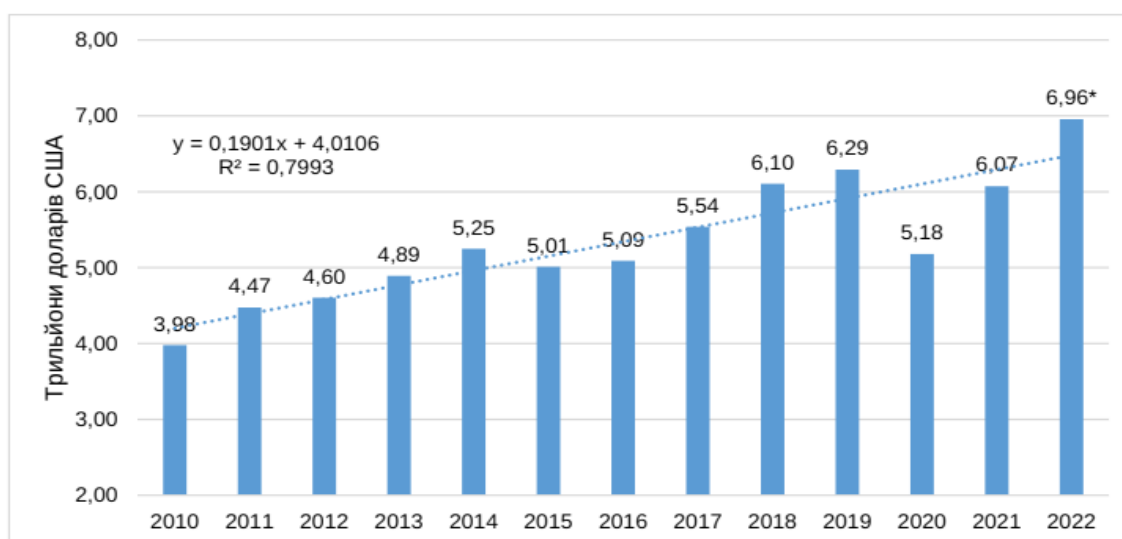

Рис. 2.1 - Динаміка обсягів світового експорту послуг, трлн. дол. США [5]

Передусім, причиною спаду значне скорочення обсягів туристичних послуг та пасажирських перевезень через жорсткі карантинні обмеження. Але вже з 2021р. після стабілізації епідеміологічної ситуації і відновлення міжнародних потоків послуг, показники їх експорту повернулися до зростання і у 2022 р. за попередньою оцінкою Міжнародної організації UNTKAD досягли рекордного значення у 7 трлн. USD. Проте, на середину 2021 року сегмент комерційних послуг, технічного обслуговування, ремонту та будівництва ще перебував у стані спаду. Натомість, активізувався в умовах пандемії продаж фінансових послуг, страхування та інформаційно-комп'ютерно-телекомунікаційних. Це зумовлено збільшенням частки використання Інтернету та платформ дистанційної комунікації через карантинні обмеження і перехід на віддалену роботу та дистанційне навчання.

Структура світового експорту послуг характеризується домінуванням у ній бізнес послуг, які охоплюють послуги: фінансові, зі страхування, захисту інтелектуальної власності тощо. У 2021 р. вони займали понад 50% вартості експорту послуг розвинутих країн і майже 36% – країнами, що розвиваються (рис 2.2)

Рис. 2.2. – Структура світового експорту послуг, 2021 р., %

У економіці країн, що розвиваються досить вагомою є частка транспортних послуг, що зумовлено зростанням обсягу перевезення товарів. Відносно високу питому вагу в економіці країн обох типів займають інформаційні, комп'ютерні та телекомунікаційні послуги. За твердженням фахівців ця група послуг є основою внутріфірмової співпраці, зв'язку між

компаніями, між компаніями та клієнтами, а також цифрової торгівлі. Тому, у перспективі передбачається розширення даного сегменту експортних послуг практично у всіх країнах світу [5].

Характеризуючи місце України у світовому експорті послуг, її передусім слід віднести до категорії країн, що розвиваються. У 2021 р. вартість послуг, експортованих нашою країною склала 13,15 млрд. дол. США, що становить лише 0,2% у від світового обсягу торгівлі ними. Як і в усьому світі пандемія коронавірусу вкрай негативно вплинула на динаміку експорту послуг, спричинивши скорочення його обсягу на 26,6%. Натомість, посткарантинне відновлення відбувалося відносно повільно і у 2021 р. приріст торгівлі послугами лише на 10,7% перевищив показник 2020 р. Однак, у 2022 р., через російське вторгнення обсяг експорту послуг зменшився на 30,3%.

Імпорт послуг Україною у 2022 році скоротився ще більшою мірою – у 2,6 рази і склав трохи більше 3 млрд. дол. США. У період карантинних обмежень 2020р. зменшення імпорту послуг відносно 2019 р. на 16,4%.

Львівській області належить вагома роль у системі зовнішньої торгівлі послугами України. Це зумовлено не лише її економічним потенціалом у сфері надання послуг (туризм, освіта, інформаційні послуги), але й вдалим географічним розташуванням. Адже Львівщина – це одна з 4 областей України, які мають спільний кордон із країнами Європейського Союзу (протяжністю майже 280 км). Позитив цього сусідства полягає передусім у налагодженні тісних партнерських зв'язків, розвитку транскордонного співробітництва, міжкультурному обміні тощо. Окрім того, близькість до кордонів з європейськими країнами робить Львівщину важливим транспортним вузлом. Міжнародний аеропорт, залізничні та автомобільні магістралі, що сполучають різні регіони країни з товарними ринками країн Європи сприяють розвитку логістики та транспортних послуг.

Частка Львівщини у загальному обсязі експорту послуг в Україні у 2022 р. склала 8,7%, що є найвищим показником за весь період досліджень (рис. 2.3). Відносно 2021 р. цей показник збільшився на 2,6 пункти, а відносно базового 2018 р. – на 3,8 пункти. Безумовно, питома вага області не порівняна із часткою

м. Києва, яка складає 43,6%, однак серед інших регіонів України Львівська область у 2022 р. займала перше місце за вартістю експортованих послуг, а у 2021 р. була другою після Одеської області.

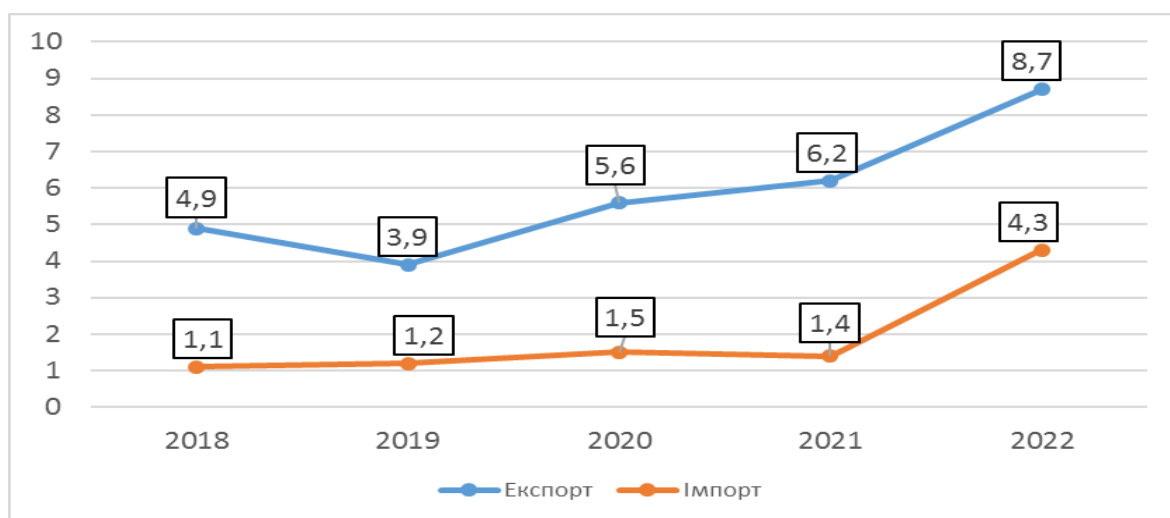

Рис. 2.3 - Частка Львівської області у загальному обсязі зовнішньої торгівлі послугами України*

Складено за даними джерела [28]

У 2022 р. також зросла до 4,3% частка Львівщини в імпорті послуг, тоді як у попередні роки вона не перевищувала 1,5%. Це забезпечило третю рейтингову позицію досліджуваної області серед інших регіонів країни (без урахування Києва), що на одну позицію вище ніж у 2021 р. Таким чином можна констатувати, що російсько-українська війна дещо змінила структуру зовнішньої послугами у регіональному вимірі, змістивши місце їх надання у західну частину країни. Це певною мірою стало наслідком релокації частини суб'єктів надання послуг на Львівщину з окупованих регіонів.

Оцінюючи потенціал Львівської області у сфері міжнародної торгівлі послугами, відзначимо, що м. Львів має досить багатий академічний спадок і тісні академічні зв'язки з європейськими університетами, передусім сусідньої Польщі. Це сприяє обміну знаннями, спільній участі у реалізації освітніх і наукових проєктів. Тут розташовані численні заклади вищої освіти (ЗВО), освітніми послугами яких щороку зацікавлюються багато іноземних студентів. Станом на вересень 2023 року таких закладів за даними ЄДЕБО у Львівській області налічувалося 20 одиниць. Два провідних Львівських університети:

Національний університет «Львівська політехніка» та Львівський національний університет імені Івана Франка у 2022 р. потрапили до переліку найкращих у світі за версією QS World University Rankings [4]. Також вони входять у п'ятірку найкращих університетів України.

На початок 2022/23 навчального року у закладах вищої освіти Львівщини навчалось 1482 студентів-іноземців. Відносно попереднього року їхня чисельність скоротилась на 43,7%, причиною чого стала російська інтервенція. У «ковідному» 2020 р. регіональні ЗВО надавали освітні послуги 2257 іноземним студентам, щоправда здебільшого у віддаленому форматі.

Львівська область має чималий потенціал для надання туристично-рекреаційних послуг. Регіон цікавий для іноземного туриста передусім багатою історико-культурною спадщиною: унікальними пам'ятками архітектури і мистецтва, середньовічними замками, сакральними і монументальними спорудами, автентичними звичаями і традиціями, фольклором, подієвими заходами. А місто Львів, архітектурний ансамбль історичного центру якого входить до Списку пам'яток світової культурної спадщини ЮНЕСКО, вважається однією із найвідоміших та найпривабливіших туристичних дестинацій і привертає увагу туристів багатьох країн. Про це промовисто свідчить 80 позиція Львова у рейтингу топ-100 туристичних міст світу, складеного у 2018 р. британською міжнародною компанією Euromonitor.

Але не менш цінними для надання послуг є природні ресурси регіону, зокрема орографічні, бальнеологічні, біотичні та ін. Причому йде мова не лише про туристично-рекреаційні, але й медичні послуги (лікування, фізична і психологічна реабілітація тощо). Бальнеологічні курорти Морщина, Трускавця, Східниці відомі далеко за межами України і користуються великою популярністю в іноземців.

Згідно інформації регіонального управління туризму, у 2019 р., тобто до пандемії коронавірусу і російсько-української війни Львів відвідало близько 1,6 млн. іноземних туристів. Сьогодні потік іноземних туристів у регіон лише починає відновлюватися після практично повної зупинки через війну.

У контексті зростання обсягу міжнародної торгівлі інформаційними послугами необхідно відзначити, що у Львові наявний потужний інформаційний сектор, представлений численними ІТ-компаніями, які надають послуги зарубіжним компаніям, що працюють в інноваційних галузях, з розробки програмного забезпечення, веб-дизайну, реклами та ін. В останні роки у місті також інтенсивно розвивається інфраструктура інноваційного підприємництва: бізнес-інкубатори, акселератори, науково-дослідні лабораторії, краудфандингові платформи тощо.

Оцінюючи динаміку експорту послуг у Львівській області, необхідно відзначити, що впродовж 2018-2022 років його вартість зросла на 40,3% (табл. 2.1). Найбільшого значення експорт досяг у 2021 р. – 820 млн. дол США, що на 27,9% перевищило показник 2020 р. У звітному році, в умовах обмежень воєнного стану і загального зменшення рівня ділової активності експорт зменшився, але у незначній мірі – лише на 2,3%.

Таблиця 2.1. – Динаміка показників експорту та імпорту послуг у Львівській області*

Показник	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. в % до 2018 р.
Експорт, млн. дол	570,6	610,2	641,2	820,0	800,8	140,3
Імпорт, млн. дол	67,5	85,7	83,8	102,3	129,2	191,4
Зовнішньоторговельний оборот, млн.дол.	638,1	695,9	725	922,3	930	145,7
Частка експорту послуг у зовнішньоторговельному обороті, %	89,4	87,7	88,4	88,9	86,1	-3,3
Частка імпорту послуг у зовнішньоторговельному обороті, %	10,6	12,3	11,6	11,1	13,9	3,3
Сальдо зовнішньої торгівлі послугами, млн. дол	503,1	524,5	557,4	717,7	671,6	133,5
Коефіцієнт покриття експортом імпорту, %	8,5	7,1	7,7	8,0	6,2	-2,3

*Розраховано за даними ГУСуЛО

Ще більш стрімкою була динаміка регіонального імпорту послуг, який впродовж аналізованого періоду зріс загалом на 91,4%, причому один із найбільших темпів зростання імпорту мав місце у 2022 р. – 26,3%. Незначне скорочення імпорту послуг відбулося лише у «ковідному» 2020 році.

Позитивна динаміка експорту та імпорту послуг відповідним чином позначилася на величині зовнішнього товарообороту, який з 2018 р. по 2022 р. зріс на 45,7%. При цьому відбулися незначні структурні зрушення у співвідношенні часток експорту та імпорту на користь останнього в розмірі 3,3 пункти. Але загалом необхідно відзначити тотальне переважання експорту послуг над їх імпортом у Львівській області. Про це, зокрема, свідчить коефіцієнт покриття експорту імпортом, який у звітному році склав 6,2. Попри зменшення цього показника на 2,3 пункти відносно базового року, позитивне сальдо зовнішньої торгівлі послугами у 2022 році на 33,5% перевищило рівень 2018 року.

Співставивши динаміку індексів експорту та імпорту послуг у Львівській області та по Україні, неможливо не помітити значні регіональні відмінності розвитку зовнішньоторговельних відносин у сервісному сегменті ринку від загальнонаціональних (рис. 2.4). Передусім, необхідно відзначити, що негативний вплив пандемії Covid-19 та російсько-української війни та зовнішню торгівлю послугами, який чітко виражений у загальноукраїнських тенденціях, практично не проявився в економічному секторі Львівщини. Ба, більше, в окремих випадках цей вплив на регіональному рівні навіть мав зворотній ефект.

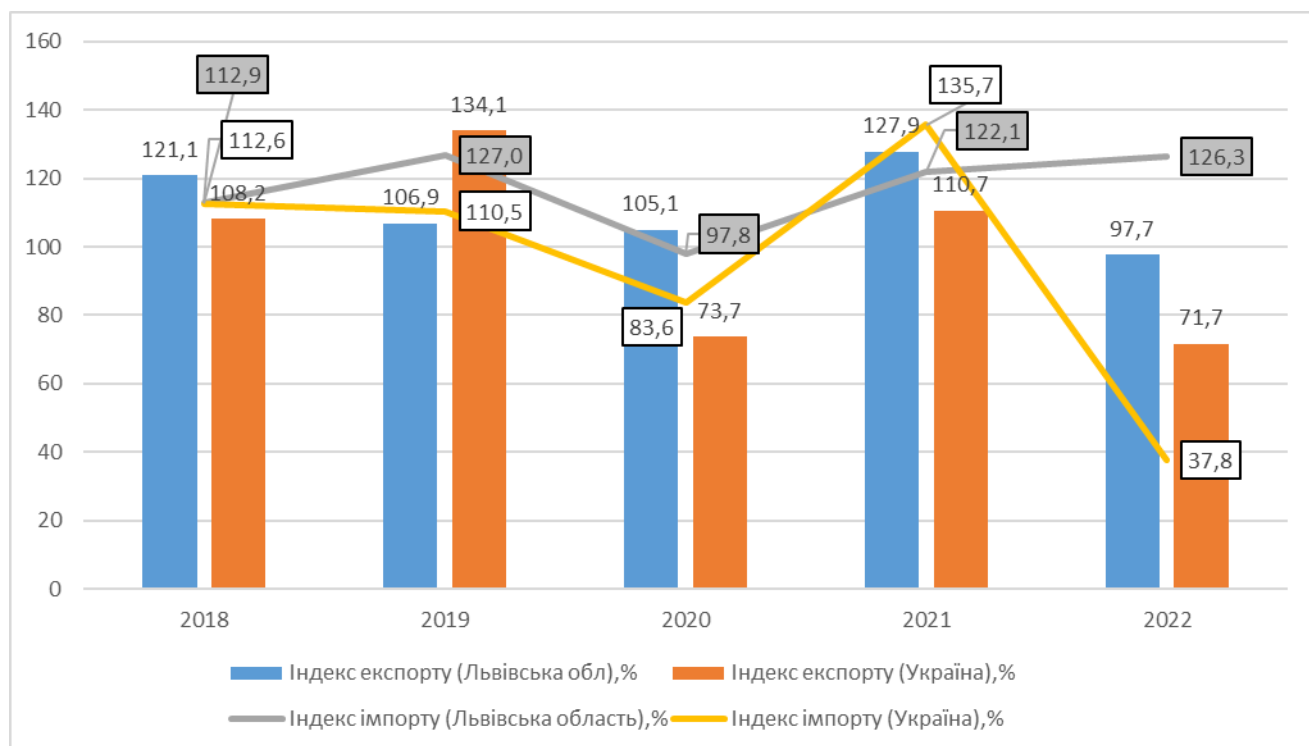

Рис. 2.4 – Динаміка індексів експорту та імпорту послуг у Львівській області

*Складено за даними джерела [29]

Передусім, це стосується показників 2022 року – періоду активної фази російсько-української війни. Як видно, з рисунку 2.4, коли експорт та імпорт послуг в країні істотно зменшилися відносно попереднього року, у Львівській області відбулося лише невідчутне скорочення експортних показників і різке зростання імпорту. Цьому є логічне пояснення. Адже, в умовах обмежень і загроз воєнного стану саме Львівщина стала головним логістичним хабом для імпорту гуманітарної допомоги, зброї, продуктів харчування та інших товарів, що сприяло значному зростанню транспортних та тих фінансових послуг, які пов'язані із розрахунками та страхуванням. Значно зріс обіг через митні пункти пропуску області експортних товарів, які раніше перевозилися морем, а також пасажиропотік, що аналогічно спричинило зростання вартості транспортних і фінансових послуг. Це дозволило компенсувати скорочення інших їхніх видів, зокрема пов'язаних із подорожами.

Також необхідно відзначити деяке зростання експорту послуг у Львівській області у 2020 році, коли по Україні вони скоротилися на 26,7%.

Описана ситуація із особливостями зовнішньої торгівлі послугами на Львівщині стала можливою завдяки значному рівню розвитку транспортної, логістичної, митної, фінансової, інноваційної та іншої інфраструктури у регіоні.

Про формування сприятливого середовища розвитку зовнішньої торгівлі послугами у довоєнний період свідчить динаміка чисельності підприємств-учасників даного виду діяльності у Львівській області (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 - Динаміка чисельності суб'єктів та країн-партнерів зовнішньої торгівлі послугами у Львівській області

Показник	2018	2019	2020	2021	2021 р. до 2018 р, %
Кількість підприємств-учасників зовнішньої торгівлі послугами					
Експорт	576	765	836	837	145,3
Імпорт	320	490	521	527	164,7
Кількість країн-партнерів зовнішньої торгівлі послугами					
Експорт	132	130	123	132	100,0
Імпорт	77	77	66	74	96,1

*Розраховано за даними ГУСуЛО

Зокрема, впродовж 2018-2021 рр. чисельність суб'єктів зовнішньої торгівлі послугами у регіоні зростає загалом на 52,2%, в тому числі експортерів – на 45,3%, імпортерів – на 64,7%. Причому, як бачимо, кількість підприємств-учасників збільшилася навіть у пандемічний 2020 р. Але після послаблення карантинних обмежень дещо розширилася географія торгівлі послугами, про що свідчить зростання у звітному році відносно попереднього кількості країн-партнерів: на 9 по експорту і на 8 – по імпорту.

Одним із суб'єктів надання послуг організаційно-економічного та інформаційно-консалтингового характеру при здійсненні експорту товарів і послуг є Львівська торгово-промислова палата. Це, передусім послуги щодо:

- проведення товарних експертиз та сертифікації продукції;
- PR - супроводу та рекламно-видавничої діяльності;
- консультування з питань організації зовнішньоекономічної діяльності та підтримки експортерів на міжнародному ринку;
- організації міжнародних форумів та виставок, ділових заходів за кордоном;
- допомоги іноземним компаніям при виході на український ринок;
- засвідчення форс-мажорних обставин;
- пошуку інформації про українські та іноземні компанії;
- організації проведення переговорів для іноземних та українських компаній;
- організації ділового туризму;
- підготовки та проведення переговорів;
- аналізу умов здійснення зовнішньоекономічної діяльності, пошуку торгових партнерів тощо [30].

Отже, загалом можна говорити про те, що організаційно-економічне середовище Львівської області є досить сприятливим для успішного розвитку зовнішньої торгівлі послугами, реалізації потенціалу цієї сфери діяльності та протистояння внутрішнім і зовнішнім ризикам щодо її здійснення.

2.2. Аналіз секторальної та географічної структури експорту та імпорту послуг на регіональному рівні

Розуміння причин зміни загальних показників експорту та імпорту послуг на регіональному рівні потребує глибокого аналізу їхньої структури та динаміки за видами послуг (секторальної структури) і країнами їх надання (географічної структури).

Характеризуючи динаміку експорту та імпорту окремих видів послуг у Львівській області, необхідно відзначити, що значний вплив на торгівлю ними впродовж останніх років має Угода про асоціацію між Україною та ЄС, і зокрема, її IV частина, у якій містяться положення про створення поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ). Угода про асоціацію передбачає поступову взаємну лібералізацію умов заснування підприємницької діяльності та торгівлі послугами, а також співробітництва в галузі електронної торгівлі [38, с. 4]. Зобов'язання сторін у рамках цієї угоди стосуються трьох ключових напрямів: 1) заснування підприємницької діяльності (Режим 3 ГАТС); 2) транскордонного надання послуг (Режими 1 і 2 ГАТС); 3) тимчасового перебування за кордоном фізичних осіб – надавачів послуг (Режим 4 ГАТС).

ПВЗВТ значно розширила зобов'язання ЄС щодо лібералізації доступу на ринок для українських постачальників послуг в Режимах 1, 2, 3. Але тим не менше, країни-члени ЄС все ще продовжують зберігати велику кількість застережень в рамках згаданих режимів, яка значно перевищує перелік застережень України. Найбільше з цих застережень європейська спільнота залишила для професійних, фінансових, транспортних послуг. Разом із тим було повністю лібералізовано транскордонне надання комп'ютерних та пов'язаних з ними послуг, поштових і кур'єрських послуг, послуг з будівництва. Без секторальних застережень було лібералізовано умови заснування підприємницької діяльності для надання послуг з будівництва, зв'язку, охорони довкілля. Але держави-члени ЄС продовжують застосовувати значну кількість застережень щодо умов в'їзду та перебування фізичних осіб-надавачів послуг з України для певних секторів [38, с. 4-5].

Зважаючи на ці положення проаналізуємо динаміку експорту окремих видів послуг у Львівській області (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 - Динаміка експорту окремих видів послуг у Львівській області,
тис. дол. США

Вид послуг	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 до 2018,%
Послуги з переробки матеріальних ресурсів	261530,2	222906,2	243997,8	267871,8	214704,2	82,1
Послуги з ремонту та технічного обслуговування	614,8	1064,1	1147	668,5	364,7	59,3
Транспортні послуги	64826,2	67148,1	67035,5	89476,3	92636,9	142,9
у т.ч. послуги автомобільного транспорту	46061,7	44518,6	47155,8	54931,6	74471	161,7
послуги поштової та кур'єрської служби	7334,3	8761	12955,1	24818,5	15072,6	2,1 рази
Послуги, пов'язані з подорожами	23087,3	24091,5	12049,8	18530,1	8389,2	36,3
Послуги з будівництва	1473,9	971,4	904,9	1428,4	1763,6	119,7
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	417,5	645,5	286,8	475,6	1354,7	3,2 рази
Роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності	к	93,8	173,8	165,8	212,9	-
Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги	182634	241359,5	265851,1	406980,5	446478,7	2,4 рази
у т.ч. комп'ютерні послуги	171992,6	231559,5	253262,2	390434,5	437261,8	2,5 рази
інформаційні послуги	10641,4	9800	12588,9	16546	9216,9	86,6
Ділові послуги	21284,1	26132,3	23070,3	33688,3	34279,5	161,1
у т.ч. професійні та консалтингові послуги	7733,6	10931,3	8707,3	12870	13878	179,5
Послуги приватним особам, культурні та рекреаційні послуги	408,2	386,7	531,7	661,9	555,6	136,1
Державні та урядові послуги	к	к	к	к	к	

Як бачимо, впродовж 2018-2022 рр. по більшості секторах експорту послуг спостерігалася позитивна динаміка. Найбільш значним за цей час було зростання вартості послуг, пов'язаних із фінансовою діяльністю – у 3,2 рази, а також послуг у сфері телекомунікацій та інформації – у 2,4 рази, серед яких лівову частку займають комп'ютерні послуги. Але в абсолютному значенні приріст фінансових послуг склав лише 937,2 тис. дол. США, тоді як комп'ютерних послуг – 26,2 млн. дол. Також, досить помітним було збільшення обсягу експорту ділових послуг - на 61,1%, у складі яких вартість професійних і

консалтингових послуг збільшилася на 79,5%. Транспортні послуги за аналізований період додали 42,9%. Основним генератором зростання їх вартості стали послуги автомобільного транспорту (збільшилася на 61,7%), а також поштові та кур'єрські послуги (збільшилася в 2,1 рази).

Натомість, скорочення експорту відбулося по трьох групах послуг і найбільше – пов'язаних із подорожами – майже у 2,8 рази. Також на 40% скоротився експорт послуг з ремонту та технічного обслуговування і на 18% - послуг з переробки матеріальних ресурсів.

Аналіз характеру зростання (скорочення) експорту окремих видів послуг свідчить значний вплив на їх динаміку двох згаданих раніше ключових факторів – пандемії коронавірусу та російсько-української війни. Передусім, це стосується транспортних послуг та послуг, пов'язаних із подорожами (рис. 2.5 та 2.6).

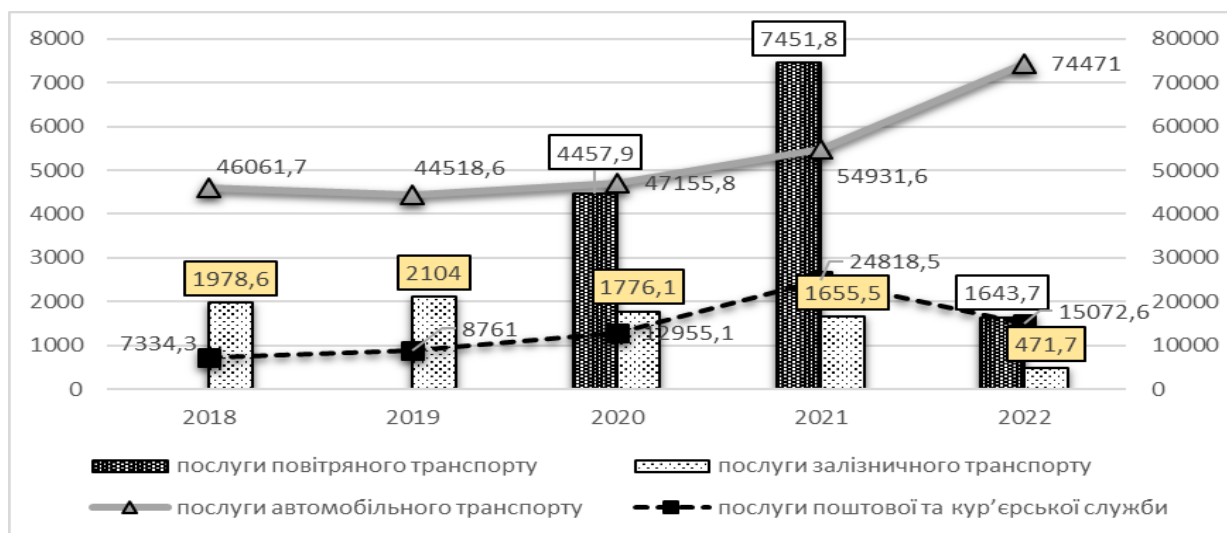

Рис. 2.5. - Динаміка експорту окремих видів транспортних послуг у Львівській області, тис. дол. США

*Складено за даними ГУСуЛО

З рис. 2.5. видно, що загалом роль автомобільного транспорту, зокрема в частині вантажних перевезень неупинно зростає, що зумовлено низкою його переваг над іншими видами наземного транспорту. Особливо швидким зростання вартості послуг автотранспорту спостерігалося у 2022 р – на 35,6% порівняно з 2021 р., оскільки внаслідок блокади морських шляхів і обмеженого потенціалу залізничних перевезень саме автомобілі стали основним засобом перевезень експортних та імпорتنних товарів. Натомість, вартість експорту послуг залізничного

транспорту демонструє стійкий спад починаючи з 2019 р. Головними обмежувачими чинниками для розвитку даного сервісного напрямку є: критичний фінансовий стан компанії «Укрзалізниця», сильно зношена залізнична інфраструктура та рухомий склад, невідповідність ширини колій в Україні та ЄС, низький рівень транспортної логістики тощо.

Дані про послуги авіаційного транспорту до 2020 р. відсутні, однак необхідно констатувати різкий стрибок експорту цього виду послуг у 2021 р., зокрема в сфері пасажирських перевезень. Це наслідок активізації авіаперельотів і подорожей після послаблення карантинних обмежень. Проте, у період війни, коли було запроваджено режим «закритого неба», ці послуги скоротилися у 4,5 рази і сьогодні залишаються практично недоступними.

В умовах глобальної цифровізації, а також через пандемію COVID-19 щораз більшого значення набувають, поштові та кур'єрські послуги, які стали невід'ємною частиною розвитку електронної торгівлі. Європейський Союз вважається ключовим зовнішнім ринком для їх експорту Україною. Лише за період 2019-2021 рр. вартість експорту у зазначеному секторі послуг зросла у 2,8 рази. Натомість російсько-українська війна мала вкрай негативний вплив на їх динаміку, спричинивши скорочення майже на 40%.

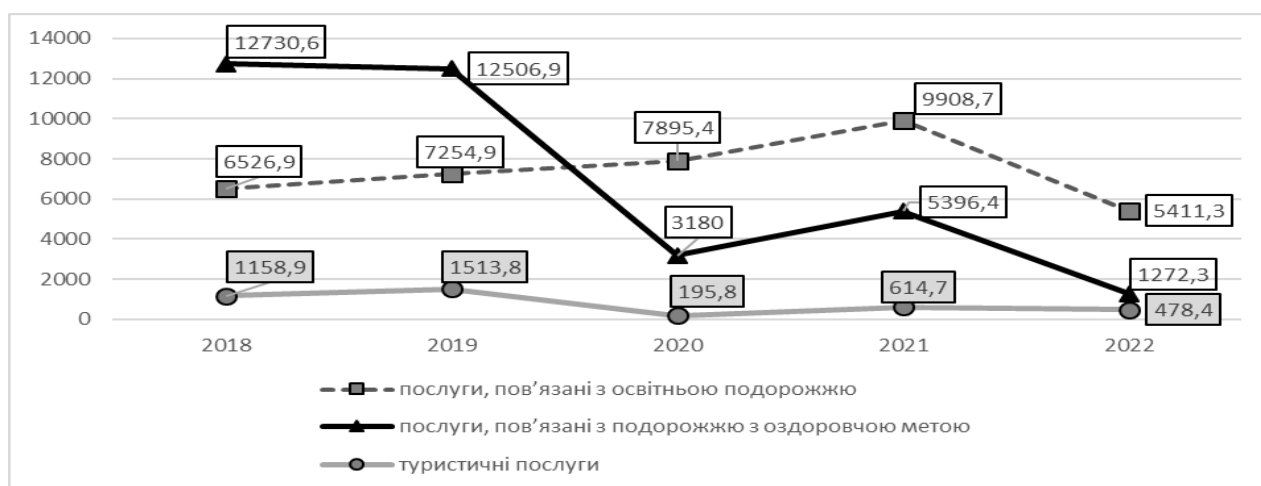

Рис 2.6. - Динаміка експорту окремих видів послуг, пов'язаних із подорожами у Львівській області, тис. дол. США

*Складено за даними ГУСуЛО

Стосовно послуг, пов'язаних із подорожами, необхідно відзначити схожу тенденцію розвитку експорту туристичних та рекреаційно-оздоровчих послуг,

що свідчить про їхній взаємозв'язок і однаковий сегмент суб'єктів надання. Як видно із рис. 6 через пандемію Covid-19 відбувся різкий спад зазначених видів послуг, зумовлений карантинними обмеженнями і заборонаю користування громадським транспортом, відвідування туристичних об'єктів і місць масового скупчення людей. При цьому, експорт освітніх послуг продовжував зростати, що зумовлено переходом на дистанційну форму навчання. Однак, із російським вторгненням відбулося «синхронне» скорочення експорту усіх видів послуг, пов'язаних із подорожами, в т.ч. освітніх – на 45,4%, туристичних – на 22,2%, з оздоровчою метою – у 4,2 рази.

Серед, інших секторів послуг, на експорт яких вкрай негативно вплинула російсько-українська війна, необхідно відзначити інформаційні – вартість у 2022р. знизилася відносно 2021 р. на 44,3%; наукові та технічні – вартість знизилася на 30%.

Подібні за спрямованістю тенденції відбувалися і в сфері імпорту послуг у Львівську область, однак в інших масштабах (табл. 2.4). Передусім, необхідно відзначити зростання у 2022 р. порівняно з 2018 р. імпорту транспортних послуг у 4,4 рази. Загалом, вітчизняні суб'єкти господарювання стабільно нарощували придбання даного виду впродовж усього аналізованого періоду, що пов'язано із активізацією зовнішньої торгівлі із ЄС в умовах дії Угоди про асоціацію. Однак різкий «стрибок» вартості цих послуг відбувся у 2022 р. – у 2,1 рази. Це знову ж таки зумовлено збільшенням товарообігу через західний кордон України в умовах блокування основних торгових шляхів Півдня. Для перевезення закуплених закордоном продуктів харчування, гуманітарної допомоги, зброї та інших цінностей приватні та державні компанії активно замовляли послуги іноземних транспортних компаній. Частково це спричинено й дефіцитом власного транспорту.

Показовим є той факт, що у звітному році порівняно із попереднім у 17,6 разів зросла вартість імпорту послуг залізничного транспорту – із 965,5 до 17021,6 тис. дол. США. Також, імпорт послуг автомобільного транспорту збільшився впродовж останнього року на 41%, а за звітний період – у 2,8 рази. Подібно як і з експортом, втричі зросла вартість імпорту фінансових послуг, однак

їх вартість є більш ніж вдесятеро більша, ніж ті, що надають суб'єкти регіонального фінансового ринку Львівщини. Також, на 62,8% виросла вартість телекомунікаційних, комп'ютерних та інформаційних послуг, в тому числі комп'ютерних – вдвічі. Зазначимо, що вартість імпорту цих послуг має стійку тенденцію до зростання.

Таблиця 2.4 - Динаміка імпорту окремих видів послуг у Львівській області

Вид послуг	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. до 2018 р.,%
Послуги з переробки матеріальних ресурсів	к	к	–	246,1	к	
Послуги з ремонту та технічного обслуговування	1589,3	1876,7	1459	1338,9	960,7	60,5
Транспортні послуги	15969,2	18591,2	22359,4	33962,9	70592,4	4,4 рази
у т.ч. послуги автомобільного транспорту	14056,1	15381,2	20099,4	27494,4	38763,2	2,8 рази
послуги залізничного транспорту	287,7	368,4	289,4	965,5	17021,6	59,2 рази
Послуги, пов'язані з подорожами	11938,8	15930,6	10704,9	15080,4	10240,6	85,8
у т.ч. туристичні послуги	3034	4916,4	1450,3	4759,6	505,2	16,7
Послуги з будівництва	1002,1	1253,8	1881,3	4578,8	1041,7	104,0
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	5062,6	9208,1	10153,5	11986,9	15337,8	3,0 рази
Роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності	7287,2	9110,6	10289,7	4714,3	6913,6	94,9
Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги	7040,9	8090,1	10315,2	11441,3	11462,3	162,8
у т.ч. комп'ютерні послуги	4387,7	5227,6	7458,5	8366,7	8984	2,0 рази
Ділові послуги	12478,3	13075,7	14465,1	18865	12586,9	100,9
у т.ч. професійні та консалтингові послуги	7773,4	6250,6	7938,9	8163,2	4877,1	62,7
Послуги приватним особам, культурні та рекреаційні послуги	к	158,4	173,1	к	к	
Державні та урядові послуги	–	к	–	–	–	

*Розраховано за даними ГУСуЛО

Пандемія Covid-19 та російсько-українська війна аналогічно мали вкрай негативний вплив на послуги, пов'язані із подорожами, зокрема туристичними. Як і у випадку з експортом, чітко прослідковуються два періоди спаду обсягу імпорту цих послуг: у 2020 р. – на 32,8% (в тому числі туристичні – у 3,4 рази), у 2022 р. – на 32,1% (у тому числі туристичні – у 9,4 рази). Фактично, іноземні туристичні

компанії надавали відповідні послуги лише до 24 лютого 2022 р., після чого зовнішній туристичний потік практично зупинився через воєнні загрози.

Вкрай негативно війна вплинула і на обсяги надання іноземними суб'єктами господарювання послуг з будівництва – скоротилися впродовж останнього року у 4,4 рази, ділових послуг – на 33,3% (в т.ч. консалтингових – на 40,3%), з обслуговування та ремонту технічного обладнання – на 28,3%. Фактично, з початком війни іноземні компанії практично зупинили активну діяльність на ринку Львівської області. Часткове її відновлення відбулося лише в другій половині звітнього року.

Характеризуючи баланс експорту та імпорту послуг у регіоні, проаналізуємо як змінилося сальдо зовнішньої торгівлі у звітному році відносно базового по основних групах послуг. Зважаючи на особливості 2022 р. візьмемо для порівняння ще й 2021 р. (рис. 2.7)

З наведеного рисунку чітко зрозуміло, що загальне позитивне сальдо зовнішньої торгівлі послугами у Львівській області та його приріст у 2022 р. порівняно з 2018 р. на 168,5 млн. дол. головним чином досягнуті за рахунок інтенсивного розвитку сектору комп'ютерних послуг. Впродовж усього аналізованого періоду експорт цих послуг значно переважав імпорт. Однак, якщо у базовому році ця перевага складала 167,6 млн. дол. і забезпечувала формування 34% позитивного сальдо торговельного балансу, то у 2022 р. вона зросла до 428,3 млн. дол. що становить 64% загальної суми зовнішньоторговельного сальдо.

Досить вагому роль у формуванні позитивного балансу зовнішньої торгівлі послугами відіграв також сектор послуг з переробки матеріальних ресурсів. Однак, стверджувати це можемо лише на основі даних 2021р., коли переважання експорту даного виду послуг над імпортом склало 267,6 млн. дол або 37% від загального сальдо, а також того факту, що впродовж усього аналізованого періоду експорт зазначених послуг не зазнав істотних коливань і завжди перевищував 200 млн. дол.

Натомість інформація про обсяг імпорту наявна лише за 2021 р. і цей показник складає лише 246,1 тис. дол. США. В інші роки дані не висвітлюються з огляду на невелику кількість суб'єктів ЗЕД у цьому сегменті, що дає підстави говорити й про незначні відхилення від цієї величини.

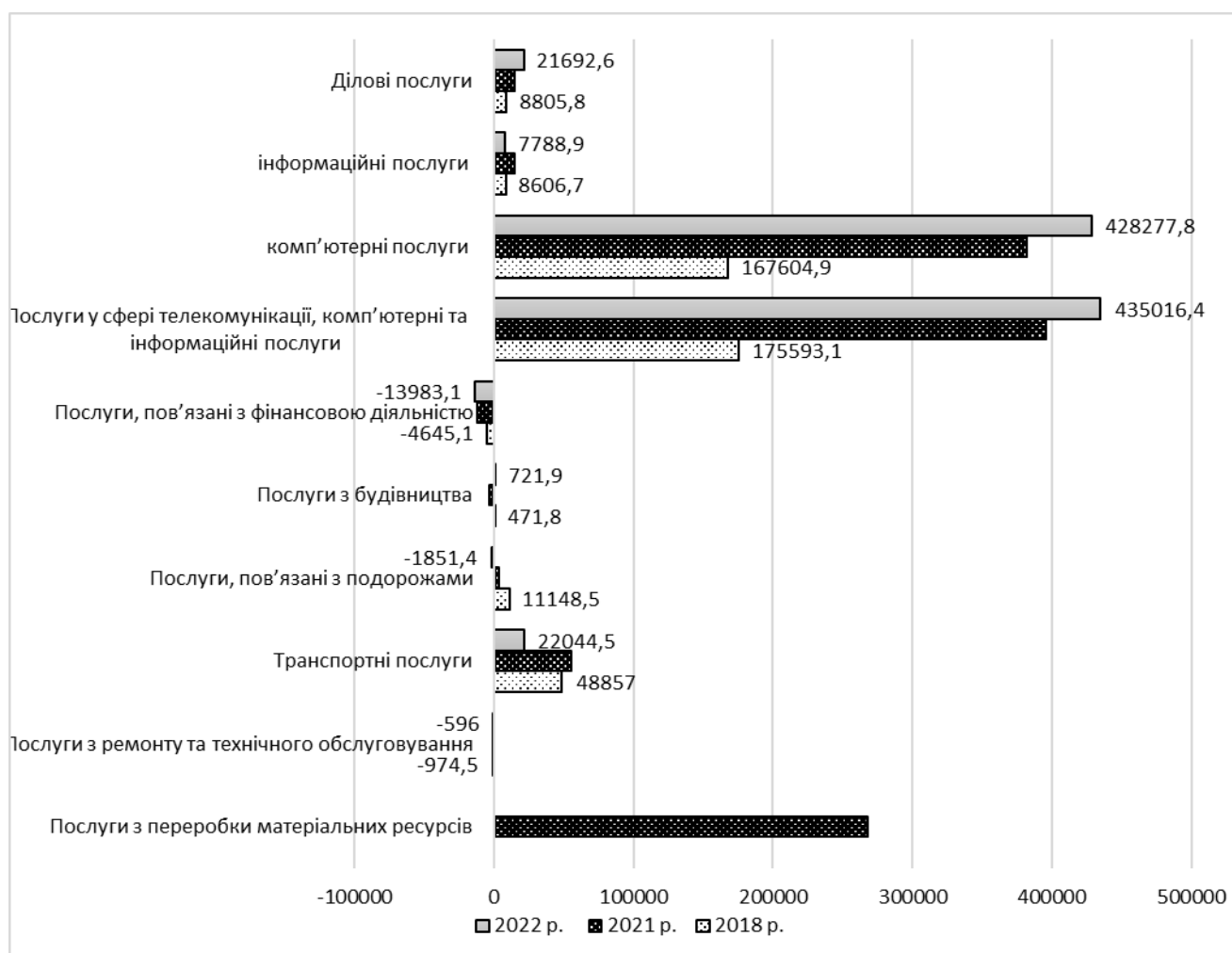

Рис. 2.7 – Динаміка сальдо зовнішньої торгівлі послугами у Львівській області за основними групами послуг

Залишається позитивним і сальдо зовнішньої торгівлі транспортними послугами. Щоправда, через значне зростання вартості їхнього імпорту у звітному році цей показник зменшився більш ніж наполовину відносно базисного року і у 2,5 рази відносно попереднього 2021 р.

У 2022 р. мало місце значне поліпшення балансу зовнішньої торгівлі діловими послугами (у 2,5 рази відносно 2018 р.), що відбулося за рахунок зростання у сегментах професійних і консалтингових послуг, а також послуг операційного лізингу, пов'язаних із довгостроковою орендою іноземної техніки та обладнання (насамперед сільськогосподарськими виробниками).

У контексті негативних процесів потрібно перш за все відзначити значне збільшення негативного сальдо торгівлі послугами, пов'язаними з фінансовою діяльністю. У цьому сегменті вартість імпорту завжди переважав експорт, однак у

2022 р. негативне сальдо зовнішньої торгівлі зросло порівняно із 2018 р. втричі і склало 14 млн.дол. США. Також, істотний спад відбувся у сфері послуг, пов'язаних з подорожами, про що вже задувалося раніше. Як наслідок позитивний баланс експорту та імпорту, який у 2018 р. складав 11,1 млн. дол. США змінився на протилежний і у 2022 р. становив вже -1,85 млн. дол. Попри об'єктивні причини цієї ситуації, зумовленої війною, вона все ж потребує вжиття відповідних заходів щодо зміни і реалізації величезного потенціалу туристичної сфери Львівщини.

Динамічні зміни в обсягах експорту та імпорту окремих видів послуг не могли не позначитися на загальній секторальній структурі зовнішньої торгівлі ними (рис. 2.8). Саме структурні зрушення найбільш повною мірою відображають основні тренди в розвитку даного виду економічної діяльності в межах досліджуваного регіону.

Аналіз структури експорту послуг у Львівській засвідчив, що з 2019 року основну роль у його формуванні займає сектор телекомунікаційних, комп'ютерних та інформаційних послуг. На фоні зростання загальної вартості експорту послуг питома вага зазначеного сектору зростає із 32,8% у 2018 р. до 55,8% у 2022 р. Причому відносно впродовж 2021-2022 рр. щорічний приріст структурної частки склав більше 6%. Також відзначимо, що майже 98% вартості телекомунікаційних, комп'ютерних та інформаційних послуг у звітному році займали саме комп'ютерні послуги. Відносно базового року їх частка зростає на 4%. Це свідчить про надзвичайно потужний потенціал ІТ-сектору Львівщини. Відзначимо, що саме у Львові знаходиться найбільша в Україні спільнота суб'єктів ІТ-бізнесу, об'єднаних в кластер, що охоплює понад 270 компаній та понад 90 тис. спеціалістів з різних міст України.

Частка Львівської області в загальноукраїнському експорті комп'ютерних послуг склала у 2022 р. 15,9%. Відносно попереднього року вона зростає на 3,1 пункти, а порівняно із 2018 р. – на 5,4 пункти. Це свідчить про подальший інтенсивний розвиток ІТ-сектору у регіоні і його експортну спрямованість, чому сприяла повна лібералізація Європейським Союзом транскордонного надання

комп'ютерних та супутніх послуг. Частково на збільшення питомої ваги комп'ютерних послуг вплинула російсько-українська війна, яка спричинила переїзд багатьох спеціалістів галузі до Львова та відкриття окремими компаніями своїх представництв у місті.

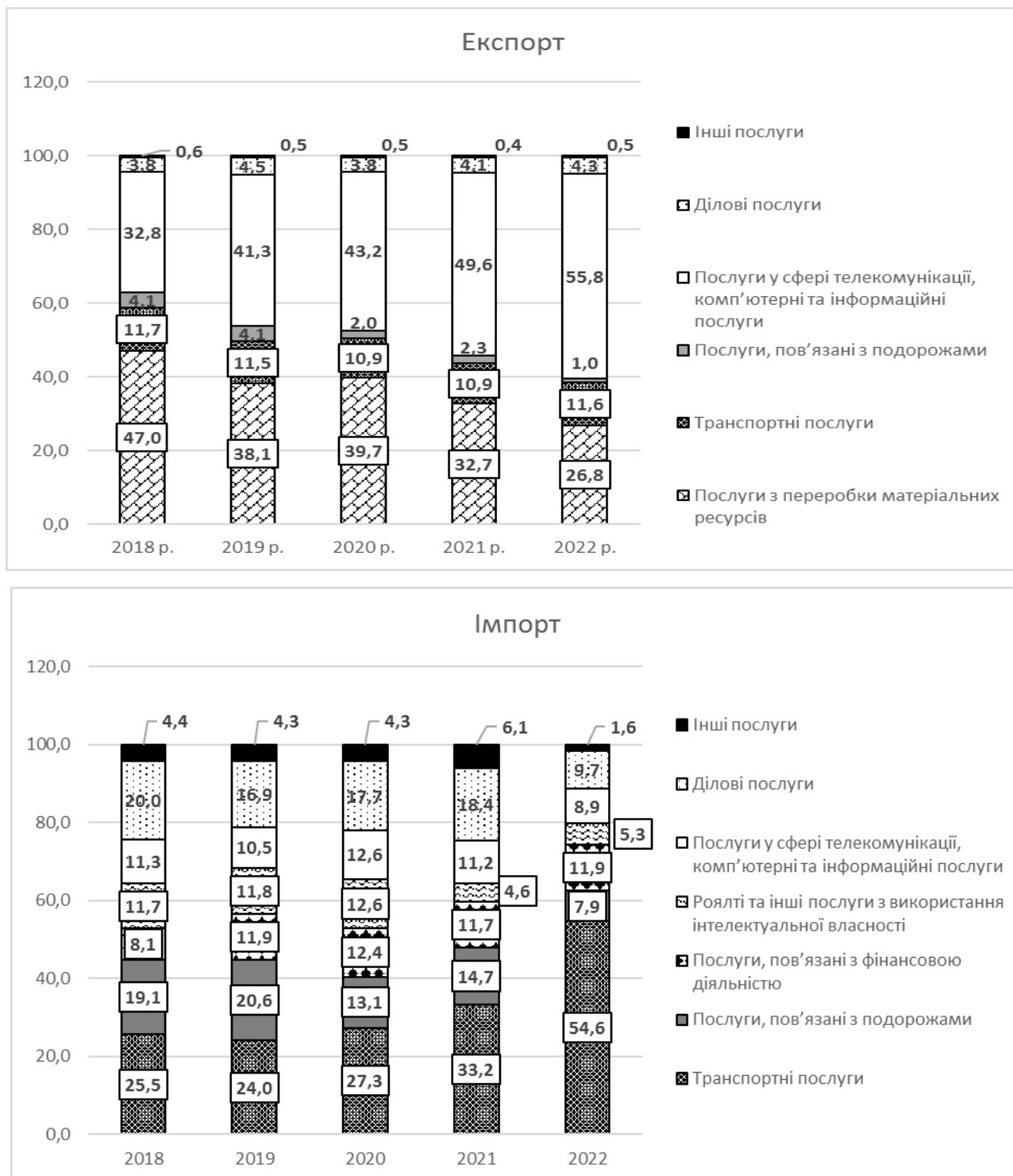

Рис. 2.8 – Динаміка секторальної структури експорту та імпорту послуг у Львівській області

*Складено за даними ГУСуЛО

Другою експорт орієнтованою галуззю Львівщини є сфера послуг з переробки матеріальних ресурсів. Однак, впродовж 2018-2022 рр. її питома вага у формуванні доходів від експорту зменшилася із 47% до 26,8%. Це пов'язано із тим, що вартість послуг зазначеного сектору у цей період зростала досить повільно, а у звітному році навіть скоротилася на 20% відносно 2021 р. Впровадження режиму ПВЗВТ практично не мало впливу на розвиток даного сектору обслуговування.

Також істотні структурні зрушення відбулися в регіональному експорті послуг, пов'язаних із подорожами, що зумовлено різким спадом обсягів надання цих послуг через низку причин, описаних вище. Впродовж аналізованого періоду питома вага цих послуг в структурі експорту зменшилася із 4,1 до 1,0%.

Відносно стабільною у формуванні доходів Львівської області від експорту послуг залишається частка транспортної сфери. Це третій за значенням експортоорієнтований сектор обслуговування, який забезпечує близько 11-12% доходів від продажу послуг нерезидентам.

Впродовж 2018-2022 рр значних структурних зрушень не спостерігалось і в секторі ділових послуг (професійних, консалтингових, лізингових, наукових). Вони формують близько 4-4,5% доходів від зовнішньої торгівлі послугами.

Інші сектори послуг, такі як фінансові, будівельні, з ремонту і технічного обслуговування обладнання практично є неконкурентоспроможними у контексті просування на європейський та інші сегменти світового ринку. Сумарно вони складають близько 0,5% структури експорту. Але, на наш погляд, ці напрями у контексті економічного потенціалу Львівщини могли б бути досить перспективними.

Структура імпорту послуг у Львівській області впродовж 2018-2022 рр. є більш рівномірною з точки зору внеску у загальні обсяги зовнішньої торгівлі.

Однак, домінантна роль у ній все ж належить сектору транспортних послуг, який до 2021 р. забезпечував близько $\frac{1}{4}$ витрат на оплату імпорту, у 2021 р. – $\frac{1}{3}$; а у 2022 р. – майже 55% витрат. Це стало наслідком значного зростання обсягу автомобільних та залізничних перевезень, здійснюваних іноземними компаніями в рамках переорієнтації потоків зовнішньої торгівлі

товарами на Західну Європу, а також для доставки гуманітарних та спеціальних вантажів в умовах війни.

Збільшення питомої ваги транспортних послуг спричинило зменшення структурних часток інших видів послуг які зростали не такими швидкими темпами, або взагалі скорочувалися. Передусім, це стосується послуг, пов'язаних з подорожами, які у 2019 р. займали другу позицію у структурі імпорту. Їх частка в умовах істотного скорочення обсягів надання зменшилася з 19,1% у 2018 р. до 7,9% у 2022 р.

Також істотно зменшилася у 2022 р. частка ділових послуг – до 9,7%. У попередні роки вона становила близько 17-18% вартості імпорту, що у 2018, 2020 та 2021 роках було другим показником після транспортних послуг. Скорочення відбулося передусім за рахунок професійних, консалтингових та наукових послуг і зумовлено небажанням фахівців їхати в Україну в умовах загроз воєнного стану для надання послуг в Режимі 4 ГАТС.

Також в останні два роки більш ніж удвічі скоротилася питома вага роялті та інших послуг, пов'язаних із використанням інтелектуальної власності, що є наслідком скорочення попиту вітчизняних суб'єктів бізнесу на іноземні розробки.

Досить стабільною впродовж 2019-2022 р. у структурі імпорту була частка послуг, пов'язаних із фінансовою діяльністю. За цей період вона коливалася в межах 12% і негативні зовнішні фактори, такі як пандемія Covid-19 і російське вторгнення практично не мали впливу на цей сектор, що зумовлено віртуальним характером надання відповідних послуг.

У контексті аналізу спрямованості зовнішньої торгівлі послуги та налагодження міжнародної співпраці важливим є аналіз географічної структури експорту та імпорту. Ця інформація дозволяє окреслити основних партнерів у зовнішній торгівлі, оцінювати місткість ринків окремих країн, виявляти вплив на торгівлю геополітичних факторів та відносин між країнами і на основі цього розробляти ефективну зовнішньоторговельну стратегію для розширення ринків збуту власних товарів та послуг, а також кращого задоволення потреб внутрішнього споживача.

Оцінку географічної структури зовнішньої торгівлі послугами у Львівській області проведемо за даними 2019-2021 рр., що пов'язано зі зміною методології обчислень, а також тим, що в умовах воєнного стану інформація про обсяги торгівлі в розрізі країн не оприлюднюється. При цьому на основі даних сервісу ГУСуЛО Статбанк розрахуємо середньозважену за три роки структуру експорту та імпорту послуг. Крім того, для оцінки змін географічного вектору зовнішньої торгівлі послугами впродовж останнього десятиліття зробимо порівняння зі структурою торгівлі до підписання Угоди про асоціацію з ЄС (період 2011-2013 рр), після цієї події (період 2014-2015 рр.) та після впровадження режиму ПВЗВТ (2016-2018 рр). Результати розрахунків ілюструє рисунок 2.9.

Як бачимо, понад 85% зовнішньоторговельного обороту послуг у Львівській області сьогодні здійснюється із європейськими країнами. При цьому 90% від обсягу європейського експорту припадає на країни ЄС. Частка цього інтегрованого економічного утворення у загальній вартості регіонального експорту послуг в останні роки наближається до 80%. Стійка тенденція, до підвищення питомої ваги європейського ринку має місце з 2014 року, коли Україною було підписано Угоду про асоціацію з ЄС. Зміні вектору торгівлі сприяла й зовнішньополітична ситуація, зокрема анексія росією Криму і частини Донбасу, зміна уряду в Україні та інші знакові події. Адже, до 2014 р. експорт послуг у Європу складав лише 54,8% від загальної його вартості, тоді як в країни колишнього СНД і, зокрема, у росію – 20,6%. Натомість, лише впродовж 2014-2015 рр. частка СНД у географічній структурі торгівлі Львівської області зменшилася до 5,4% і в подальшому ця тенденція продовжилася.

До Угоди про асоціацію досить вагому нішу у структурі експорту займала Америка – 22,2%. Це було зумовлено активним виходом вітчизняних ІТ-компаній на американський ринок завдяки легким умовам доступу та зростаючим попитом іноземних фірми на інформаційні послуги. З лібералізацією європейського ринку ситуація докорінно змінилася, однак ринок США, Канади та інших країн американського континенту продовжує залишатися досить привабливим для регіональних надавачів комп'ютерних послуг.

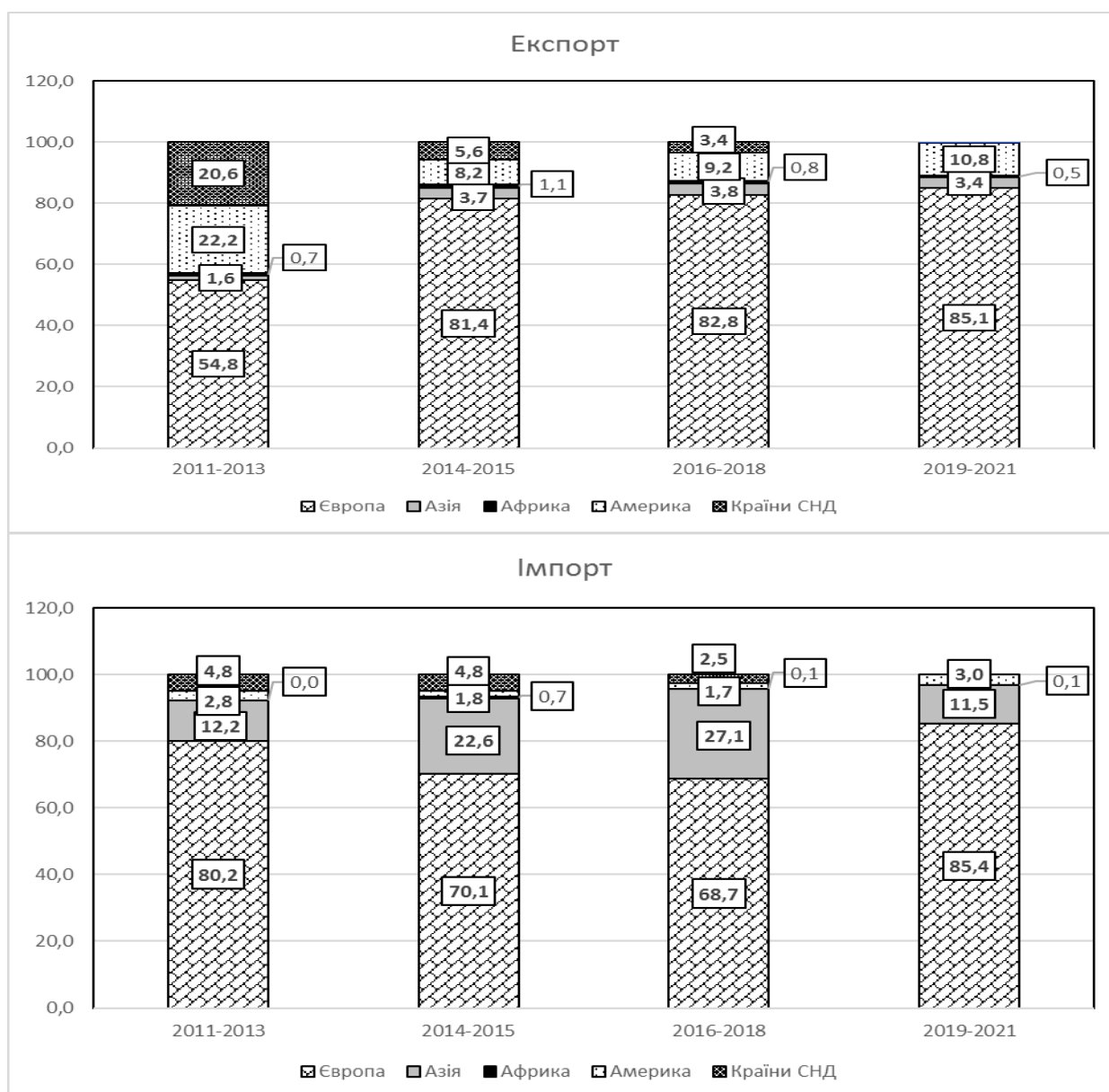

Рис. 2.9. - Динаміка географічної структури експорту та імпорту послуг у Львівській області, %*

*Розраховано як середньозважена величина за відповідні часові періоди

Завдяки Угоді про асоціацію, спростилися умови доступу на ринки третіх країн і значно зросла частка експорту послуг в країни Азії, які мають підписані відповідні угоди з ЄС.

Структура імпорту також характеризується стійким збільшенням питомої ваги ЄС у наданні різних видів послуг регіональним суб'єктам і скорочення їх придбання в Азії та Америці. Деяке зростання вартості імпорту послуг з Азії мало місце у 2021 р., що стало наслідком значного зацікавлення Львовом

туристів з арабських країн, а також окремих підприємців. Таким чином, можна говорити про вирішальний вплив Угоди про асоціацію України з ЄС та дії режиму ПВЗВТ на розвиток зовнішньої торгівлі послугами у Львівській області.

Серед основних країн, у які суб'єкти ЗЕД Львівської області найбільш активно експортували свої послуги впродовж 2019-2021 рр. у першу п'ятірку входять: Мальта, Польща, Німеччина, Данія та США (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 – Топ-5 країн за обсягами зовнішньої торгівлі послугами у Львівській області впродовж 2019-2021 рр.

ЕКСПОРТ			ІМПОРТ		
Країна	Середній обсяг експорту за 2019-2021 рр, тис. дол.	Питома вага у середньозваженому обсязі експорту, %	Країна	Середній обсяг імпорту за 2019-2021 рр, тис. дол.	Питома вага у середньозваженому обсязі імпорту, %
Мальта	122206,9	17,4	Польща	29015,4	30,6
Польща	101998,5	14,5	Німеччина	13509,0	14,2
Німеччина	94164,4	13,4	Великобританія	6302,7	6,6
Данія	91153,1	12,9	Туреччина	4645,7	4,9
США	68849,7	9,8	Кіпр	4585,1	4,8

*Складено за даними ГУСуЛО

Сукупно у ці країни експортується 68% загального обсягу послуг області, серед яких левову частку, як було зазначено, займають комп'ютерні, переробні і транспортні послуги. Також важливими партнерами регіону у торгівлі послугами є Нідерланди, Великобританія, Іспанія, Чехія, Бельгія. Їхній внесок у експортний обсяг послуг становить 15%.

Головним імпортером послуг у Львівську область є наш найближчий сусід і головний торговий партнер – Польща. Частка цієї країни у середньозваженій структурі імпорту становить 30,6%, а в динаміці вартість послуг (транспортних, ділових) зросла впродовж 2018-2019 рр. на 52%.

Завдяки різкому (у 17,4 разів) зростанню вартості послуг у 2021 р. четверте місце в рейтингу топ-5 зайняла Туреччина. Основний продуктом цієї країни стали транспортні і туристичні послуги у постпандемічний період. Місце Кіпру у наведеному рейтингу обумовлене передусім наданням фінансових послуг через різні компанії і банки (в т.ч. офшорні, зареєстровані в цій країні). Загалом, зазначені п'ять країн забезпечують близько 60% імпорту послуг Львівщини.

2.3. Оцінка результативності зовнішньої торгівлі послугами у Львівській області

Оцінка результативності зовнішньої торгівлі послугами вимагає комплексного підходу та врахування різних аспектів. Передусім, результативність визначається досягнення різного роду економічних та соціальних ефектів на різних рівнях господарювання (макро-; мезо-; мікро). Економічний ефект від зовнішньої торгівлі послугами насамперед досягається за рахунок вищої ціни їх продажу на зовнішньому ринку порівняно із внутрішнім. Але навіть при відносно стабільному чи навіть нижчому рівні цін, вихід на міжнародний ринок – це зростання величини попиту, обороту, валютних надходжень доходів та прибутків. Другий аспект ефективності зовнішньої торгівлі пов'язаний із різницею у вартості послуг, які потрібні суб'єктам економічної діяльності країни (регіону) і які вона планує імпортувати, із вартістю їх можливого виробництва всередині країни (регіону). Показником соціального ефекту буде рівень задоволення потреб населення у відповідних послугах.

У макроекономічному вимірі результативність зовнішньої торгівлі послугами буде досягнута за умови надходження валютної виручки від експорту послуг в обсягах, достатніх для покриття витрат, пов'язаних із імпортом інших видів послуг, які необхідні суб'єктам господарювання і населенню.

Об'єктивна оцінка параметрів результативності зовнішньої торгівлі послугами вкрай важлива у контексті формування раціональної стратегії зовнішньоекономічної діяльності країни чи окремого регіону, а також інвестування у розвиток перспективних секторів сфери послуг.

Для визначення результативності зовнішньої торгівлі послугами використовують показники її збалансованості, інтенсивності та ефективності. Збалансованість зовнішньої торгівлі характеризує співвідношення експорту та імпорту товарів, яке крім величини зовнішньоторговельного сальдо можна оцінити за допомогою коефіцієнта покриття імпорту експортом. Загальне значення цього індексу нами було розраховано для всієї сукупності послуг (див.

табл. 2.1). Водночас, таблиця 2.6 характеризує динаміку цього показника в розрізі основних груп послуг.

Таблиця 2.6 - Динаміка коефіцієнта покриття імпорту експортом за основними видами послуг у Львівській області*

Група послуг (за КЗЕП)	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення (+;-)
Послуги з ремонту та технічного обслуговування	0,387	0,567	0,786	0,499	0,380	-0,007
Транспортні послуги	4,059	3,612	2,998	2,635	1,312	-2,747
Послуги, пов'язані з подорожами	1,934	1,512	1,126	1,229	0,819	-1,115
Послуги з будівництва	1,471	0,775	0,481	0,312	1,693	+0,222
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	0,082	0,070	0,028	0,040	0,088	+0,006
Роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності	0,000	0,010	0,017	0,035	0,031	+0,031
Послуги у сфері телекомунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги	25,939	29,834	25,773	35,571	38,952	+13,013
Ділові послуги	1,706	1,999	1,595	1,786	2,723	+1,018

*Розраховано за даними ГУСуЛО

Проведені розрахунки засвідчують, що Львівська область досягла найбільшого покриття імпорту експортом по групі комп'ютерних та інформаційних послуг. Відносне перевищення у звітному році склало майже 36 разів і зросло порівняно з 2018 р. на 13 пунктів. Також значний позитивний баланс досягнутий у секторі ділових послуг, де у 2022 р. експорт у 2,7 рази перевищував імпорт і цей показник в динаміці також істотно зріс. У цьому ж році негативний баланс між експортом та імпортом по сектору послуг з будівництва, що мав місце у 2019-2021рр. різко змінився у позитивну сторону.

Не зважаючи на значне зниження коефіцієнта покриття (на 2,747 пункти) продовжує зберігатися позитивний баланс торгівлі транспортними послугами, однак тенденція до витіснення національних транспортних компаній зі сфери перевезень є очевидною. Така ж тенденція має місце і в сфері послуг, пов'язаних із подорожами. У звітному році імпорт цих послуг перевищив експорт, однак з огляду на масштабне зниження обсягів надання цих послуг загалом, зазначена тенденція швидко може бути змінена після закінчення воєнного стану в країні.

Вкрай неефективною є торгівля послугами у секторах надання фінансових послуг та сервісів, пов'язаних із використанням інтелектуальної власності. Імпорт цих послуг у звітному році покривався експортом лише на 8,8% та 3,1% відповідно. Вважаємо, що у цих секторах потенціал Львівщини не достатньо реалізований і потрібні заходи щодо розвитку цих напрямів.

Збалансованість зовнішньої торгівлі послугами можна оцінити й за допомогою індексу Грубеля-Ллойда Він характеризує збалансованість внутрігалузевої торгівлі в межах окремих груп товарів чи послуг [9, с. 25].

Значення індексу G-L буде становити 1 за умови рівності експорту та імпорту (стан ідеальної внутрішньогалузевої торгівлі), і 0 – при наявності тільки експорту або імпорту. Чим більше індексу G-L наближається до 1 (100%) більше перетинаються галузеві торгові потоки, а отже зростає якість внутрішньогалузевої торгівлі. Динаміку цього індексу для сектору послуг у Львівській області характеризує табл. 2.7.

Таблиця 2.7 – Динаміка індексу Грубеля-Ллойда для сектору послуг Львівської області

Показник	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення (+;-)
Послуги-усього	20,20	23,36	23,47	22,19	27,79	+7,59
Транспортні послуги	39,53	43,37	50,02	55,03	86,49	+ 46,96
Послуги, пов'язані з подорожами	68,17	79,61	94,09	89,74	90,06	+ 21,89
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	15,24	13,10	5,49	7,63	16,23	+0,99
Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги	7,42	6,49	7,47	5,47	5,01	-2,42
Ділові послуги	73,92	66,70	77,07	71,79	53,71	-20,20

Як бачимо, у аналізованому регіоні загалом спостерігається значний дисбаланс у сфері торгівлі послугами, який щоправда в останні роки дещо зменшився. Найбільш збалансованою впродовж 2018-2022 рр. була торгівля послугами, пов'язаними із подорожами, а також діловими послугами. Однак, щодо останніх, то коефіцієнт G-L у звітному році зменшився на 20,2 пункти. Натомість, цей показник збільшився майже на 47 пунктів відносно базового і на

31,46 пунктів відносно попереднього року у секторі транспортних послуг, що як було з'ясовано раніше, зумовлено різким зростанням імпорту цих послуг в умовах війни. Найменш розвинена у Львівській області внутрігалузева торгівля комп'ютерними послугами. Тут вона має чітко виражене експортне спрямування.

Одними із ключових показників результативності зовнішньої торгівлі послугами, які дозволяють оцінити зміну рівня забезпечення потреб населення послугами є динаміка їх експорту та імпорту в розрахунку на душу населення (рис. 2.10).

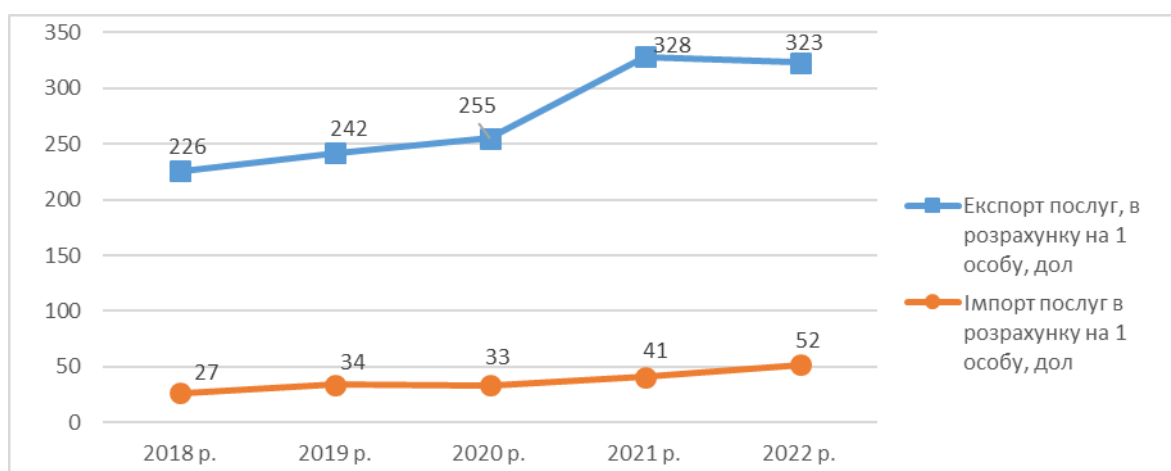

Рис. 2.10 – Динаміка експорту та імпорту послуг в розрахунку на душу населення у Львівській області

**Складено за даними ГУСуЛО*

Наведені графіки свідчать про те, що досить стрімка динаміка зростання вартості експорту послуг в розрахунку на душу населення, що мала місце до 2021 р. у 2022 р. змінилася на протилежну. Причому паління обсягів експорту послуг відбулося на фоні скорочення чисельності населення. Натомість показник імпорту послуг на 1 особу продовжує зростання. Це свідчить про певне погіршення рівня забезпечення внутрішніх потреб послугами, що зумовлює необхідність часткового їх покриття за рахунок імпорту.

У контексті забезпечення внутрішніх потреб важливими критеріями результативності зовнішньої торгівлі послугами є співставлення показників їх експорту та імпорту із масштабами виробництва всередині країни чи регіону. Ці показники називають експортною та імпортною квотою, а відношення зовнішньоторговельного обороту до масштабів виробництва –

зовнішньоторговельною квотою. За їх допомогою можна оцінювати рівень відкритості економіки регіону, рівень імпоротної залежності тощо. Водночас, у сфері послуг розрахунки цих показників є методологічно складними, що зумовлено особливостями надання послуг (в межах чи за межами країни), а також певними невідповідностями КВЕД та КЗЕП щодо видів послуг. Дещо відрізняється й трактування змісту зазначених показників

Динаміку показників експортної та імпоротної квоти у торгівлі Львівської області послугами ілюструє таблиця 2.7.

Таблиця. 2.7 - Динаміка експортної та імпоротної квоти зовнішньої торгівлі послугами у Львівській області

	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Відхилення (+;-)
Експортна квота					
Послуги - всього	0,374	0,382	0,441	0,421	+0,047
У т.ч транспортні послуги	0,123	0,121	0,131	0,123	0,000
телекомунікаційні, комп'ютерні та інформаційні послуги	0,554	0,813	0,856	1,097	+0,543
ділові послуги	0,194	0,228	0,219	0,260	+0,066
туристичні послуги	0,068	0,084	0,023	0,039	-0,029
культурні і рекреаційні послуги	0,034	0,026	0,055	0,065	+0,031
Імпортна квота					
Послуги - всього	0,042	0,051	0,059	0,053	+0,010
У т.ч транспортні послуги	0,030	0,034	0,044	0,047	+0,017
телекомунікаційні, комп'ютерні та інформаційні послуги	0,021	0,027	0,033	0,031	+0,009
ділові послуги	0,113	0,114	0,137	0,146	+0,032
туристичні послуги	0,178	0,274	0,174	0,303	+0,125
культурні і рекреаційні послуги	-	0,011	0,018	-	-

Відзначимо, що експортна квота певною мірою характеризує експортну орієнтованість сектору послуг. Як бачимо, вона впродовж 2018-2021 рр. у Львівській області демонструє тенденцію до зростання. Відбувається це передусім за рахунок сектору телекомунікаційних, комп'ютерних та інформаційних послуг. У 2021 р. показник їх експорту навіть перевищив рівень продажу на внутрішньому ринку. Тобто, цей сектор більшою мірою орієнтований на експорт, ніж на внутрішнє споживання й інтенсивність зовнішньої торгівлі продовжує зростати. Збільшилася впродовж аналізованого періоду й інтенсивність торгівлі діловими послугами – на 6,6 пунктів.

Щодо значень імпоротної квоти можна констатувати той факт, що Львівська область характеризується загалом низьким рівнем залежності від імпорту послуг. Водночас, в розрізі окремих їх видів певна залежність має місце у секторах туристичних, ділових, фінансових послуг. Як певне негативне явище можна трактувати зростання впродовж аналізованого періоду значень показників імпоротної квоти по всіх видах послуг, однак воно не має загрозового характеру.

Для оцінки ролі зовнішньої торгівлі послугами у формуванні регіональної структури зовнішньоторговельних операцій та визначення порівняльних переваг Львівської області в експорті та імпорті послуг, визначимо значення відповідних індексів (табл. 2.8).

Таблиця 2.8 - Індеси порівняльних переваг експорту та імпорту послуг у Львівській області*

Сектор послуг (за КЗЕП)	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення (+;-)
Індекс порівняльної переваги експорту						
Послуги з переробки матеріальних ресурсів	3,23	3,64	3,39	2,82	2,65	-0,58
Послуги з ремонту та технічного обслуговування	0,05	0,11	0,09	0,04	0,03	-0,02
Транспортні послуги	0,23	0,20	0,25	0,27	0,36	0,13
Послуги, пов'язані з подорожами	1,62	1,93	0,86	0,87	0,65	-0,97
Послуги з будівництва	0,21	0,21	0,23	0,44	0,73	0,53
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	0,06	0,10	0,04	0,08	0,09	0,04
Роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності	0,00	0,05	0,03	0,04	0,07	0,07
Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги	1,81	2,51	1,64	1,69	1,38	-0,44
Ділові послуги	0,42	0,55	0,34	0,38	0,38	-0,04
Індекс порівняльної переваги імпорту						
Послуги з ремонту та технічного обслуговування	1,92	2,00	1,71	1,31	0,46	-1,46
Транспортні послуги	1,11	1,08	1,51	1,46	1,36	0,25
Послуги, пов'язані з подорожами	1,23	1,11	1,09	0,71	1,26	0,03
Послуги з будівництва	1,75	2,91	3,41	6,39	1,34	-0,41
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	0,97	1,44	1,15	1,75	0,97	0,00
Роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності	1,50	1,48	1,37	0,58	0,55	-0,95
Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги	1,52	1,38	1,32	1,29	0,65	-0,87
Ділові послуги	0,92	0,87	1,05	1,25	0,55	-0,37

*Розраховано за даними ГУСуЛО

Проведені розрахунки засвідчили, що Львівщина характеризується наявністю істотних порівняльних переваг щодо експорту послуг з переробки

матеріальних ресурсів. Щоправда, з 2019 р. індекс порівняльних переваг експорту по цьому сектору має стійку негативну динаміку. Відносно загальноукраїнських показників аналізований регіон також володіє перевагою в експорті телекомунікаційних, комп'ютерних та інформаційних послуг. Однак, у звітному році відносно попереднього ці переваги певною мірою зменшилися (на 0,38 пунктів), що зумовлено загальним спадом в ІТ-секторі, в тому числі й у глобальному вимірі.

Також необхідно відзначити, що в період 2020-2022 років Львівщина, яка вважається одним з найбільш популярних туристичних регіонів і рекреаційних центрів втратила порівняльні переваги в експорті послуг, пов'язаних з подорожами. Це наслідок загальної кризи даної сфери, початок якої спричинила пандемія Covid-19, а посилила російсько-українська війна. Регіональні туристичні компанії значно зменшили присутність на зовнішніх ринках послуг, і переорієнтувалися на внутрішнього споживача.

В розрізі інших секторів суб'єкти сфери обслуговування Львівської області не мають порівняльних переваг в експорті послуг відносно відповідних показників по Україні.

У сфері імпорту послуг Львівщина характеризується наявністю незначних порівняльних переваг у більшості секторів. Найбільші з них мають місце у секторі послуг з будівництва. Загалом, індекс порівняльних переваг імпорту впродовж 2018-2022 рр. є досить мінливим. В окремі роки область набуває порівняльних переваг у торгівлі певними видами послуг, в інші – втрачає їх.

Отже, розвиток зовнішньої торгівлі послугами у Львівській області характеризується значною перевагою експорту над імпортом. При цьому, основна частина загального обсягу експорту формується за рахунок послуг лише кількох секторів, серед яких домінуюча роль належить сфері комп'ютерних послуг. Розподіл часток імпортованих послуг є більш диференційованим.

Значний вплив на зовнішню торгівлю послугами у Львівській області має російсько-українська війна. Неоднозначний характер цього впливу зумовлює необхідність застосування регуляторних заходів для реалізації потенціалу регіональної сфери послуг.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ У РЕГІОНІ

3.1. Оцінка перспектив, можливостей та загроз для розвитку зовнішньої торгівлі послугами

Проведений аналіз показав, що події останніх років в Україні та світі, зокрема таких як світова пандемія Covid-19 та російське вторгнення мали істотний вплив на розвиток зовнішньої торгівлі послугами як на національному, так і на регіональному рівні. Відбувся занепад окремих секторів послуг, тотальна реорганізація товарообігу, який супроводжується наданням певних послуг, падіння попиту населення на окремі види послуг через міграцію, мобілізацію та зниження реальних доходів. Все це формує довгострокові ризики, які тією чи іншою мірою впливатимуть на обсяги і структуру надання послуг суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності у перспективі.

Водночас, необхідно відзначити, що Україна загалом, і Львівська область зокрема, не повністю використовують можливості для розширення експорту послуг до країн Європейського Союзу, які з'явилися після підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. У Львівській області мова передусім йде про послуги з ремонту та технічного обслуговування, фінансові, туристичні послуги, окремі види ділових послуг, послуги пов'язані з використанням інтелектуальної власності, культурні та рекреаційні послуги тощо.

Експерти відзначають, що лібералізація взаємного доступу до ринків та створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) з ЄС, реальна практика реалізації Угоди про асоціацію не спричинила значного впливу на прискорення технологічного прогресу в економіці України і зростання конкурентоспроможності послуг на міжнародних ринках. Вважаємо, що в умовах сировинної моделі експорту нашої країни, експортні можливості сектору послуг недооцінені і розвитку цієї сфери не приділяється належна увага зі сторони уряду та бізнесових структур.

Можливості України та її регіонів у сфері зовнішньої торгівлі послугами визначається такими ключовими чинниками як взаємні зобов'язання щодо лібералізації умов торгівлі, структура попиту на послуги на міжнародному та внутрішньому ринках, економічний потенціал країни чи регіону щодо надання певних видів послуг. В теперішніх умовах значний вплив мають й політичні фактори - як внутрішні, так і зовнішні.

ПВЗВТ дозволила лібералізувати умови в'їзд постачальників договірних послуг у секторах юридичних, бухгалтерських, інженерних, архітектурних, комп'ютерних, наукових, рекламних, екологічних, туристичних, консалтингових та інших послуг (загалом 18 секторів). Також, передбачена лібералізація в'їзду для незалежних фахівців, які надають послуги: юридичні, архітектурні, комп'ютерні, інженерні, перекладу, управлінського консультування.

Але, водночас, процес надання послуг на зовнішньому ринку передбачає виконання низки умов та застережень, серед яких: надання цих послуг на тимчасовій основі (термін дії договору не повинен перевищувати 12 місяців), наявність у безпосередніх надавачів послуг відповідного стажу роботи за спеціальністю (не менше 3 роки для представників юридичних осіб і 6 років - для незалежних фахівців); наявність відповідної освіти або кваліфікації, підтвердження економічної необхідності, вимоги щодо проживання та ін.

Крім того, окремі країни-члени ЄС встановлюють власні обмежувальні режими у сфері торгівлі послугами, які охоплюють: обмеження щодо доступу іноземних компаній, переміщення фізичних осіб; інші дискримінаційні обмеження для іноземних постачальників у розрізі податків, субсидій, доступу до державних закупівель; бар'єри для конкуренції; регуляторну прозорість [38, с. 141]. Регуляторні обмеження різних країн у сфері торгівлі послугами характеризує Індекс обмежень зовнішньої торгівлі послугами (STRI).

Аналіз зазначеного індексу в розрізі країн світу (рис. 3.1) свідчить про те, що найбільш ліберальні режими зовнішньої торгівлі послугами з країн ЄС мають: Нідерланди, Чехія, Латвія, Іспанія, Німеччина, Ірландія, Данія, Литва, Словаччина, Естонія. Дуже низьким значення індексу є у Великобританії та США.

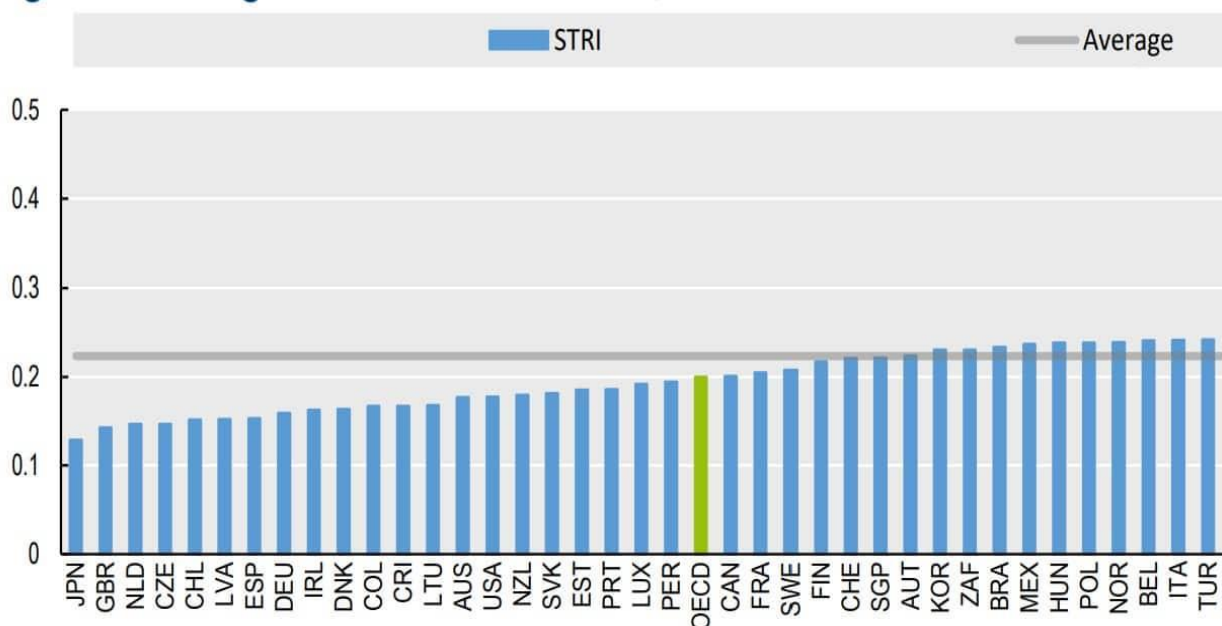

Рис. 3.1. - Значення індексу STRI в розрізі країн світу, 2022 р. [38]

Як було встановлено, сім країн із цього переліку входять у топ-10 імпортерів послуг з Львівської області. Натомість, один із ключових зовнішньоторговельних партнерів аналізованого регіону – Польща характеризується підвищеним рівнем обмежень у сфері торгівлі послугами. Значення індексу STRI для цієї впродовж останніх років перевищує середній рівень. Щоправда, відносно 2020 р., коли його значення становило майже 0,3 пункти, він все ж істотно знизився. Основні обмеження Польщі стосуються встановлення квот на фізичних осіб для тимчасового надання послуг і контролю за іноземними інвестиціями.

Водночас, STRI показує загальний рівень обмежень торговельних режимів країн ЄС незалежно від країни-імпортера послуг, при цьому українські експортери можуть отримувати більш преференційні умови на ринках ЄС у рамках ПВЗВТ щодо доступу на ринок та національного режиму [38, с. 136]. Це відкриває можливості для розширення ареалу надання послуг в межах ЄС. На наш погляд, суб'єктам ЗЕД Львівщини поряд із Польщею та Німеччиною потрібно звернути увагу на ринки країн Балтії, посилити співпрацю з країнами Бенілюксу, Чехією, Словаччиною, які характеризуються найбільш ліберальними умовами для надавачів послуг. Перспективним напрямом у контексті надання

комп'ютерних послуг також є Латинська Америка (Чилі, Колумбія, Коста-Рика, Перу) та Австралія.

Ключові напрями розвитку торгівлі послугами у Львівській області значною мірою визначаються динамікою попиту на різні їх види у країнах Європейського Союзу. Аналіз тенденцій останніх років засвідчив, що найбільш перспективними секторами у контексті експорту послуг на європейський ринок залишається сфера комп'ютерних, телекомунікаційних та інформаційних послуг, електронної комерції, ділових послуг, поштових та кур'єрських послуг, транспортних та фінансових послуг.

Проте, для збільшення обсягу експорту за цими напрямками регіональним суб'єктам ЗЕД у сфері послуг необхідно подолати низку бар'єрів, наведених у табл. 3.1.

Таблиця 3.1. Бар'єри на шляху експорту окремих видів послуг до Європейського Союзу*

Сектор послуг	Основні бар'єри для експорту
Послуги вантажного автотранспорту	<ul style="list-style-type: none"> • недостатня кількість дозволів на здійснення міжнародних перевезень в країні ЄС; • наявність значних черг на кордонах; • обмеження щодо часу перебування водіїв на території країн ЄС. • неповне використання наявної пропускної спроможності митних терміналів; • неналежний стан дорожньої і прикордонної інфраструктури; • складний механізм здійснення митних та зважувальних процедур, недостатня кількість зважувальних пунктів та спільних пунктів пропуску, відсутність єдиної зважувальної процедури із країнами-сусідами; • недостатня гармонізація національного законодавства до норм ЄС щодо дотримання стандартів безпеки і екологічних норм; • конкурентний тиск зі сторони країн-сусідів, зокрема Польщі.
Послуги залізничного транспорту	<ul style="list-style-type: none"> • критична зношеність залізничної інфраструктури та рухомого складу; • слабкий прогрес щодо гармонізації національного і європейського законодавства у сфері залізничних перевезень; • перевантаженість залізничних шляхів; • розбіжність у ширині колій в Україні та ЄС; • державна монополія на залізничні перевезення
Поштові та кур'єрські послуги	<ul style="list-style-type: none"> • недостатній рівень адаптації законодавства у секторі до вимог ЄС; • незадовільний стан обладнання місць міжнародного поштового обміну; • тривалі процедури митного оформлення посилок, повільні темпи цифровізації митниці;

Комп'ютерні послуги	<ul style="list-style-type: none"> • нестача висококваліфікованих фахівців • обмеження встановлені для доступу до ринків послуг іноземних компаній: складність процедур трансферу капіталу; норми та правила виконання робіт, застосування тесту економічної доцільності при наданні доступу на ринок, регулювання транскордонних інформаційних потоків; • процедури визнання кваліфікації робочої сили; • менші преференції щодо оподаткування та субсидування діяльності • бюрократичність та висока вартість процедур щодо реєстрації компанії; • відсутність доступу до міжнародних платіжних систем для обробки невеликих і численних платежів;
---------------------	--

* Складено за матеріалами джерела [38]

Значні проблеми у сфері торгівлі послугами, як було з'ясовано раніше спричинила російсько-українська війна. У регіональному контексті вона призвела до часткової втрати людського капіталу через від'їзд великої кількості молоді і кваліфікованих фахівців закордон, а також спричинила заборону для виїзду закордон осіб чоловічої статі, що значно ускладнило можливості надання послуг в країні замовника у різних сферах діяльності. У зв'язку з цим багато послуг перейшли у режим транскордонної торгівлі через засоби комунікації, мало певний негативний вплив на їх обсяги та якість. Також велика кількість фахівців була мобілізована до Збройних сил України.

Особливо постраждав лідер регіонального і національного експорту послуг – ІТ-сектор. За даними аналітичних агенцій з початку повномасштабної війни закордон вже виїхало близько 20% айтишників і 3% було мобілізовано. Ще 43% фахівців розглядають можливості виїзду. ІТ-компанії втратили не лише фахівців, але й значну частину контрактів з клієнтами та зіткнулися з ризиками кібербезпеки [51].

Тим не менше, потенціал Львівщини у сфері надання комп'ютерних та інформаційних послуг досить великий, що зумовлено зростанням екосистеми даного сектору. Попри згаданий вже ІТ-кластер, у Львові функціонує декілька бізнес-інкубаторів для стартап-проектів, в тому числі на базі університетів «Львівська Політехніка», «Український католицький університет». За даними порталу LvivTech Львів став домом для 550 ІТ-компаній та головних офісів всесвітніх постачальників програмного забезпечення. Половина українських

компаній з рейтингу топ-20 обирають місто для відкриття нових офісів і представництв. У Львові працює близько 35 тис. спеціалістів ІТ-сфери, а з університетів міста щороку випускається понад 5 тис. фахівців, що мають освіту дотичну до сфери комп'ютерних послуг. Окрім того, завдяки співпраці університетів та ІТ-компаній Львова, вже запущено 18 нових освітніх програм бакалаврського рівня, включно з програмами IoT, Робототехніка, Кібербезпека та ін., на яких навчається близько 4 тис. студентів [51].

Однак, проблемою залишається недостатнє інституційне забезпечення розвитку галузі. Сьогодні багато спеціалістів ІТ-сфери Львівщини практикують роботу через юридичних осіб, які зареєстровані у США та країнах Європейського Союзу. Це зумовлено наданням цими компаніями зручного податкового режиму, високого рівня захищеності фінансових ресурсів, прав інтелектуальної власності тощо.

Вагомими загрозами для регіонального ринку комп'ютерних, інформаційних та телекомунікаційних послуг залишаються втрата кадрового потенціалу галузі; недостатньо розвинута цифрова інфраструктура для надання послуг (швидкісні інтернет-мережі, сервери та інше обладнання для високоякісного зв'язку); заходи, що перешкоджають безперебійній передачі даних закордон; фінансові обмеження щодо електронних транзакцій. Великою загрозою залишаються і ймовірні проблеми з електропостачанням, зумовлені руйнуванням енергетичної інфраструктури регіону та країни.

У контексті реалізації економічного потенціалу Львівщини у сфері надання транспортних послуг, передусім необхідно відзначити певні позитивні зміни у сфері дозвільних процедур. З 01 жовтня 2022 року Україна долучилася до Конвенції про спільний транзит та спрощення формальностей у торгівлі товарами. Вона є основою для переміщення товарів між країнами-учасницями та допомагає значно спростити їх транспортування й логістику завдяки участі у Новій комп'ютеризованій транзитній системі (New Computerized Transit System - NCTS) [22]. Це дозволило значною мірою вирішити проблему з обмеженням видачі Польщею дозволів на транзит до інших країн ЄС.

Проте значною загрозою для регіональних надавачів послуг автомобільних перевезень є низький рівень конкурентоспроможності порівняно із транспортними компаніями сусідньої Польщі. Вона є лідером серед європейських країн за обсягом вантажних перевезень, в тому числі за рахунок активної державної підтримки. Автопарк Польщі (понад 230 тис. вантажних автомобілів) значно переважає вітчизняний як кількісно (у 10 разів) так і якісно (за стандартами екологічної безпеки). Ця перевага стала очевидною у 2022 році, коли значно зросла кількість перевезень через західний кордон.

Великою загрозою для сфери транспортних послуг регіону є й істотні обмеження зі сторони Польщі щодо експорту української сільськогосподарської продукції, а також обмежена пропускна спроможність прикордонних пунктів та митних терміналів.

Війна також істотно обмежила туристичні потоки та подорожі для отримання освітніх і медичних послуг. Високий рівень безпекових загроз не сприяє зростанню попиту на ці послуги. Однак, поступово відновлюється виїзний туризм через Польщу та інші сусідні країни. Тому регіональні туристичні оператори шукають можливості для відкриття бізнесу закордоном, в тому числі й для обслуговування українських туристів. Першочерговими напрямками є Польща, Молдова, країни Балтії. Налагоджується співпраця з міжнародними авіаперевізниками та готельними мережами.

Для узагальнення основних можливостей і загроз для зовнішньої торгівлі послугами скористаємося методом SWOT – аналізу. Узагальнену інформацію в розрізі блоків матриці ілюструє таблиця 3.2.

Реалізація існуючих можливостей значною мірою залежить від координації зусиль держави, регіональних органів влади та представників бізнесу. Окремі сектори послуг потребують державної фінансової підтримки, податкових пільг, знаття інституційних бар'єрів, гармонізації правових регуляторів надання послуг із законодавством Європейського Союзу. Нагальним питанням є модернізація матеріально-технічної бази надавачів послуг, розвиток транспортної та телекомунікаційної мережі, що потребує значних інвестицій.

Таблиця 3.2. - SWOT – аналіз зовнішньої торгівлі послугами у Львівській області

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
<ul style="list-style-type: none"> • Значний рівень концентрації компаній та фахівців ІТ-сектору, висока кваліфікація персоналу; • Розвинута транспортна і логістична інфраструктура, наявність у регіоні кількох прикордонних пунктів пропуску; • Близькість до ринків ЄС, тісні ділові контакти із зарубіжними партнерами; • Тривалий досвід транскордонного співробітництва у сфері торгівлі послугами; • Високий рівень туристичної привабливості регіону, можливість надання якісних рекреаційних та медичних послуг; • Розвинуте освітнє середовище, наявність рейтингових закладів вищої освіти, впровадження сучасних освітніх програм в сферах ІТ, міжнародної торгівлі, транспортної логістики, туризму і рекреації, будівництва. • Відносна безпека регіону через значну віддаленість від зони бойових дій; 	<ul style="list-style-type: none"> • Слабкий рівень розвитку фінансових ринків; обмеження щодо доступу до міжнародних платіжних систем, здійснення фінансових транзакцій; • Недостатньо розвинута цифрова та телекомунікаційна інфраструктура; • Недостатній рівень захисту прав інтелектуальної власності; • Низький рівень конкурентоспроможності регіональних транспортних компаній; • Заборона або обмеження виїзду фахівців-чоловіків за кордон для надання послуг; • Недостатня пропускну здатність митних пунктів пропуску, невідповідна європейським стандартам ширина залізничних колій; • Недостатня захищеність інфраструктурних, зокрема, енергетичних об'єктів від ракетних обстрілів; • Обмеження інституційного та організаційного характеру, бюрократизм.
Можливості (O)	Загрози (T)
<ul style="list-style-type: none"> • Перетворення Львова в один із передових інноваційних і технологічних центрів України та розширення пропозиції послуг; • Розширення географії зовнішньої торгівлі послугами, освоєння нових міжнародних ринків (країни Балтії, Латинської Америки; Австралія) • Відновлення експорту послуг пов'язаних із подорожами, зокрема туристичних; • Інтеграція та кооперація регіональних суб'єктів зовнішньої торгівлі послугами із зарубіжними компаніями, розширення форм співпраці та їх адаптація до сучасних умов; • Збільшення експортної орієнтованості окремих секторів послуг, зокрема ділових; • Нарощування обсягу надання транспортних послуг регіональними компаніями через збільшення транскордонного товарообігу 	<ul style="list-style-type: none"> • Втрата кадрового потенціалу експортоорієнтованих галузей, зокрема ІТ-сектору через, міграцію провідних фахівців та молоді за кордон, мобілізацію та відсутність бронювання провідних фахівців; • Руїнування об'єктів транспортної та енергетичної інфраструктури внаслідок ракетних обстрілів, блекаут; • Втрата конкурентоспроможності та позицій регіональних надавачів послуг на міжнародних ринках через зростання вартості і труднощі надання окремих видів послуг; • Створення урядами окремих країн додаткових бар'єрів для торгівлі експортними товарами та послугами через загострення економічної і політичної ситуації; • Зменшення державних та приватних інвестицій в будівництво інфраструктури для надання послуг і транскордонної торгівлі ними.

Зважаючи на сучасну соціально-економічну ситуацію в країні і поєднання інтересів бізнесу та держави, ці інвестиції повинні здійснюватися на засадах державно-приватного партнерства із можливою участю у інвестиційних проєктах зарубіжних партнерів. Також вкрай важливими є політичні зусилля щодо подальшої лібералізації зовнішньої торгівлі послугами у рамках ПВЗВТ.

3.2. Адаптація регіонального ринку послуг до змін умов зовнішньоекономічної діяльності України в умовах ПВЗВТ

Запровадження у 2016 р. ПВЗВТ ознаменувало значні зміни у організації зовнішньої торгівлі України, які водночас мали багатовекторний вплив й на економіку Львівської області, через яку проходять основні торговельні шляхи до країн Європейського Союзу. Регіональні експортери та імпортери товарів і послуг отримали можливість ще активнішої інтеграції у глобальні торговельні потоки, доступ до ринків не лише членів ЄС але й багатьох країн Азії та Африки, значно розширили форми міжнародного співробітництва із зарубіжними партнерами. Зацікавленість Європейського Союзу у подальшій лібералізації зовнішньої торгівлі, в тому числі й у секторі послуг, зумовлена тим, що вона є одним із найпотужніших інструментів економічного зростання, чинником підвищення конкурентоспроможності окремих секторів економіки, розвитку внутрішнього ринку та посилення позицій у зовнішньоекономічній політиці.

Водночас, для повноцінної реалізації можливостей, що їх дає ПВЗВТ, регіональним суб'єктам ЗЕД у сфері торгівлі послугами потрібно прискорити процеси, які сприятимуть виконанню положень Угоди про асоціацію, оскільки без цього істотно обмежується потенціал зони вільної торгівлі, стримуються інвестиції та економічне зростання. Особливо це актуально у контексті виконання Україною вимог щодо входження до складу Європейського Союзу після отримання у червні 2022 року статусу країни-кандидата.

Російсько-українська війна також спричинила низку глибоких трансформацій європейського та світового економічного простору. Нові умови, що склалися у сфері зовнішньої торгівлі як у довоєнний період, так і вже після російського вторгнення зумовлюють необхідність вжиття невідкладних заходів щодо адаптації до них та мінімізації негативних ризиків.

Пріоритетними напрямками стають розвиток електронних послуг, інтеграція до єдиного цифрового ринку Європейського Союзу, гармонізація вітчизняного законодавства із європейським, зміна митної політики тощо.

У контексті реалізації потенціалу ПВЗВТ у сфері зовнішньої торгівлі послугами, на загальнонаціональному та регіональному рівнях необхідно подолати основні бар'єри та обмеження для вітчизняного експорту до ЄС. Передусім це стосується тих секторів, які сьогодні займають найбільшу питому вагу у структурі експорту, а також тих, які втратили свої позиції в умовах кризи, спричиненої пандемією та російсько-українською війною. Перелік рекомендації щодо подолання експортних бар'єрів в розрізі основних секторів послуг ілюструє таблиця 3.3.

Таблиця 3.3. - Рекомендації щодо подолання бар'єрів для експорту окремих видів послуг до Європейського Союзу (у контексті розвитку регіональної торгівлі)

Сектор послуг	Рекомендації щодо подолання бар'єрів для експорту
1	2
Автомобільні перевезення	<ul style="list-style-type: none"> • Подальша лібералізація автомобільних перевезень, зокрема транзитних, на території України та ЄС; • Прискорення гармонізації українського та європейського законодавства у сфері автомобільного транспорту та безпеки перевезень; • Розвиток регіональної прикордонної інфраструктури та збільшення пропускної спроможності автомобільних пунктів пропуску; • Забезпечення вимог щодо конкурентоспроможності у сфері автомобільних перевезень; • Цифровізація діяльності регіональних митниць та транспортної системи загалом; • Укладення угод про режим спільного прикордонного і митного контролю в автомобільних пунктах пропуску • Забезпечення європейських стандартів безпеки при експлуатації транспортних засобів, перевезенні небезпечних вантажів; екологізація автомобільних перевезень.
Залізничні перевезення	<ul style="list-style-type: none"> • Гармонізація українського та європейського законодавства у сфері вантажного залізничного транспорту; • Подальше поглиблення співпраці із зарубіжними партнерами у сфері залізничного транспорту; • Підвищення екологічності та енергоефективності залізничних перевезень; • Будівництво у Львівській області залізничних колій європейського стандарту ширини, нових залізничних пунктів пропуску та логістичних терміналів.
Поштові та кур'єрські послуги	<ul style="list-style-type: none"> • Гармонізація національної нормативно-правової бази у секторі поштових і кур'єрських послуг із законодавством ЄС; • ІТ-реформування та цифровізація регіональних митниць, поштових операторів та перевізників. Розвиток автоматизованих систем обміну даними між поштовими операторами, перевізниками та митницею; • Істотне посилення технологічних та юридичних вимог до місць міжнародного поштового обміну (ММПО) та центральних сортувальних станцій (ЦСС), покращення якості надаваних послуг;

Продовження таблиці 3.3

Сектор послуг	Рекомендації щодо подолання бар'єрів для експорту
Поштові та кур'єрські послуги	<ul style="list-style-type: none"> • Гармонізація національної нормативно-правової бази у секторі поштових і кур'єрських послуг із законодавством ЄС; • ІТ-реформування та цифровізація регіональних митниць, поштових операторів та перевізників. Розвиток автоматизованих систем обміну даними між поштовими операторами, перевізниками та митницею; • Істотне посилення технологічних та юридичних вимог до місць міжнародного поштового обміну (ММПО) та центральних сортувальних станцій (ЦСС), покращення якості надаваних послуг;
Комп'ютерні, цифрові та телекомунікаційні послуги	<ul style="list-style-type: none"> • Гармонізація українського і європейського законодавства у сфері цифрових та телекомунікаційних технологій; • Приєднання до стратегії Єдиного цифрового ринку ЄС; • Проведення структурних реформ, спрямованих на подолання практики уникнення ІТ-компаніями української юрисдикції; • Впровадження ефективних механізмів охорони інтелектуальної власності; • Створення на регіональному та національному рівнях нової інфраструктури цифрових мереж, забезпечення європейської швидкості інтернет зв'язку, впровадження телекомунікаційних технологій 5-го покоління; • Усунення перешкод для транскордонної електронної комерції та доступу до онлайн-контенту; • Впровадження європейських норм у національне законодавство щодо кібербезпеки; • Укладення угод щодо забезпечення доступу для вітчизняних компаній для лабораторій та інноваційних R&D програм Європейського Союзу.

З 24 лютого 2022 р. в умовах російської агресії та блокади морських портів автомобільний і залізничний транспорт відіграє провідну роль у забезпеченні життєдіяльності України та розв'язанні проблеми глобальної продовольчої безпеки. Важливість надійних транспортних коридорів для безперешкодного руху вантажів та пасажирів вийшла на перший план [7, с. 39]. Тому, незважаючи на те, що транспортні послуги займають лише третю позицію у структурі експорту послуг Львівщини, цей напрям є досить перспективним і стратегічно важливим.

Понад 80% експорту усіх транспортних послуг аналізованого регіону забезпечує автомобільний транспорт. Регіональний ринок вантажних автомобільних перевезень представлений як вітчизняними логістичними

компаніями, так і філіями міжнародних фірм, а також численними приватними перевізниками у статусі фізичних осіб-підприємців.

Одним із ключових завдань адаптації регіональних надавачів послуг з вантажних автомобільних перевезень до нових викликів, пов'язаних із збільшенням товаропотоку, є виконання вимог щодо подолання обмежень для доступу на ринки ЄС і збільшення кількості отриманих дозволів ЄКМТ, а також продовження термінів дії Угоди про вантажні перевезення автомобільним транспортом до часу вступу нашої країни до ЄС.

Важливим кроком є підвищення конкурентоспроможності регіональних перевізників, передусім через модернізацію їх матеріально-технічної бази. Першочерговим кроком на цьому шляху є збільшення у структурі автопарку транспортних засобів стандарту Євро-5 та Євро-6. Це дозволить збільшити частку отримання дозволів ЄКМТ, зменшити обмеження на міжнародні вантажні перевезення, отримати бездозвільний доступ на транспортування до окремих країн, а також забезпечити екологізацію автомобільних перевезень.

Необхідно також виконати вимоги ЄС щодо безпечної експлуатації транспортних засобів, перевезення небезпечних вантажів, утримання транспортних засобів в безпечному та екологічно прийнятному стані. Ще однією вимогою є впровадження системи забезпечення необхідного рівня професійної компетентності менеджерів з міжнародних автомобільних перевезень. Ці вимоги передбачені низкою Регламентів та Директив ЄС. Їх виконання – це необхідна передумова для створення спільної транспортної зони з Європейським Союзом.

Однією з ключових проблем розширення експорту транспортних послуг пов'язана із проблемами функціонування прикордонної, митної та логістичної інфраструктури. Ця проблема існувала ще до російського вторгнення, а під час нього проявилася у повній мірі. У Львівській області, яка є головним логістичним хабом для перевезення вантажів, сьогодні функціонує 5 пунктів пропуску. З них 3 пункти: «Шегині – Медика», «Краківець - Корчова», «Рава-Руська – Гребенне» - призначені для пропуску всіх видів вантажного і пасажирського автотранспорту, мають облаштовані термінали для контролю на

лінії кордону; пункт «Смільниця – Кросьценко» - для вантажного автотранспорту до 7,5 т та пункт «Нижанковичі – Мальховіце» - для пропуску вантажного автотранспорту понад 7,5 т без вантажу. На останніх двох пунктах діє режим спільного контролю на території Республіки Польщі.

Основною проблемою залишається розширення пропускної спроможності митних пунктів пропуску та зменшення черг на кордоні, які призводили до істотних затримок постачань, псування продукції, зростання транспортних витрат. Частково цю проблему вдалося вирішити шляхом запровадження у травні 2023 року електронної черги для вантажних автомобілів у 4 пунктах (за винятком пункту у Смільниці). Однак, час очікування Єчерги складає понад чотири доби [45]. Тому необхідні подальші кроки щодо збільшення кількості пропускних терміналів, цифровізації роботи регіональних пунктів пропуску, обладнання їх сучасними ваговими комплексами та системами сканування, будівництво «зон очікування» для водіїв на певній відстані від пропускних пунктів, запровадження із польською стороною спільної процедури прикордонного і митного контролю, єдиної процедури зважування. Цифровізація дозволить зробити митні процедури прозорими, зменшити час їх проведення та вартість.

У контексті збільшення товарообороту через українсько-польський кордон на Львівщині, значну увагу потрібно приділити розвитку залізничного транспорту. Ця сфера впродовж останнього року істотно втратила свої позиції щодо експорту послуг. Першочерговими кроками у напрямку лібералізації надання послуг залізничного транспорту є гармонізація українського законодавства із нормами європейського права у цій галузі. Також докорінного реформування потребує АТ «Укрзалізниця» та її регіональний підрозділ – «Львівська залізниця». Зокрема, розглядається питання щодо створення щодо створення нової моделі ринку залізничних перевезень, яка передбачає надання рівноправного доступу приватним перевізникам до залізничної інфраструктури з метою побудови конкурентного середовища.

Поряд із цим, на необхідно вживати заходи щодо модернізації регіональної залізничної інфраструктури, які серед іншого забезпечили б інтеперабельність

залізничної мережі і рухомого складу та приведення їх у експлуатаційну і операційну сумісність із основною трансєвропейською залізничною мережею TEN-T. Це дозволило б значно знизити транспортні витрати і підвищити швидкість перевезень, а також реалізувати концепцію мультимодальних перевезень, коли транспортування вантажів здійснюється за одним договором, але різними видами транспорту (перевізниками).

Доцільно розпочати нове будівництво двоколіїної високошвидкісної магістралі – залізниці 1435 мм (ВШМ 1435) на напрямку Одеса – Київ – Львів – Мостиська-2 (кордон України та ЄС) – Медика (Польща) [20].

Крім того, необхідно розширювати існуючі та відкривати нові залізничні маршрути, створювати логістичні мультимодальні термінали на найбільших залізничних пунктах пропуску області у Раві-Руській та Мостиськах. Безумовно, це потребує значних державних та приватних інвестицій, однак ці проекти вкрай важливі для реалізації експортного потенціалу України і розширення її позицій на ринку залізничних перевезень, в тому числі й транзитних.

Одним із першочергових завдань адаптації регіонального сектору поштових та кур'єрських послуг до трансформації умов зовнішньоекономічної діяльності України є інтеграція електронних систем та автоматизація процесів обміну даними між митницею, поштовими операторами та експрес-перевізниками. Це дозволить значно пришвидшити всі процеси міжнародних відправлень, а отже потенційно збільшити товарообіг з ЄС; дасть змогу контролювати «сірий імпорт». Цифровізація митниці та переведення в електронний формат всіх процесів поштових операторів та експрес-перевізників, а також укладення митницею міжвідомчих угод з великими закордонними онлайн маркетплейсами сприятиме розвитку транскордонної електронної комерції, істотно спростить процедуру оформлення відправлень, скоротить час на проходження митного контролю, забезпечить онлайн списання митних зборів, ПДВ та зменшить терміни доставки відправлень.

У Львівській області також необхідно посилити вимоги щодо технологічного забезпечення функціонування місць міжнародного поштового

обміну (ММПО) та центральних сортувальних станцій (ЦСС). Потрібно залучити інвестиції, які б дозволили покращити технічний стан приміщень, закупити сучасне обладнання, підвищити кваліфікацію працівників та забезпечити оптимізацію процесів опрацювання поштових відправлень. В свою чергу це сприятиме підвищенню якості наданих поштових та кур'єрських послуг. Також доцільним є розширення сфери міжнародної поштової та кур'єрської діяльності комерційних поштових компаній «Нова пошта», «Міст Експрес», відкриття ними представництв закордоном.

Адаптація головного експортоорієнтованого сектору зовнішньої торгівлі послугами Львівщини – сектору комп'ютерних, телекомунікаційних та інформаційних технологій до сучасних реалій потребує, передусім, реалізації заходів, орієнтованих на приєднання до стратегії Єдиного цифрового ринку ЄС. Цей ринок відкриває нові можливості для експортерів послуг в інших секторах: фінансовому, страховому, консалтинговому, освітньому тощо, оскільки дозволяє усунути ключові перешкоди для транскордонної онлайн-діяльності.

Основним кроком на цьому шляху є створення на регіональному та національному рівнях нової інфраструктури цифрових мереж, архітектура яких враховувала б нові вимоги щодо цифрової стійкості. Вона повинна відповідати європейським нормам та цілям за своєю надійністю, пропускнуою здатністю та параметрами стійкості. У сфері інтернет зв'язку передусім йде мова про широкопasmовий доступ до інтернету зі швидкістю не менше 100 Мбіт/с.; у сфері телекомунікацій – впровадження стандарту зв'язку 5G та інтеграція у європейський роумінг. Водночас, швидке розгортання мереж 5-го покоління потребує впровадження європейських норм у будівництво малих базових станцій (small cells) та антен без отримання дозвільних та погоджувальних документів [7, с. 59].

Важливим напрямом розвитку зовнішньої торгівлі послугами на регіональному рівні є подальший розвиток у м. Львові сучасної інфраструктури стартап та ІТ-підприємництва, мережі бізнес-інкубаторів, технологічних парків, дослідницьких та науково-технічних центрів, проведення ІТ-конференцій для

презентації та рекламування інноваційних проєктів. Регіональним ІТ-компаніям необхідно поглиблювати співпрацю з університетами Польщі, Чехії з метою доступу до інноваційних R&D програм та сучасних лабораторій у ЄС. Ключовим також залишається питання захисту інтелектуальної власності, кібербезпеки та захисту даних (електронної конфіденційності). Його вирішення сприятиме збільшенню реєстрації місцевих ІТ-компаній в Україні.

3.3. Обґрунтування заходів щодо розв'язання проблем зовнішньої торгівлі послугами, спричинених російсько-українською війною

Як показало проведене нами дослідження, сучасні умови зовнішньої торгівлі послугами у Львівській області значною мірою зумовлюються наслідками російської агресії для економіки України. Міграція населення, релокація бізнесу зі східних та південних областей країни на Львівщину, блокада морських шляхів, збільшення товарних та пасажирських потоків через міжнародні кордони області, обмеження щодо виїзду закордон чоловіків призовного віку, економічні та політичні процеси у країнах Європейського Союзу – це ті ключові фактори, які визначають сучасну структуру експорту та імпорту послуг на регіональному рівні. Вони призвели до значних динамічних і структурних змін в окремих секторах послуг та істотно вплинули на умови їх надання.

Нами було встановлено, що не всі сектори послуг Львівської області зазнали негативного впливу війни, а навпаки продемонстрували зростання. Передусім це стосується сектору інформаційних і комп'ютерних послуг. Саме ця галузь продовжує розвиватися, створювати нові робочі місця і може стати драйвером післявоєнного відновлення економіки як окремих регіонів, так і країни загалом.

Певною підтримкою розвитку сфери комп'ютерних послуг у аналізованому регіоні стало те, що багато ІТ-компаній Харкова, Києва, Дніпра та інших міст, наближених до зони бойових дій перевезли своїх співробітників до Львова, а також облаштували тут офіси. Завдяки цьому Львів сьогодні має один

із найвищих рівнів концентрації ІТ-фахівців і компаній, а отже і значний потенціал для подальшого розвитку експорту послуг. Це зумовлено й тим, що основна частина послуг – це аутсортинг, який не має обмежень щодо кордонів.

Одним із ключових викликів для галузі сьогодні продовжує залишатися проблема збереження клієнтів і укладення нових контрактів. Ризики, пов'язані із зростанням вартості послуг, втратою фахівців (в т.ч. внаслідок мобілізації), відключеннями електроенергії, а отже із своєчасністю виконання замовлень продовжують залишатися й у 2023 році. Однак, на користь регіональній ІТ-компаній працює той факт, що вони показали здатність ефективно протистояти цим викликам у 2022 році, хоч це супроводжувалося значними витратами часу і ресурсів.

Для того, щоб зберігати стійкість і конкурентоспроможність на міжнародному ринку послуг в умовах подальшого продовження режиму воєнного стану, ІТ-компанії Львівщини повинні значну увагу приділяти примноженню власного людського капіталу. Особливу увагу у цьому контексті необхідно приділяти ІТ-освіті, причому мова йде як про спеціалізовані ІТ-школи, так і підтримку впровадження нових освітніх програм у галузі комп'ютерних та інформаційних технологій в університетах та коледжах регіону. Ініціатором та організатором цього процесу, на наш погляд, повинен стати Львівський ІТ-кластер. Провідним фахівцям компаній доцільно активно долучатися до освітнього процесу, проведення тренінгів серед студентів, залучення їх для проходження практики у компаніях ІТ-кластеру, участі у реальних бізнес-кейсах.

Важливим напрямом є стимулювання розвитку студентського стартап-підприємництва та його всебічна підтримка, надання студентам із цікавими ідеями та розробками доступу на пільгових умовах до регіональної екосистеми стартапів (бізнес-інкубаторів, акселераторів). Сьогодні основними «постачальниками» кадрів для ІТ-сфери є НУ «Львівська Політехніка» та Український католицький університет, однак потрібно реалізовувати освітній потенціал й інших закладів освіти регіону, створюючи при них сучасні лабораторії, коворкінги, стартап школи.

Для протистояння можливим затримкам у виконанні замовлень через відключення електроенергії та доступу до інтернету, важливим є кооперація незалежних фахівців у рамках обладнаних автономними джерелами енергії коворкінгів (коворкінг кампусів), встановлення ІТ-компаніями та провідними університетами станцій акумуляції сонячної енергії, поглиблення співпраці ІТ-кластеру з підрозділу компанії SpaceX щодо постачання для потреб фахівців ІТ-сфери терміналів StarLink.

Вкрай важливою є співпраця держави, регіональних владних структур та бізнесу щодо залучення ефективних джерел фінансування перспективних проєктів, зокрема налагодження співпраці із провідними зарубіжними венчурними фондами та компаніями, такими як Blue & Yellow Heritage Fund від FF.VC., Plug&Play Tech Center та інші.

Важливим кроком у розвитку міжнародної торгівлі послугами може стати запуск проєкту eРезидентства. Він дасть змогу ІТ-фахівцям з усього світу отримати статус e-резидента та вести бізнес в Україні онлайн. Завдяки проєкту іноземні ІТ-спеціалісти зможуть відкривати свій бізнес в Україні (в т.ч. й на Львівщині – авт.) онлайн, без фізичної присутності, та працювати за привабливими податковими ставками [42].

Вирішення основних проблем експорту транспортних послуг в умовах війни, як уже було зазначено, пов'язане із збільшенням пропускної спроможності прикордонних переходів в області та поліпшенням організації роботи митниці шляхом цифровізації. Сьогодні регіональним органам влади важливо сконцентрувати зусилля на розвитку відповідної логістичної інфраструктури. Попри позитивний поступ у цьому напрямі, залишається все ж низка невирішених проблем. Основна з них – перевантаження залізничного сполучення. Обмежуючими чинниками виступають не лише згадані вище розбіжності у ширині колій та пропускна спроможність прикордонних пунктів, але й інфраструктурні проблеми приймаючих сторін: недостатня пропускна спроможність сортувальних станцій, пропускна спроможність колій, недостатня кількість складських приміщень, обмеження на стиках взаємодії різних видів

транспорту, обмеження в проведенні контрольних процедур прикордонниками, митниками та фітосанітарною інспекцією як зі сторони України, так і суміжних країн [1]. Ключовою проблемою як залізничних, так і автомобільних перевезень також є зростання тарифів.

Вирішення зазначених проблем перебуває, передусім, у площині транскордонного співробітництва, зокрема: укладення спільних угод про будівництво додаткових пропускних терміналів на вже існуючих пунктах пропуску, спільний митний контроль, створення мобільних перевалочних пунктів, належно обладнаних терміналів для перевантаження продукції; будівництво автобанів до найбільш розвинутих автомобільних пунктів пропуску.

У сфері залізничних перевезень у найближчій перспективі необхідним є прокладення колій європейського стандарту у межах області, а також будівництво на території залізничного вокзалу Львова та інших вузлових центрів великих терміналів для перевантаження експортоорієнтованої продукції, що надходить з інших регіонів країни. Це дозволить частково розвантажити митні пункти пропуску і збільшити обсяги надаваних послуг.

Зважаючи на високу частку у структурі експорту області послуг з переробки матеріальних ресурсів, важливо розширити на території області мережу підприємств, в т.ч. й створених за участю іноземних інвестицій, які перероблятимуть імпортовану давальницьку сировину і виготовлятимуть комплектуючі чи готову продукцію для іноземних компаній. Така практика забезпечує значні вигоди за рахунок значно нижчої вартості енергетичних і трудових ресурсів в Україні порівняно з країнами ЄС. Першочергово такі послуги надають швейні підприємства Львівщини, куди давальницька сировина надходить з Німеччини, Польщі, Данії («Bader Ukraine»), електротехнічні підприємства («Fujikura», «Leoni») та інші. Однак, досить високим є потенціал Львівщини щодо переробки продукції у сфері харчової промисловості, машинобудування тощо.

Досить значний потенціал у Львівській області має сектор туристичних послуг. Безумовно повноцінне відновлення торгівлі цими послугами можливе лише після закінчення війни, оскільки безпекові загрози все ж залишаються

вагомим чинником, який відлякує туристів. Однак, вже сьогодні можна вживати певних заходів, які б сприяли частковому поверненню іноземного туриста у Львів. Цьому сприяє зростаючий інтерес іноземців до України, яка стала символом незламності і героїзму. Відновлення туристичних потоків можливе шляхом організації турів невеликими групами (до 20 осіб) з відповідним плануванням маршрутів, яке передбачало можливість швидкого переміщення в укриття в разі ракетної небезпеки. Тим більше, що сучасні системи оповіщення про потенційні обстріли досягли того рівня, що дозволяють з великим випередженням часу отримати повідомлення про загрози і встигнути відповідно відреагувати на них. Крім того туристичні маршрути можна вивести за межі м. Львова, адже на теренах області є чимало привабливих DESTИНАЦІЙ.

З огляду на заборону пасажирських авіаперевезень в Україні доцільно організувати для зарубіжних туристів автобусні експрес-маршрути із аеропортів сусідньої Польщі із відведенням на території прикордонних пропускних пунктів окремої лінії, яка б функціонувала у режимі так званого «зеленого коридору».

Регіональним туроператорам та турагенствам доцільно відкривати свої філії за кордоном, щоб стати максимально наближеним до іноземного туриста і проводити відповідну роз'яснювальну роботу, пропонувати найбільш привабливі маршрути. Також такі закордонні відділення місцевих туристичних фірм можуть організовувати поїздки українських туристів за кордон, тобто працювати фактично у двох напрямках.

У контексті зацікавлення іноземного туриста слід оновлювати існуючі та розвивати нові сегменти регіонального туристичного ринку, зокрема: мілітарний (воєнний) туризм, туризм пам'яті, патріотичний туризм, різні види активного туризму тощо. У владних структурах також обговорюється можливість часткового запуску авіаперельотів до Ужгорода та Львова.

Експерти туристичного ринку стверджують, що для того, щоб експорт туристичних послуг зайняв вагому частку, необхідно вже зараз готувати інвестиційні проєкти та розвивати спроможність громад і DESTИНАЦІЙ. Основним

ключем до розширення туристичного потенціалу Львівської області є транскордонне співробітництво [41].

На засадах цієї форми співробітництва із зарубіжними партнерами також слід розвивати зовнішню торгівлю діловими послугами. Одним із центрів підтримки експорту даного виду послуг в сучасних умовах повинна стати Львівська торгово-промислова палата. Вважаємо, що для максимально ефективного сприяння підприємцям в експорті послуг, відділення цієї структури слід відкрити у кожному новоствореному районі області.

ВИСНОВКИ

1. Зовнішня торгівля послугами є системою міжнародних товарно-грошових відносин між суб'єктами різних країн із приводу купівлі-продажу послуг. В останні роки торгівля послугами стала одним із найважливіших чинників економічного зростання, міждержавного співробітництва та розвитку окремих галузей економіки в світі. За своїми організаційними особливостями зовнішня торгівля послугами якісно відрізняється від торгівлі товарами, що зумовлено відмінностями у базових характеристиках цих благ як об'єктів ЗЕД.
2. Торгівля послугами на міжнародному рівні тісно пов'язана із торгівлею товарами, оскільки процес руху останніх супроводжується різноманітними супутніми послугами – аналізом ринків збуту, транспортно-логістичним обслуговуванням, фінансовими розрахунками, страхуванням, технічним обслуговуванням реалізованої продукції тощо. Через одночасність виробництва і споживання послуг у цій сфері малопоширеними є посередницькі види діяльності. Також сфера послуг більше захищена державою від зовнішньої конкуренції порівняно зі сферою товарного виробництва.
3. Ключовими факторами розвитку зовнішньої торгівлі послугами є: науково-технічний прогрес; технологічна реструктуризація матеріального виробництва; лібералізація сфери зовнішньої торгівлі; зростання гуманізації життя і значення людського фактора, процеси культурної адаптації; розвиток комп'ютерної техніки, засобів зв'язку, інноваційних продуктів; глобалізація, динамічний розвиток сфери матеріального виробництва; міжнародні домовленості; доступ до фінансування; освіта та навички, конкуренція.
4. Особливістю послуг є те, що вони стають об'єктами міжнародної торгівлі за умови, що їх виробники і споживачі (фізичні та юридичні особи) є резидентами різних країн незалежно від місця здійснення операцій купівлі-продажу послуг. Способами здійснення зовнішньої торгівлі послугами є: транскордонна торгівля, споживання послуги закордоном, комерційна присутність надавача послуги в країні, де знаходяться її споживачі, тимчасова присутність фізичних осіб – надавачів послуг (нерезидентів) на території країни їх споживачів.

5. Генеральна угода з торгівлі послугами (GATS) - встановлює правила і принципи щодо торгівлі послугами між країнами-учасницями. Вона спрямована на гармонізацію національних норм і правил регулювання міжнародної торгівлі, сприяння лібералізації діяльності надавачів послуг, а також регламентацію вимог до них у різних країнах. У межах GATS країни зобов'язуються неухильно дотримуватись зобов'язань щодо рівноправного та вільного доступу іноземних суб'єктів до своїх ринків послуг, які не підпадають захисту національних інтересів. Тому головним загальним зобов'язанням угоди є дотримання режиму найбільшого сприяння.

6. Львівській області належить вагома роль у системі зовнішньої торгівлі послугами України. Це зумовлено її економічним потенціалом у сфері надання послуг (туризм, освіта, інформаційні послуги), а також географічним сусідством з Європейським Союзом. Це сприяє налагодженню тісних партнерських зв'язків, розвитку транскордонного співробітництва, міжкультурного обміну тощо. Окрім того, близькість до кордонів з європейськими країнами робить Львівщину важливим транспортним вузлом. Частка Львівщини у загальному обсязі експорту послуг в Україні у 2022 р. склала 8,7%

7. Впродовж 2018-2022 років вартість експорту послуг зросла на 40,3%. У 2022 р., в умовах обмежень воєнного стану і загального зменшення рівня ділової активності експорт зменшився, але у незначній мірі – лише на 2,3%. Імпорт послуг, за цей час також збільшився на 91,4%, причому один із найбільших темпів зростання імпорту мав місце у 2022 р. – 26,3%. Необхідно відзначити тотальне переважання експорту послуг над їх імпортом у Львівській області. Про це, зокрема, свідчить коефіцієнт покриття експорту імпортом, який у звітному році склав 6,2.

8. Аналіз організаційно-економічного середовища Львівської області показав, що воно є досить сприятливим для успішного розвитку зовнішньої торгівлі послугами, реалізації потенціалу цієї сфери діяльності та протистояння внутрішнім і зовнішнім ризикам щодо її здійснення.

9. Впродовж 2018-2022 рр. мало місце зростання вартості експорту послуг по більшості секторах. Найбільше за цей час було зросла вартість послуг, пов'язаних із фінансовою діяльністю – у 3,2 рази, а також послуг у сфері телекомунікацій,

комп'ютерних та інформаційних послуг – у 2,4 рази. Саме останній сектор займає найбільшу частку у структурі експорту - майже 56% у 2022 р. Питома вага Львівської області в загальноукраїнському експорті комп'ютерних послуг у звітному році склала 15,9%. Це свідчить про надзвичайно потужний потенціал ІТ-сектору аналізованого регіону. Розвитку експорту комп'ютерних та супутніх послуг сприяла повна лібералізація Європейським Союзом їх транскордонного надання.

10. У структурі імпорту домінуюча роль належить сектору транспортних послуг, який до 2021 р. забезпечував близько $\frac{1}{4}$ витрат на оплату імпорту, у 2021р. – $\frac{1}{3}$; а у 2022р. – майже 55% витрат. Це стало наслідком значного зростання обсягу автомобільних та залізничних перевезень, здійснюваних іноземними компаніями в рамках переорієнтації потоків зовнішньої торгівлі товарами на Західну Європу, а також для доставки гуманітарних та спеціальних вантажів в умовах війни.

11. Понад 85% зовнішньоторговельного обороту послуг у Львівській області здійснюється із європейськими країнами. Зростання частки європейського вектору торгівлі послугами стало наслідком підписання Угоди про асоціацію з ЄС, гібридна війна із росією після анексії нею Криму і частини Донбасу, а з 2022р. – відкритого російського вторгнення та блокади морських шляхів. Значну частку експорту послуг займає ринок США. Це зумовлено легкими умовам доступу та зростаючим попитом іноземних фірми на інформаційні послуги.

12. Значний вплив на зовнішню торгівлю послугами у Львівській області має російсько-українська війна. Неоднозначний характер цього впливу зумовлює необхідність застосування регуляторних заходів для реалізації потенціалу регіональної сфери послуг.

13. Аналіз тенденцій останніх років засвідчив, що найбільш перспективними секторами Львівської області у контексті експорту послуг на європейський ринок залишається сфера комп'ютерних, телекомунікаційних та інформаційних послуг, електронної комерції, ділових послуг, поштових та кур'єрських послуг, транспортних та фінансових послуг. Проте, для збільшення обсягу експорту за цими напрямками регіональним суб'єктам ЗЕД у сфері послуг необхідно подолати низку бар'єрів.

14. Основними проблемами для розвитку регіонального сектору послуг є потенційна втрата конкурентоспроможності та позицій регіональних надавачів послуг на міжнародних ринках через зростання вартості і труднощі надання окремих видів послуг; створення урядами окремих країн додаткових бар'єрів для торгівлі експортними товарами та послугами; зменшення державних та приватних інвестицій в будівництво інфраструктури для надання послуг і транскордонної торгівлі ними. Вагомими загрозами для регіонального ринку комп'ютерних послуг залишаються втрата кадрового потенціалу галузі; недостатньо розвинута цифрова інфраструктура для надання послуг; заходи, що перешкоджають безперервній передачі даних закордон; фінансові обмеження щодо електронних транзакцій, ймовірні проблеми з електропостачанням.

15. Для подальшого розвитку зовнішньої торгівлі послугами суб'єктам ЗЕД потрібно прискорити процеси, які сприятимуть виконанню положень Угоди про асоціацію, оскільки без цього істотно обмежується потенціал зони вільної торгівлі. Пріоритетними напрямками стають розвиток електронних послуг, інтеграція до єдиного цифрового ринку Європейського Союзу, гармонізація вітчизняного законодавства із європейським, зміна митної політики, інвестиції в інфраструктуру для надання послуг тощо.

16. Перспективи розвитку зовнішньої торгівлі послугами у Львівській області пов'язані із розширенням пропозиції ІТ-послуг, відновленням експорту послуг пов'язаних із подорожами, зокрема туристичних; інтеграцією та кооперацією регіональних суб'єктів із зарубіжними компаніями, розширенням форм співпраці із ними; збільшення експортної орієнтованості сектору ділових; послуг, нарощуванням обсягу надання транспортних послуг регіональними компаніями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берестенко В. Як логістика адаптувалася до війни URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/07/24/702529/>
2. Брензович К. С. Сучасний стан та перспективи розвитку міжнародної торгівлі бізнес-послугами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 23 (1). С. 30–34.
3. Губені Ю. Е., Цюлковська С. І. Розвиток та активізація зовнішньоекономічної діяльності підприємств агробізнесу: Наукове видання. Львів: Ліга-Прес, 2019. 191 с.
4. Два львівські виші увійшли до рейтингу найкращих університетів світу URL: <https://lviv.vgorode.ua/news/sobytyia/a1209941-dva-lvivski-vishi-uvijshli-do-rejtinhu-najkrashchikh-universitetiv-svitu>
5. Дернова І.А. Світовий ринок послуг: сучасний стан та тенденції розвитку. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 50. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2412/2332>
6. Єріна І.В. Міжнародна торгівля послугами: тенденції і структура українського ринку. *Статистика України*. 2012. №4. С. 39-44.
7. Інтеграція України до внутрішнього ринку ЄС в умовах війни: виклики та можливості. Київ 2023. 64 с.
8. Інформація з питань внутрішнього регулювання у сфері послуг URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=4cc5f0f5-e858-46d1-80a0-55f0dca4d575&title=VnutrishnReguliuванняUSferiPoslug>
9. Калюжна Н. Зовнішня торгівля України: методологія дослідження. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 1. С. 16-31.
10. Камінська Т. М. Місце України у міжнародній торгівлі послугами. *Економічна теорія та право*. 2019. № 1. С. 27–41.
11. Класифікація зовнішньоекономічних послуг Наказ Державної служби статистики України 27.02.2013 № 69 URL: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/themes/11/theme_11.php

12. Ковтун Т. Д., Матвієнко А. П. Актуальні тренди міжнародної торгівлі товарами та особливості зовнішньої торгівлі Україною *Бізнес Інформ*. 2019. № 9. С. 28-35.
13. Короленко Н, Крекова О. Перспективи розвитку світового ринку послуг *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2016. № 7. С. 44-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2016_7_6
14. Кульганік О. М. Сучасні процеси міжнародної торгівлі України в умовах глобалізації. *Ефективна економіка*. 2019. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7347> DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.10.71>
15. Кучеренко С. Ю., Леваєва Л. Ю., Припутя Н. В. Аналіз тенденцій розвитку сфери послуг в економіці України. *Економічний вісник університету Григорія Сковороди в Переяславі*. 2021. Вип. 49. С. 96-107.
16. Ладиченко К. І. Індикатори вимірювання зовнішньоторговельної відкритості національної економіки. *Економічний простір*. 2015. № 95. С. 16–25.
17. Мазаракі А. А., Мельник Т. М., Іксарова Н. О. та ін. Зовнішня торгівля України : XXI століття : монографія / за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.- екон. ун-т. 2016. 600 с.
18. Мангушев Д.В., Тимків Н.Я. Аналіз сучасного стану міжнародної торгівлі послугами України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2016. Вип. 16. Ч.4. С. 30-33.
19. Мельничук О. П. Міжнародна торгівля послугами. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. № 4. С. 115–128.
20. Мироненко В.К. Транспортна інтероперабельність та мультимодальні рішення. URL: https://mtu.gov.ua/files/4_Transport_Interoperability_and_multimodal_solutions_Myronenko.pdf
21. Митний "безвіз" з ЄС: що зміниться і які переваги для бізнесу URL: <https://suspihne.media/287627-mitnij-bezviz-z-es-so-zminitsa-i-aki-perevagi-dla-biznesu/>
22. Митний безвіз - черговий крок до євроінтеграції URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/30/692047/>

23. Митний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-15?find=1&text=%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82#Text>
24. Міжнародна торгівля послугами: навчально–методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. / За заг. ред.. І.Т. Кіщака, А.В. Огієнко. Миколаїв: Іліон, 2017. 230 с.
25. Міжнародна торгівля. Підручник. Видання 5-те, перероб. та доп. / за ред. Козака Ю.Г./ Козак Ю.Г, Притула Н.В., Осипов В.М., Кочевой М.М. та ін. - Київ-Катовіце-Краков: ЦУЛ, 2015. 272 с.
26. Міщенко Д.А., Міщенко Л.О. Теоретичні основи механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні, 2021. №2 URL: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/2_2021/8.pdf
27. Непрядкіна, Н. В. Специфіка зовнішньої торгівлі послугами України з країнами Східної Європи. *Вісник Харківського національного університету імені в. н. Каразіна*, 2017. с. 50-53
28. Офіційний сайт Головного управління статистики у Львівській області. Статистична інформація. *Зовнішньоекономічна діяльність*. URL: https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/st_inf_zed.php?1011
29. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація. *Зовнішньоекономічна діяльність*. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
30. Офіційний сайт Львівської торгово-промислової палати. URL: <https://lcci.com.ua/>
31. Офіційний сайт ЮНКТАД. URL: <http://unctadstat.unctad.org>
32. Пальчук О. Значення та роль світової торгівлі послугами в сучасній економіці. *Дослідження міжнародної економіки: Збірник наукових праць*. 2011. Вип. 1 (66) С. 72-78.
33. Приступа О. О. Новий етап зовнішньоекономічних зв'язків України. *Наукові записки РДГУ*. 2018. № 1. С.11-14.
34. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-ХІІ. URL: <http://www.zakon0.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.

35. Рибак Г.І., Островський І.А. Міжнародний ринок послуг: сучасний стан та структура. *Ефективна економіка*. 2020. №6. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7984>
36. Рокоча В. В., Алькема В. Г., Терехов В. І. та ін. Міжнародна торгівельна діяльність : підруч. Київ : ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2018. 698 с.
37. Танасієнко Н.П., Гензера О.О. Особливості розвитку міжнародної торгівлі послугами України з державами світу. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління : електрон. наук.-практ. журн.* Дніпро, 2017. № 6 (11). С. 71–75. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/11_2017/15.pdf.
38. Таран С., Яворський П., Павицька Ю., Омельченко І., Бучко М. Аналіз торгівлі послугами між Україною та ЄС в рамках ПВЗВТ. 2021. 144 с. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/11/Final-DCFTA-services-2021-11-11.pdf>
39. Ткачук С.В. Маркетинг послуг: конспект лекцій для студ. галузі знань 0305 "Економіка і підприємництво" напряму підготовки 6.030507 "Маркетинг" денної та заочної форм навч. К.: НУХТ, 2015. 119 с.
40. Тохтамиш Т.О., Ягольницький О.А., Овчинникова М.А. Аналіз зовнішньої торгівлі товарами та послугами України з країнами Європейського Союзу. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 23. С. 44–50.
41. Туризм – потужний інструмент повоєнного відновлення економіки України. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turizm-potuzhniy-instrument-povoiennogo-vidnovlennya-ekonomiki-ukrayini>
42. Федоров М. ІТ під час війни: виклики, досягнення, перспективи. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/881572.html>
43. Хмелевська Л. П. Особливості розвитку малого підприємництва у сфері побутового обслуговування населення України: дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01 К., 2002. 230 с.
44. Чириченко Ю.В. Зовнішня торгівля послугами: глобальна емерджетність. *Економіка та підприємництво*. 2013. № 1(70). С. 64-69.
45. Щоб уникнути скупчення: на Львівщині працює електронна система бронювання перетину кордону – еЧерга. URL: <https://suspilne.media/472750-sob->

uniknuti-skupcenna-na-lvivsini-pracue-elektronna-sistema-bronuvanna-peretinu-kordonu-ecerga/

46. Юрчишин В. Стан економіки та перспективи її відновлення у 2023 р. Аналітична доповідь. 2023. 15 с. URL:

<https://razumkov.org.ua/images/2023/05/18/2023-MATRA-I-KVARTAL-8.pdf>

47. Як після війни Україна має відновлювати економіку та бізнес. Велике дослідження/ URL: <https://forbes.ua/money/yak-pisslya-viyni-ukraina-mae-vidnovlyuvati-ekonomiku-ta-biznes-velike-doslidzhennya-deloitte-15122022-10501>

48. International trade in services – Overview. URL: <https://ec.europa.eu>

49. Roelfsema, H., Findlay, C., & Ye, X. (2021). Decomposing International Trade in Commercial Services. *Foreign Trade Review*, 56(3), 238–256. DOI: <https://doi.org/10.1177/00157325211018890>.

50. Tajoli, L., Airoidi, F. & Piccardi, C. The network of international trade in services. *Appl Netw Sci* 6, 68 (2021). DOI: <https://doi.org/10.1007/s41109-021-004071>.

51. The Prospect of Deep Free Trade between the European Union and Ukraine/T. Huw Edwards / Michael Emerson / Olexandr Shevtsov. Centre for European Policy Studies (CEPS), Brussels. URL: <https://www.ceps.eu/cepspublications/prospect-deep-free-trade-between-european-union-and-ukraine>

52. URL: <https://lvivtech.com/uk/>

53. URL: <https://www.livemint.com/news/india/india-ranks-47th-in-oecd-s-services-trade-restrictiveness-index-11676601178292.html>

54. Commercial Services Trade. URL: https://stats.wto.org/dashboard/services_en.html